

**СИМО КЛАРИЋ**

# **РАСУЛО**



**МАТИЧНА БИБЛИОТЕКА  
ИСТОЧНО САРАЈЕВО**

I ДИО

КАД ВИШЊА ПРОЦВЈЕТА

# 1

Био сам на мртвој стражи. Клечао иза угла моје куће. Клечао и дизао се. Помаљао главу и склањао се. Зурио у мрак, трљао очи, састављао дланове иза ушију...

Преда мном, иза угла, је тераса, с ње се улази у кућу. А иза мене, степениште за подрум. И у подруму - туга и жалост! Макања! Пилићарник! Четрнаесторо дјеце, а најстаријем дванаест година. И пет жена с њима. Упадне ли крвави Хилмија с ханцаром, ето ти у моме подруму Јасеновца! Мој биједни Владимире, шта дочека у животу!

Недјељу дана бранили смо наше кукавно село Врбовце. Бранили и неодбранили. Склепташе нас комшије са сваке божије стране. Халачу и призивају Алаха. И докле дођу - пале.

Спржише нам заселак Потоке. Остала три засеока још смо бранили.

Зову нас да се предамо:

- Опкољени сте. Предајте се, нећемо вам ништа.

Па све кличу по именима, једног по једног:

- О Перо! О Зоране! О Никола! О Гојко!

Нико се од нас не одазива. Ћутимо у рововима и распознајемо ко нас зове.

А онда неко од њих подврисне:

- Предајте се, комшије, ни длака вам с глава фалити неће. Осим, што ће вам се котрљати цијеле главе!

Знамо ко нам пријети, ко се смије. Шапућемо: Јусуф. Бего. Мурадиф...

Уочи недјеље, кад се добро смркло, дошуљаше ми се дјеца и жене. Чамили негдје, у некој поточини, па их командир Гојко довео мени.

- Причувај их, Владимире, до пред зору. А у зору ћемо, акобогда, да се пробијемо на Прљаге. Доведи их и чекај нас тачно у три сата у гају, под Прљагама. Немам ти ништа дати од оружја. Ако ко наиђе - удри ножем! Пази, лозинка је: Рашка - Рашковић. Мислим - рече на поласку - да су дјеца и жене сигурни у подруму и од граната. Тврда је твоја кућа...

# 2

Моја кућа је била нова. Највећа и најљепша у Врбовцима.

Мој отац Гаврило био је петнаест година грађевински предузимач. Умро је уочи самог рата. А направио је, да не слажем, више од педесет кућа, што у граду, што у селима око града. Е кад је толико направио другима, могао је и себи и својим синовима направити - дворац! Мраморне терасе, пластичне фасаде, храстови паркет, талијанске плочице, њемачки камин, ламперија од сибирске смрче... Сама дневна соба - 54 квадрата!

Мој дворац и пред њим мраморне терасе. А ја, на мртвој стражи, чучнуо на мрамор, сакрио се пред својом кућом и, као шугаво пашче, вирим

иза угла. Зурим у мокри мрак и сваког тренутка чекам да ме неки Бајро или Мухамед из густе помрчине приштепа рафалом уз моју пластичну фасаду. Само: дум-дум-дум-дум! - и готово. Видјеће прије он мене, него ја њега. Њега крије мрак, а ја се шљунуо и скукојадио као нарамак мрких дроњака поред моје свијетле фасаде...

Завлада некаква тишина као ни једне ноћи прије ове. Боже, какав јад и тишина! Не чују се ни пас, ни жаба, ни цврчак, ни ћук, ни јејина... Ништа. Све придавила мокра љетна ноћ и карамлук. А бојовници се укопали и ћуте. Укопали их јади деветори... Оне њихове.

Негдје иза поноћи учини ми се да нешто шушка иза Надиног цвијећа. Жена ти је у мене велики цвјећар, па је, као заинат злу, испред куће, с обје стране стазе, насадила: бејтуран, милодух, калопер, повратич, пчелињу љубицу, кадифице, пахуљице... Жалосно јој и чемерно цвијеће у овим временима. Па се дигао онај зелениш и ковражина, таман згодно да ми се крвави Хилмија, тих и невидљив као гуја, пришуља право пред кућу...

Зауставих дах... Не чујем ништа осим своје срце: удара, удара, удара... И крв чујем како ми шуми у жилама. Ништа више не чујем.

Пролетје ми кроз главу руска пјесма:

"Не слишни в саду, даже шорохи,  
всјо здјес замјерло до утра..."

Кану ми у душу блажена кап радости. Да, баш тако. Све је овдје замрло до јутра...

### 3

Ми смо те несрећне Русе вазда вољели и уздали се у њих. Ни Голи нас оток није охладио.

Бијеше пред рат дошла у градски хотел једна тројка музиканата, Јагода и још двојица. Та је Јагода пјевала руске пјесме. Дивно је пјевала, прекрасно. Од ње смо научили "Подмосковске вечери", на руском. Човјеку би се нешто топло и драго разлило цијелим тијелом док би Јагода готово шапутала пред микрофоном.

На вечерњим сједељкама у хотелу и љетној башти нисмо се много подвајали. Наручивали смо, мање-више, исте пјесме и ми и муслимани (Хрвата је мање било у граду). Добро, они мало више севдалинке, ми мало више Бренине и Тозовчеве... Да нас је ко посматрао са стране, не би нас по наручивању пјесама распознао ко је ко...

Ама, није баш да смо се ми превише вољели, тињала је и у нама и у њима, бар у већини оних мало старијих, дједовска и чукундједовска свијест ко смо "ми", а ко су "они". Али смо добро држали у глави да су за сваки испад и ширење националног раздора и подвајања слиједиле жестоке казне... И тако до године деведесет прве. А кад се Алија примаче власти, одједном

они однекуд ишчепркаше своје ствари, беговске пјесме. И приче, за пјанска расположења.

Елем, Алипаша са Херцеговине пише лијепој Марији, ћерки не знам кога то српског капетана, и пита је - би ли пошла за њега као трећа му жена. А Марија паши одговара: "Да ме просиш, не бих пошла за те, да се ожениш, бих се отровала!"

Онда и ми, као контру њима, а све бајаги у пјанској, - о Милошу и Бану:

"Када Бане једном сабљом мане, дванаес' турских полијеће глава!"

Једном они наручили ону стару, лијепу пјесму:

"Низ поље, бабо, иду сејмени,

сејменске пјесме пјевају,

и твога сина Марка тјерају..."

- Болан, Хилмија, то је стара, српска пјесма - каже неко од наших.

- Нека је - одговара Хилмија. - Али нека се зна ко је кога ћерао!

Тако је Хилмија одмах дао нама до знања ко је кога ћерао. И, богами, ко ће кога ћерати.

## 4

Уочи самог рата, кад је Алија почео да држи по Босни (у Фочи, у Прусцу, у Бихаћу) своје грозоморне зборове на којима је и по двадесет хиљада грла разуздане руље и фукаре вриштало: "Хоћемо оружје! Хоћемо оружје!" - и Хилмија се дерњао на тим opakим зборовима. Онај шуфт и упљувак од човјека и још троје-четворо њих из Шеховића, ништа тих дана нису радили него са збора на збор: "Хоћемо оружје! Хоћемо Ханџар дивизију!..."

А да сте га само видјели. Оволицно! Прионуло за земљу и чкиљи злим очицама разводњеним као сурутка. Ти мали акрепи и прдењаци били су најгори у овом рату.

Почеше пресретати и малтретирати наше људе. Измлатише нам двоје момчади. Жевкају гадости за нашим дјевојкама.

На многим кућама у Врбовцима, једног дана освануше огромна црна слова, виша од прозора: СДА - Странка демократске акције.

Досјетисмо се и ми своме јаду, па на школи, преко пола фасаде, развукосмо нашу фирму: СДС - Српска демократска странка.

Кад ујутру имаш шта видјети! Иза наша три слова еСДеС, они само дописали: НОСИЋЕТЕ ФЕС!

Онда и ми, слједеће ноћи, иза њиховог СДА, одозго надоље, дописали ћириличким словима: СМРТ ДЕДУ АЛИЈИ!

Тако смо се ми, као кад се дјеца играју и надгорњавају, почели прегањати још не схватајући да насађујемо огромни вршај несреће. И њихове и наше.

Уочи Ђурђевдана деведесет друге, Хилмија и још троје из његове банде упадоше у двије Војновића куће и заклаше шесторо чељади!

И касније, оних првих десетак дана док се још нисмо снашли и организовали, било је неколико покоља по српским селима. И уз сваки покољ помињали су име Хилмије Чустовића. Крвавог Хилмије!

## 5

Оне ноћи, док сам на мртвој стражи чувао нашу нејач, ја никога другог нисам имао на уму него Хилмију. Као да ме са сваке стране из оног карамлука вребало његово рошаво лице и гледале зле, разводњене очице. Ако би ико ноћас могао доћи, размишљао сам, то може бити само...

И одједном ми се мисао прекиде и заледи.

Има нешто у цвјетњаку!

Миче се.

Шушка.

Иза највећег грма милодуха, мало десно...

Задрхта ми рука колико стегох нож.

Е дођи Хилмија, копиле проклето! Хајде, закорачи на терасу...

Ћутим. Не дишем. Ни очима не мичем. Буљим у црну ноћ...

Кад ли неко иза оног милодуха, тихо, пискутаво:

- Владимире!

Па опет:

- Владо!

Кад се јави и трећи пут, ја једва исциједих из себе:

- Ко је?

- Наши.

- Који наши?

Слушам кад ће рећи: Рашка. А он из оног мрака прошапта:

- Хајро. Хајро Османагић.

Једва се дигох на ноге.

Нисам га ни питао: је ли сам? Је ли наоружан? Ништа. Него као посљедњи медвјед изишао пред њега на терасу и пружио му руку. Пружио му десну, а у лијевој ми нож.

- Здраво, Хајро.

А и он тако, шапћући, збуњен и уплашен.

- Здраво, Владо... Што ће ти - вели - толика ножина!?

- Онако... Шта му га знаш, може наићи каква банда...

Стојимо. Ћутимо. Никако да дођемо до ријечи ни ја, ни он. Онда сједосмо иза угла куће, на подрумско степениште. Нити он мене пита, нити ја говорим, што ћурим и шта чекам пред кућом у то доба ноћи.

Док он отчепи:

- Дошао сам да ти кажем: Вељко је отишао у Цриквеницу. Одвео је са собом и твоје, Наду и малу Биљану. Јавио се телефоном и поручио ти да и ти идеш њима. Сутра можеш разговарати с њим. Све преко Хрвата. Да знаш да не зависи све од мене... Ако се одлучиш, дођи, чекаћу те код своје куће, тачно у пет сати ујутру. Дођи потоком, па кроз башту... Слободно, неће бити никога...

Па се диже:

- Идем... Тако, како сам рекао: у пет сати... Ако се одлучиш.

Рекох му само:

- Пази се, наши су у засједама. Врати се куда си и дошао.

- Хоћу. Хвала ти.

Махну ми руком и нестале га у мраку.

Ја и сада мислим да он није био сам. И да није био без оружја. Била су с њим још бар двојица, па га чекали доље код потока. Тешко би се један усудио да дође на простор гдје се јуче готово цијели дан пуцало... Не знам. Ја сам видио само Хајру. Голоруког.

Е сад да вам кажем ко је ко:

Ја сам био шеф техничко-развојног сектора у нашој пошти, инжењер телекомуникација, "перспективан кадар"; жена ми учитељица. Посљедњу годину, док сам чекао "кадровски" стан у граду, живјели смо у великој очевој кући, у Врбовцима. Мој старији брат Вељко, инжењер-технолог, био је директор једне фабрике у хемијском комбинату; загребачки студент, цриквенички зет. Жена му Паулина, службеница, пунац му туђмановац са дна каце.

Кад је запуцало у селима, муслимани и Хрвати нису више пуштали Србе из града. А моја супруга Нада и ћерка Биљана затекле су се у граду, код Вељка. Затекле се и остале. И кад је Вељко пошао у Цриквеницу, повео их.

О Хајри ћу мало касније.

## 6

У пола три сићох у подрум. Моја чемерна дјечица готово сва поспала, будни само троје-четворо оних старијих. Пробудисмо сву дјецу. Било је с њима и пет жена. Кажем женама да понесу оне мале.

Одржим им слово:

- Дјецо! Идемо у слободу, гдје се не пуца. Али, тихо, тихо, као бубице. Чујем ли неко да се накашље, да писне или шушне, остављамо га у шуми да га кољу Турци!

Само што сам то изустео, кад ли једно врисну:

- Хоћу мами!

Цурица, гром је спалио. Три јој године. Сироче из Војновића кућа гдје је клао Хилмија.

Стрчаше се око ње жене. Ја почео да је тјешим:

- Побићемо ми Турке, лопове лоповске. Не да тебе твој стрико!

А оно све јаче, као да му кожу деру:

- Хоћу мами! Хоћу мами!

Шчепао сам јој ножицу, па је испод кољенца тако душмански уштиную да су ме прсти забољели.

Прекинуо сам јој врисак. Само настави да јеца. Носила је једна жена. На изласку из подрума, опет почело, али сада шапатом: "Хожу мами". А жена њему: "Шути, ето стрика с клијештима". И богами, оно завезало.

Кад сам кренуо на челу своје ојађене колоне, па изишао из дворишта, окренух се на кућу. У мраку, учини ми се огромна, као небодер. Остаде у мокрој лјетној ноћи као утвара. Нова. Сама. Пуста...

Боже драги, у шта мој Гаврило скрља онолике паре. И снагу. И године...

Нисам се више окретао.

## 7

Извео сам срећно дјецу и жене и предао их Гојку под Прљагама. Не рекох му ништа о Хајриној посјети. Него велим:

- Хајте ви сад, са срећом, у састав батаљона, а ја одох у град.

- У град!?

Командир Гојко зинуо од чуда.

- У град. Што се чудиш? Знаш да су ми тамо жена и ћерка.

- Али, човјече! Таман си се извукао, па сад њима у шаке... Мање је опасно за жену и дијете, него за тебе.

- Опасно, неопасно, ја идем. Морам. Уосталом: зашто њима у шаке? Нећу ићи у центар града, него ту негдје, на периферију. Наћи ћу некога, распитати се. Можда ћу успјети и да их извучем... Хајте ви са срећом, ето, вјерватно, и мене за који дан.

Питама жене:

- Гдје је она мала што је вриштала?

- Ено је спава. Малоприје је у сну шапутала: "Хоћу мами".

Пољубио сам дијете и, срамота ме рећи, сузе су ме залиле.

## 8

Растао сам се са Гојком и дјецом у пола четири. За сат ће зора. До Хајрине куће нема ни пун сат, по дану још мање. Знао сам сваку стопу овог



терена као свој длан. На срећу, тада још није било мина, па сам могао свим стазама и пречицама.

Идем, а све ми једна нога напријед, а друга назад. Нешто ме сад почело да пече што сам онако лагао Гојку. Али, шта ћу јадан, како ћу оставити оно двоје женске чељади, Нада болешљива, а Биљана нејака... Боже, помози ми. Идем ли ја то у пропаст? Није ли то с Хајром једна подла клопка? Ко ће послије свих ових чуда и покора њима вјеровати? Многи су, кажу, платили главом кад су тако на ријеч повјеровали... Који многи? Не знам. Причало се... Идем ли ја то као једно худо бравче под нож крвавом Хилмији?...

Идем, а све се осврћем, као да некога ишчекујем. Или, као да ме неко вреба, да се привлачи за мном. Исток ми је са бочне, десне стране. Видим како с те стране све више румени небо. Тамо су и моји Врбовци.

Био сам прешао више од пола пута до Хајрине куће, све шумарцима и пречицама, кад тамо, на источној страни, загрокташе пушке и митраљеви. Па онда минобацачке гранате, једна, друга...

Пожурих узбрдицом и сједох на косу, изнад лијешћа и грабовине.

Да, то је у Врбовцима. Видим како у полукругу, с њихових положаја, сијевају свјетлећа зрна и гасе се у нашем селу. Лизну и први пламен, на крају села, према Шеховићима. Одмах сам знао да гори кућа кума Јова Војновића. Вјетар је махао високим пламеном који је освјетљавао околину - хрстов гај поред куће и још два-три Живковићева крова, према потоку.

Пуцање се прориједи, а пожари проширише.

Свитало је и сасвим су се лијепо видјели моји Врбовци које је прождирала ватра, све кућу по кућу.

Видио сам кад је планула и моја кућа. Мој дворац. Моји хрстови паркети, руска ламперија, најбољи намјештај... Моја најбоља и најљепша...

Мислите ли ви да је мени у том тренутку било жао моје куће? Нимало. Ни трунке божије! Као да је горјела нечија туђа кућа, нечија ничија...

Ја заправо тада нисам ни знао, нисам ни осјећао да ли нешто жалим, да ли за нечим тугујем. Био сам се помирио са сваким злом. Чак ми се у једном тренутку јавила мисао: боже, одакле ли је потпаљена? Сигурно с тавана, горе је било ваздан некакве дрвенарије - готово цијели кубик даске цоларице, па оплата, папирна амбалажа од намјештаја... Баш је то глупо, кад год не знаш куда ћеш с тим неким дрангулијама, носи их на таван, шта знаш, може затребати... Као да сам гледао како се ватра шири по тавану, па пузи плочом захватајући разбацане остатке дрвета и пробијајући се кроз кров пламеним бичевима.

Горјело је цијело село.

Помислих: Можда је Хајро код мене ноћас све лијепо извидио и намиписао да неће бити никога, да ће се наши повући, па јутрос довео своје паликуће.

А ја пошао код Хајре!

## 9

Хајро и мој покојни Гаврило били су ортаци више од десет година. Гаврило грађевински предузимач, а Хајро извођач радова. Радио је бар на тридесетак наших кућа. Био је добар, свестран и поуздан мајстор: зидар, тесар, армирач, терацер, керамичар. Све је одлично радио. Шалио би се:

- Мени је једина мана што не знам офушерити!

Хајро је био мало тежак у погађању послова. А погађали су се, он и мој Гаврило, на разне начине: ђутуре, од темеља до крова, затим по фазама, па на надницу, на сатницу... Како кад и како на којим пословима.

Не знам да је икада међу њима дошло до неког неспоразума. Све у свему, добро су се слагали. О политици никад нису зуба обијелили. О послу, о парама, о фудбалу, о лову, о курвалуку, о ићу и пићу... - то да. Али о политици - никад. Што ће им та шугава политика. Све негдје до јесени деведесет прве.

А кад се Алија размахну и сједи на власт, ехе, какви вјетрови дунуше и нашем мајстору! Каже:

- Ми, муслимани, били смо годинама у запећку...

Натмурио се мој Гаврило и ћути, а ја се накостијешио ко стршљен:

- У запећку! А зар нису, Хајро, уз Ђуру Пуцара и Мају (кога су неки звали "Смајом") владали Босном и Хасан Бркић, Ферид Ченгић, Осман Карабеговић, Авдо Хумо, Џемал Биједић, Пашага Маџић, Хајро Капетановић...? Па разни Месиховићи, Дураковићи и читаве булументе Диздаревића и Поздераца? Владали су и нека су. Нико од њих није у вама подгријавао жељу да вам се врате турска времена. А Алија то хоће. И нека знаш, Хајро, настави ли овако, донијеће велико зло и нама и вама...

Хајру изненади моја реакција:

- Ама, нисам ја тако мислио...

- Не знам ја, Хајро, шта си ти мислио. Знам само да нисте били ни у каквом запећку. И знам, сигурно, да је у Босни, у посљедњих двадесет година направљено више џамија, него за цијела два задња вијека!

Тако мало сијевнуше варнице међу нама, па се на томе и заустависмо. Али, видио сам ја да су и око нашег дивног мајстора почеле да зује Алијине мухе зунзаре.

Све сам ја то, идући пут града, циједио кроз главу. И стално се питао: Боже мој, идем ли ја то, као једно худо бравче, под нож крвавом Хилмији?

## 10

Покуцао сам на Хајрина врата тачно у пет сати.

Отвори одмах, видјело се да ме чекао.

- Хајде, Владимире. Добро дошао.

Донесе ракију и развеза некакву сасвим безвезну причу. Ваљда да ме мало смири и разгали.

- Нешто си ми уплахирен... Хајде, болан, Владимире, опусти се мало у мојој кући. Доста сам ја појео Гавриловог и твога хљеба и соли... Човјече, зар смо нас двојица криви овом јаду и покори што нас снађе...

Ракија ме мало смири.

Онда се Хајро спреми да некуд иде. А мени рече:

- Немој излазити из куће. Одмори се, прилези мало. Попиј кафу са Зејном. Ја сад морам у град. Вратићу се око подне, па ћемо нешто појести. А у два сата - преко ријеке.

Окренуо сам кључ у вратима мале собе, прилегао на кауч и покушао да заспим. Или бар да мирно полежим сат-два.

Ама, врага ћу мирно полежати. Чим склопим очи, одједном ми се негдје, у некаквој празнини, укажу она чемерна дјечица што сам их ноћас водио на Прљаге. Видим их како гмижу и дрхтуре шћукани око жена, као пилићи.

Па ми се онда заврте клобуци димова у Врбовцима.

Не сјећам се да сам икад раније тако помно "инвентарисао" своје село као тог јутра у Хајриној собици. Све заселак по заселак и кућу по кућу. И то, не ово садашње село, него оно какво памтим послје прошлог рата. Биле су то све саме приземљуше и потлеушице. Само су двојица Живковића, Стојан и Маринко, па онда Митар Малиш и мој кум Јован Ђуровић, имали мало боље куће, такозване "чатмаре": на угловима диреци, а између њих, у "маказама" нанизана "чатма" од тесаног дрвета. Све остале - или плетер налијепљен посним малтером или непечена цигла од иловаче и сламе.

Готово да се и не сјећам кад и како ишчезоше ти јадни кућерци. И кад то људи подигоше нове, лијепе куће од тврдог материјала. Све су имали што имају људи у граду: бање, бојлере, елекричне шпорете, машине, фрижидере... И све то сада, ево, овога часа, нестаје у клобуцима дима што се диже изнад Врбоваца...

Кад ће се опет у Врбовцима зидати куће и окретати јањци на ражњу за мобе, док се лију бетонске плоче? Или ће се, богзна до када, поново гњечити ћерпич од сламе и иловаче...

## 11

Дрмну ме куцање на врата.

- Ја сам, Владимире, Зејна.

Донесе каву.

Млада женица, округлог бијелог лица и великих црних очију. Наставница по професији, радила је свега пет-шест година у градској школи, једва успјела да се запосли. Познајем је од првог дана кад се удала за Хајру, био сам им као некакав "други кум". Нема ни пола године како сам

последњи пут сједио код њих и пио каву. Кад сам је угледао тога јутра, као да сам видио покојницу. Угасио јој се некадашњи топли, готово дјечији осмјех, очи се замутиле и утекле некуда у главу.

Пружи ми меку, бијелу ручицу.

- Мој Владимире, што то Богу згријешисмо?

- Коме Богу, Зејно?

- И вашем Богу и нашем Алаху и не знам још коме.

- Слушај, Зејно: Да сам се сваки дан по три пута молио свом Богу и да сам сваке недјеље ишао у цркву, ја сад више не бих вјеровао у Њега. Чиме смо то заслужили да нам пошаље оволико зла.

- Нисмо ми, али јесу други.

- Који други?

- Они што су управљали нама и нашим животима... Ако би се неко у кафани нашао, или у пјанској, назвао Србина "влахом" или муслимана "балијом", летио је одмах у затвор. А овамо, ти исти "строги другови", одавно су почели да нас дијеле и раздвајају.

Нисам то раније причала, а сад се све чешће сјећам тога. Прије двије-три године, у јесен, дјеца тек пошла у школу, окупи нас једног дана директор. "Другарице и другови, мораћемо спровести анкету међу дјецом о њиховој вјерској и националној припадности. Ево, добили смо и формуларе. Разредне старјешине треба да их испуне, разумије се у што тјешњој сарадњи с дјецом..."

Нисмо се ни снашли у том првом разговору с директором. Вазда се нешто писало и испуњавало. Али, кад смо се нашли у разредима, па почели да испитујемо дјецу ко је ко и шта је ко и шта су му родитељи, посебно отац, а посебно мајка, да сте ви видјели наше невоље! Никад их раније нисмо дијелили. Никад их тако нешто нисмо питали. Напротив, говорили смо им: наша Југославија, наша заједничка домовина, наши збратимљени народи... И сад одједном ово! Почела дјеца да нам се смију, да се спрдају с нама.

"Ја сам Еским", - каже један мали из мога разреда, а очице стиснуо и искосио.

"А ја Аборицин".

"Ја Апач, Индијанац".

Читав разред трешти од њиховог смијеха и галаме.

Кад сам их натјерала да се смире и уозбиље, диже се једна дјевојчица, Јасмина, дијете из мјешовитог брака:

"Другарице наставнице, ми нећемо да се дијелимо!"

Па бризну у плач.

А читав разред за њом:

"Нећемо!"

Да сте ви видјели та лица, те очи. То што сам тога дана видјела у своме "Седмом Б", никад више нећу видјети.

Оваква и слична понашања дјеце доживјели су сви наставници. И онда смо се од нас двадесет и четворо, седамнаесторо енергично изјаснили против њихове, општинске и, свакако, републичке анкете о дијељењу дјеце.

Сатирали су нас полако, од састанка до састанка смањивао се број нас, тврдоглавих "интернационалиста" - како су нас прозвали. И, на крају, било је по њиховом...

## 12

Кад смо се поподне Хајро и ја возили кроз град, ја се мало сагнуо на сједишту и набио качкет на чело... Али, видим богами да Хајро није мачији кашаљ, на два-три мјеста и војници и цивили дижу руке и поздрављају га.

Зауставише нас стражари на мосту. Хајро само отвори стакло на колима и нешто тихо рече стражару и одмах га пустише.

У полицијској станици, код Хрвата, познаде ме командир Јозо:

- Знам ја вас, господине... Владимир, је ли тако? Инжењер, поштар. Ваш Гаврило правио је кућу једном моме сусједу. Вељка знам одлично, играли смо ногомет. Ја био центар у "Ђаковићу", а он десно крило у "Хемичару"... Ех, пуста времена... А гдје је оно сада господин Вељко?

- У Цриквеници. И моји су са њим, жена и ћерка.

- Да, да, рекао ми је Хајро... Нека сте се ви, господине Владимире, избавили од оних ваших разбојника. Да цаба не губите главу, човјече... Сад ћемо ми ово с телефоном. Хајро, ти имаш број...

Један мали полицајац узео број и оде у сусједну собу да зове Цриквеницу, а Јозо навали на моје Србе, "разбојнике". На оне Србе што нас буне и воде: хајдуци, малоумници, комитска банда, четнички олош, кољачи и главосјече... Истресе ко ђубре из канте. Срећом, прекиде га мали:

- Имате линију, господине.

Скочих и, намјерно, не затворих врата за собом. Мислим: нека слушају. Али се мали полицајац, очито на Јозин миг, поврати и затвори их.

- Владимире! - чујем братов глас.

- Вељко! Гдје си, мој Вељко!

Тако се мало искликтасмо, готово да почнемо цмиздрити. Онда он мене пита: хоћу ли доћи у Цриквеницу?

- Хоћу - кажем. Па се мало поправим, ко зна шта још може бити. - Надам се да хоћу. Кренуо сам.

Затим ја њега питам: шта ради, а он вели:

- Имам красан воћњак, па баш уживам да га мало сређујем. Жао ми је што не понесох ону књигу о воћарству "Код стабла вишње", што ми је дао апотекар. Сјећаш се те књиге, на њој је насликан човјек са шеширом. Баш би ми требала та књига...

Какав сад воћњак? Нема он код своје викендице у Цриквеници ништа осим двије лозе пењачице. Каква вишња? Буди Бог с нама!

Тек кад ми помену апотекара и човјека са шеширом, мени пуче пред очима.

- Добро, Вељко.

- Донеси ми још из моје библиотеке оне папире што сам спремао магистарски. Видјећеш, у једном су жутом фасциклу... Ето ти двоје: жути фасцикл и апотекарову књигу "Код стабла вишње".

- Добро, погледаћу... Хајде довиђења...

Слагах Хајри и Јози да их је Вељко поздравио. Кажем: зове ме у Цриквеницу и да му донесем неке папире о магистратури.

Кад остадох насамо с Јозом, обећа ми да ће средити папире и да већ сутра могу путовати. И на крају, као узгред:

- Припремите, господине Владимире, за све ово досад и те папире, шест "таузенки". То ко вама. За друге би било десет.

Опекоше ме као ватра Јозине "таузенке". Али - ћутим.

Посједисмо још мало, па ја и Хајро кренусмо назад, преко моста.

- Хоћемо ли одмах да видимо за те Вељкове хартије? - пита ме Хајро.

- Па, могли бисмо...

Ухватила ме гадна прпа. Одакле ми шест хиљада марака?! И шта ћу с том "воћарском књигом"?

Ама каква књига, весела ти књига! Паре! Марке, "човјек са шеширом" на њемачких 100 марака.

Прије три године мој Гаврило је правио апотекару кућу, и он му платио све у живој "питомој" пари: 12.000 марака. И отац све, по курсу, препустио Вељку. (А имали смо их пустих ко блата, па нам све пропадоше у Љубљанској банци). Е сад мени поручује мој брат да му донесем "воћарску књигу", "Код стабла вишње", коју му је дао апотекар. Значи: ископај, Владимире, марке код стабла вишње.

## 13

Пет је стабала воћа код Вељкове куће: двије јабуке, једна крушка, једна дуња и вишња. Вишња је најближа кући, нема од врата више од десет корака. Лијепа, млада воћка, ко дјевојчица. Кад би избехарала, била је радост погледати је.

Не знам ни како пролетјесмо кроз град, мени је стално пред очима лебдјела Вељкова вишња. Размишљао сам: шта ћу и како ћу. Гдје се ја овакав, напола заробљеник, могу докопати времена да копам поред вишње. То би се могло само ноћу, кад не види комшилук. Или... Ама, таман посла да мене Хајро остави да ја чепрам око вишње, а да он затвори очи...

Још и не знам шта ме тамо чека.

Кад се примакосмо Вељковој кући, видим око ње некакве младиће с пушкама. Улазе, излазе...

Као да се и Хајро изненади:

- Изгледа да је кућу запосјела војска.

Као, бајаги, није раније знао!

Пита једног: ко је у кући, а он вели:

- Други вод прве сатније.

- А ко вам је командир?

- Зуфер. Зуфер Танковић.

Ја готово кликнух од радости:

- Зуфер!?

- Зуфер. Знате га?

- Ама како не бих знао Зуферагу...

Утом Зуфер из куће, па пред нас. Дође с Хајрине стране, поздрави се с њим.

Ја таман заустио да кажем: гдје си, Зуфере, стара људино! Али кад му видјех очи, заледи ми се глас.

- Познајеш ли овога са мном? - пита га Хајро.

А Зуфер не одговори Хајри ни да ме зна, ни да ме не зна, него само рече:

- Што ће овај овдје?!

Да видиш Хајру, оца му лоповског, одмах се снађе:

- Ехе, мој Зуфере! Дошла цица на колица. Имаћеш, командире, ја се наддам, прилику да и ти кажеш коју о газди Владимиру?

Уклипи се командир Зуфер као дирек, забаци главу и одсијече, као сјекиром:

- Е, хоћу, дина ми!

- Баш лијепо. Ето мене поново с њим. Па ћемо полако, натенане. Ничија није, како оно кажу, до зоре горјела.

- Е, неће ни његова, дина ми! - притврди Зуфер.

## 14

Хајро окрену ауто, па се баш кроз центар града упутисмо његовој кући. Јад и туга од града! Разваљена врата и разлупани излози трговина које су држали Срби, све опљачкано, нигдје ништа. Тихо и бојажљиво, као сјенка, промакне понеко прљавом улицом по којој се вуку дроњци, крпе, пожутјели папири. Из преваљених канти просуто ђубре, гомиле стакленог крша још стоје пред излозима. Једино доста народа пред пекаром, ред за хљеб отегао се низ улицу. На сваком углу звучници из којих галаме некакве њихове главешине и руже србочетничке злочинце. Па, онда музика, војни марш и пјесма: Не дај се Босно!

Возимо се и ћутимо.

Кад стигосмо кући, Хајро угаси мотор, па не излазећи из кола, рече:

- Видје ли ти ону фукару, Зуфера!

Ја само слагох раменима.

- А знам посигурно да је његов буљук дјече више хранио твој Гаврило, него он.

- Знаш, Хајро, мој покојни амица Крсто волио је рећи: "Није неко фукара зато што нема, него он нема зато што је фукара".

- Сутра ујутру ја ћу потражити те Вељкове папире. Немој се ти, Владо, секирати. Нека он брбља. Шта ћеш друго очекивати од примитивца и фукаре.

## 15

У кући, уз ракију, мени стално на врх језика Вељкова "воћарска књига". Али, све одлажем. Оклијевам, мада знам да немам ама баш никаквих шанси да ја ту нешто сам урадим. Чак и да није у кући Зуфера и његове војске, опет не бих знао шта бих и како бих...

Хајро је до сада био велики лаф. Свеједно, волио бих да га не морам доводити у искушење да му замиришу паре. Волио бих... ех, шта бих све волио кад не бих био овдје гдје сам и овакав какав сам... Нажалост, мораћу рећи Хајри, па нека буде што буде. Нема друге. Па ако хоће, нека сам копа под вишњом. Ја иначе, немам шест "таузенки" да их дам оном преко ријеке. Имам нешто, али немам толико... Мораћу, нема друге.

- Хајро, мени је Вељко јавио да има нешто закопано код куће, на једном мјесту.

- Како: закопано!? Па, није ваљда баш тако рекао преко телефона?

- Ама, није баш тако. Мало је "зафрштуљио". Каже: "заборавио је понијети воћарску књигу "Код стабла вишње" коју му је дао апотекар. Ја знам да му је апотекар дао нешто марака, а никакву књигу. Мислим да није много, двије-три хиљаде. И њему су као и мени пропале паре у Љубљанској банци.

- А има ли вишња код куће?

- Има. Одмах код врата.

- Аха... Значи, тако... Е, ту треба нешто смислити...

Устао је и почео да шета по соби.

- Копати се по дану не може. Зуфер и његови војници то не смију знати... Ту треба нешто сконтати. Шта мислиш, је ли дубоко закопано?

- Мислим да није. Можда тридесетак центиметара. То је, вјероватно, он оставио на брзину, бјежећи... А ја иначе, немам све паре које ми је тражио командир Јозо.

- А тражио ти је паре?

- Шест "таузенки".

- Шест! Шест му мајки усташких јебем! - Рашири беспомоћно руке. - Може како хоће. Моје компетенције престају на средини моста.



## 16

Опет је устао и наставио да шета по соби. Хола. Пуши. Ћути. Наспе и искапи ракију на екс, па опет шета.

Нагло се заустави.

- А би ли се ти, Владо, љутио да ми тебе мало, као бајаги, малтретирамо и понижавамо?

- Не знам шта смјераш.

- Мислим нешто... Ево овако: ја имам један подужи ланац, па ћемо ти га завезати око врата, а други крај за вишњу. Бива: вежемо те као цука! Идемо ноћас. Биће мрак. Ти се склупчај поред вишње и чепркај, даћу ти за то једну челичну сјечку. Ти чепркај, а ја ћу Зуфера и његову војску забављати четрдесетак минута причом о војничким врлинама и дужностима. Ако шта ишчепркаш, стрпај у њедра, а рупу загрни. Је ли ти доста пола сата?

- Мислим да јест.

Доста ми је било и десет минута. Одмах сам напипао гдје је сјечен бусен, па га извадио у три комада и, мало испод њега, нашао стаклену теглицу и у њој замотуљак у пластичној кесици.

Након сат времена уведоше ме на ланцу.

- Нешто нисам ћуо да је шаров лајао! - поздрави ме Зуфер, а његових десетак момака праснуше у грохотан смијех. - Хајде сад мало, али као прави шаров. Да ћујемо!

- Нека Зуфере! - прекиде га Хајро. - Ми морамо бити достојанствени. Морали смо га изоловати док смо ми овдје разговарали. Он је сада под истрагом. Да чујемо, командире, шта ти знаш о овом човјеку?

- То није ћоек, него један погани србоћетнићки влах, јебо му пас матер! Знаш га ја добро, радио сам код његовог оца више пута. Тај би те сатро ко једно хајванће, па да ти да динар!

- Може ли, Зуфере, мало конкретније?

- Конкретније? Ја бих њега конкретно, по кратком поступку ево овдје, пред вратима. Бих, дина ми!

- Е, неће моћи тако, Зуфере! Ја сам га довео и ја за њега одговарам.

- А што му руке не вежеш? - пита Зуфер.

- Не бојим се ја њега, командире, ни да ће ми побјећи, ни да ће ме напасти. Ја сам јачи. А осим тога, кад смо се то ми, муслимани, бојали Срба, па да су и они најјачи! Не брине ти, командире, за њега...

## 17

Одахнуо сам кад сам с Хајром сјео у кола. У једно доба мишљах: ни Бог ме не може спасити да ме Зуфер не пошаље на онај свијет. По кратком поступку...

Остало је ишло лако, нигдје није запињало. Преноћио сам код Хајре. Ујутру рано, чим се разданило, извадих из њедара смотуљак испод вишње и пребројох. Тачно онолико колико смо узели од апотекара - 12.000 марака. И мојих пет што сам крио у гаћама - седамнаест. Одвојих шест за Јозу, (шест му мајки усташких јебем!) па хиљадарку за трошак до Цриквенице и још каквих, не дај Боже, других потреба. Онда још двије хиљадарке у десни џеп сакоа. А оних осам у гаће, па закопчам зихерицом.

Кад смо сјели да пијемо каву, ја оне двије хиљаде из џепа па на сто:

- Хајро, жао ми је што немам више. Узми, молим те, и хвала ти за све што си учинио за мене.

Кад ли Хајро врисну:

- Жао ми је, - вели - Владимире, што си ме на крају овако разочарао!

- Зашто, човјече? Трчиш толико око мене у овим наopakим временима.

Изражеш се смртној опасности... Ово је само мали знак пажње и захвалности и није никакво плаћање за твој труд. Нема, Хајро, тих пара да се то све плати...

Једва пристаде да узме. Остаде разочаран, али - узме.

## 18

Око подне Хајро ме пребацио преко ријеке и саставио с Јозом. Кад нас је оставио насамо, ја Јози шест "таузенки", а Јозо мени папире.

Папире!

То је била половина листа хартије на којој је писало да "Полицијска станица... дозвољава Владимиру Бошковићу, кога особно познајемо, да отпутује у Цриквеницу гдје му се налази обитељ, супруга и ћерка". Једна једина реченица. Ни броја, ни датума, ни броја моје личне карте. Ничега више ту није било осим печата и Јозиног потписа.

И још је та половина листа била превијена попола и стрпана у плаву, на једном углу искрзану коверту.

Чим је узео паре, тај задригли крмак црвене косе и смијешно малих очију, постао је као стијена. Није се удостојио ни да се помјери док ми је давао "папире". Као да је срастао са столицом, гледао ме одоздо својим мишјим очицама, ни једном не трепнувши. Само је, кад сам хтио поћи, мало климнуо главом:

- Све најбоље, господине Бошковићу.

Кад сам изишао из Јозине канцеларије, дочекао ме у ходнику онај мали полицајац што је јуче успостављао везу с Цриквеницом:

- Још мало овдје, господине.

Готово је, - помислих. - Наћи ће ми и узети и оно пара што ми је остало у гаћама.

Одведе ме у сусједну канцеларију гдје затекосмо још једног младог полицајца.

- Само неке формалности, господине... Знате, по нашим прописима, не смијете носити ништа написано...

И већ ми је претраживао и извртао џепове. У унутрашњем џепу сакоа нађоше ми нотес. Све ми је било у њему: адресе, неке цифре и имена људи који су ми дуговали, телефонски бројеви...

Завапих:

- Момци, дајте ми само адресе и телефона.

- Ништа, господине. Такво је наређење.

- Да упитамо господина Јозу?

- Господин Јозо је рекао да има важан посао и да га не смијемо узнемиравати.

- Само му реците...

- Завршили смо, господине.

Кукајући за тим нотесом, добро сам их одвратио да ме даље претресају, не дао бог да сам морао и панталоне скидати!

Хајро ме одвезао на аутобус. Нисам му ништа рекао о томе претресу. Само да бјежим што прије.

Зауставио се стотињак метара прије станице. Поздрависмо се у колима.

На уласку у аутобус, видим Јована Вукчевића, пензионисаног професора гимназије. Знамо се годинама. Путује, каже, ћерки у Бјеловар. Сједосмо један до другог. Кад аутобус крену, пита ме професор Вукчевић:

- Ко тебе, мој поштаре, (он је мене звао "поштаром") извади из ових јада? Хајро или Мухамед?

- Хајро... Одакле знаш?

- Па, зна се да њих двојица раде с Јозом и Перканом. Хајро и Јозо су доста скупљи, али поузданији...

## 19

Путујући према мору, сјећао сам се Заострога.

Мој посљедњи годишњи одмор на Јадранском мору био је у септембру деведесете. Ја и Нада с малом Биљаном закупили у сред Заострога собу код госпође Марије, једне дивне, племените жене, и, остали три недјеље.

Мало је рећи да нам је било лијепо код госпође Марије. Било нам је прелијепо, као што се, изгледа, човјеку увијек чини да му је било најљепше оно вријеме уочи буре, уочи невремена, уочи зла времена.

Госпођа Марија припадала је једној од познатијих партизанских породица с подручја Макарске: брат и рођак су јој били борци Друге далматинске бригаде, дјевер јој погинуо на Сутјесци. Причала нам је госпођа Марија да је Заострог и још неколико мјеста изнад и испод Макарске било посљедње упориште посрнутих "социјалиста". Они су, чак и такви какви су били, поразили на изборима Туђманову странку, па су тада, баш у вријеме нашег боравка у Заострогу, ХДЗ-ови јуришници кидисали на макарску

регију. Већ су били скинули с положаја директора Луке Плоче, најуспјешнијег привредника у Далмацији, а сад су припремали ломаче за још неке истакнуте противнике.

То су радили систематски: с двије-три десетине мргодних момака бучно су ходали обалом и "освајали" село по село. Тако једног дана, с добошима, трубама и борбеном корачницом, бануше и у Заострог.

Држали су збор код цркве, у дворишту попове куће.

Колебао сам се: да ли да одем на тај њихов збор? Можда ће се моћи тамо чути нешто занимљиво?... А ако виде да нисам њихов? Ко ће видјети? Ко ме овдје познаје?

Набио сам на главу некакав платнени качкет, ставио на очи велике и добро тамне наочаре, па - на збор. И сједнем напријед, одмах иза првог реда.

Већ је био добро одмакао почетак збора, одржани први поздравни говори домаћина и гостију, кад се неко сјети:

- А, госпе ти, нисмо свирали химну!

Те опет на почетак.

Груну с касетофона "Лијепа наша", а они сви (богами и ја с њима) на ноге, а руке на срца.

Послије химне наставише говоре разни активисти и представници мјесних организација из Макарске, Плоча, Подгоре... Говорио је и поп из Заострога. Нећу гријешити душе, ништа ружно није рекао.

Онда је устао неки Винко, мјештанин. Устао и ударио на Србе!

Срби су криви Хрватима још од цара Душана и кнеза Лазара, па све до Карађорђа, Гаврила Принципа и Коче Поповића. Срби су их, гдје су год стигли, издали и продали. Срби су им вјечито радили о глави. Срби су им побили народ у Загребу 1918. године, побили им Радиће у Скупштини, побили им, четрдесет пете, војску у Блајбургу... Срби су им отели паре, зарађене на њиховом, хрватском, туризму па тим парама направили Ђердап један и Ђердап два... И направили пругу Београд - Бар и жељезару Смедерево и Бор и Трепчу и Нови Београд и фабрике и путеве... Ама, све што Срби имају, то је од њихових, хрватских пара...

Зајапурио се, набрекле му вратне жиле, крв му ударила у главу. Пресијече му се глас, па почне скичати, као крме кад га кољу!

Да Бог мили сачува и заклони!

Ја никад раније нисам чуо овако нешто.

Ја нисам вјеровао да неко може носити оволики товар стравичне мржње и овако говорити у још постојећој Југославији.

Ја сам, упркос свим знацима да је пред нама опште и неминовно расуло, још увијек вјеровао у идеју братства и јединства и нимало се не стидим што сам вјеровао у ту идеју и што сам жарко желио да на томе збору у Заострогу неко устане и да се бар не сложи с оном ружном змијурином испод Биокова.

Гледао сам људе. Сједили су и ћутали. Као да их је Винков говор приковао за столице, мада су неки, углавном гости, поздравили говорника аплаузом.

Онда је пошао некакав тихи жамор и кад сам био изгубио сваку наду да има овдје некога ко друкчије мисли и ко смије рећи да друкчије мисли, диже се средовјечан, отмјен господин, лијепо преплануо и врло укусно одјевен. Говорио је мало нехајно, на почетку доста тихо, али сигурно и увјерљиво.

- Ја сам овдашњи - рече и каза своје име и презиме. - Можда има овдје неких људи који ме и не знају, јер сам отишао прије пуних двадесет година у Аустралију и, ево, други пут дошао у завичај. Добро сам се снашао тамо, у свијету, имам у Сиднеју два ресторана, не могу се пожалити...

Слушајте, драги моји земљаци, шта ћу вам рећи. Прије двије године дошао нам је у Сиднеј господин Туђман и окупио неколико стотина, ако не и цијелу тисућу, Хрвата. Тражио је од нас прилоге за своју странку, која ће, како нам тада рече господин Туђман, да поведе Хрватску крупним корацима у двадесет прво стољеће. Дао сам свој прилог: двије тисуће долара.

Сад први пут слушам у домовини политичке говоре и разговоре. По овоме што прича овај господин, - климну главом пут Винка - Хрватска не иде крупним корацима у двадесет прво стољеће, него се, још брже, враћа пола стољећа уназад, у четрдесет прву! И зато ћу, кад се вратим одавде, тражити у Загребу да ме прими господин Туђман, па ћу га лијепо замолити да ми врати моје двије тисуће долара. Хоћу, вјерујте ми.

Господин из Сиднеја није више ни сједао, климнуо је главом цијелом збору и изишао.

Стигао сам га на улици.

- Хвала вам, господине - рекао сам. - Много вам хвала.

- А што ми захваљујете?

- Вратили сте ми вјеру у људе. Можда ипак треба остати оптимиста.

Он се само осмјехну:

- Можда... Нарочито ако је човјек подаље одавде...

Послије ми госпођа Марија рече:

- Винко! Тај је стигао до Стаљинграда. И одлежао седам година.

## 20

Чим сам искорачио из аутобуса у Цриквеници, изронио је пред мене Винко из Заostroга!

Плакате по зидовима, па онда новине, телевизија, радио, све је вриштало као Винко!

На двадесетак корака од Вељкове куће насадило ми разглас који никад дан-ноћ не престаје: Срби су их изневјерили, Срби су их побили, Срби су им узели, Срби су их опљачкали!...

Винко, стоглави Винко, понавља све оно што сам већ једном чуо и што ћу за цијели живот запамтити.

Одакле им толико мржње и помаме, спржила их муња небеска!

Боже, има ли овдје негдје, има ли игдје, још бар једног господина из Сиднеја.

Што ћу овдје, мајка ми жалосна!

- Полако, навикнућеш - каже ми Вељко.

- А јеси ли се ти навикао?

- Навикавам се.

Навикаваш клинац! - мислим, а не кажем. Нисам слијеп да не видим на каквој се он жеравици пржи. Његова супруга, а моја снајка Паулина, толико се натопила некаквом тихом срећом да је то готово дирљиво колико је она фина, колико је она добра, колико је она мила, колико је она љубазна. И - колико је она - надмоћна! Све се боље видјело: што она у кући каже - казано је.

Оне вечери кад сам стигао у Цриквеницу, ја сам Паулини, Вељку и мојој Нади испричао све о своме путовању од Врбоваца до мора. Посебно детаљно о себи "шарову" кад сам, привезан за вишњу, ископао паре. Томе смо се мало и смијали. Паулина ме чак загрлила и пољубила.

- Јадни мој дјевере, шта си све преживио!

Без размишљања, а разгаљен и снахином пажњом, ја на том породичном разговору потегох паре:

- Ево, Вељко и Паулина. Овдје има осам хиљада марака. Било је под вишњом дванаест хиљада. Ја сам од тих пара потрошио четири и још својих пет: шест Јози, двије Хајри и још хиљадарку узео за пута; остало ми је од ње мало више од половине.

Узе Вељко новац без ријечи.

А снаха рече:

- Ама добро, дјевере, ниси морао баш вечерас... Видјећемо ми тај рачун.

Да будем поштен, ја сам очекивао да ћемо "видјети рачун" одмах, на лицу мјеста, док су још паре биле "на вршају". Кувао сам ја то у глави док сам путовао. Имао сам у виду двије варијанте: по првој, подијелићемо оно што сам донио, значи - свакоме по четири хиљаде. То би било и најправедније, људски и братски. По другој варијанти, испада нешто више у моју корист: у цијелу "операцију" уложено је 9 хиљада и то бисмо подијелили попола. Значи, да ми Вељко врати 4 и по хиљаде. Никад раније нисам био без пара, а сад сам имао свега неколико стотина марака. И њих ми Нада узела. Каже: "Не дирај ово, злу не требало, не знам ја шта ће они сконтати".

Вељко је старији од мене само двије године. Мајка нам је доста рано умрла, још док смо били гимназијалци. Били смо јако блиски, помагали се, живјели као једна породица. И нисам могао, нисам хтио вјеровати, да би око тих пара могло бити неких неспоразума.

## 21

Прођоше три дана.  
Прође недјеља.  
Ћутим ја о рачуну.  
Ћуте Вељко и Паулина.

## 22

Једног дана ево ми и пријатеља, Паулининог оца. Намирисао се и напудерисао шјор Анте, лице му меко и румено као дјечија гузица. Надроби ми пуну кућу приче:

- Добро дошао, мој добри пријатељу, шјор Владимире! Гдје си, како си, шта ми радиш, јеси ли ми здрав и весео?! Нема те одавно у ове крајеве.

- Е, да ти богдо, пријатељу Анте, нисам ни сад дошао овим начином!

- Шта је? Гоне вас Турци?

- Гоне - велим. Нећу одмах да закувавам.

- Шта ћеш, шјор Владимире, хоће свак своје.

- Ама неће бити, пријатељу Анте, да је то баш све њихово. То је...

- И није! - прекиде ме у по ријечи. - У праву си. Одакле ће бити њихово, балинско? Повијесно гледано, то је све хрватска земља. До Дрине, шјор Владимире, до Дрине! А горе - до Земуна. Је ли тако било до првог рата? Јесте. Је ли тако било четрдесет прве? Јесте.

- А остаје ли шта нама, Србима, мој добри пријатељу Анте?

- А госпе ти, какво је то питање! Остаје ван онолика Србија... Видите, вас су стално јуначили: нема борца над Србином! А, изгубили сте све битке од Косова наовамо...

Сад ћу ја вама нешто испричати. Прије десетак година био овдје на одмору један официр, часник, подријетлом Шумадинац. Састали се - вели ми тај часник, Шумадинац - у штабу цара Наполеона његови маршали и генерали, па један пита Бонопарту:

"Сире, је ли икада, у историји свијета, било таквог војника као што сте Ви"?

А цар вели:

"Има и сад један, бољи од мене!"

"Сире"! - зачудили се маршали и генерали. - Па, гдје је тај?

"У једној малој земљи на Балкану" - рече Цар. - У земљи Србији. А зове се, ако нисте знали, - Карађорђе Петровић!"

Онда је мој пријатељ, шјор Анте, почео тако да се смије да су га сузе залиле. Видим, брише очи марамицом.

- А јесте ли се, - питам ја - драги пријатељу Анте, тако смијали кад вам је тај часник, Шумадинац, испричао ту причу?

- Гдје ћу се тада смијати, госпе ти! Тада је било ваше време.

- Било је и наше и ваше, мој господине Анте... А сад, како ће бити с нама, не знам. Али, да вама долазе туђа времена, знам сигурно. Ви већ сада имате: "Данке Дојчланд"!

Рекох, па куд пукло.

Ако хоће, нека ми одмах доведе полицију.

И овако ми је свега преко главе.

## 23

Прође, богами, петнаест дана.

Поведем једном моју малу Биљу у град, па испред једне зеленаре дијете запе очима за грозд банана, а ја се правим да не видим шта то она гледа, него је даље вучем за ручицу. А она, мала моја мудрица, зна да у моме џепу нема ни пребијеног фенинга, па се и не опире.

- Татице, нисам ја гледала банане, него онако, случајно погледала на ту страну...

- Знам ја, Биљо, да ниси.

- Што ће нам банане, нисмо мајмуни...

Иначе ми се моја Биља сва некаква смањила и скупила, као да није оно дијете. А била је ведра и живахна. Кад би се нашла с Вељковом дјецом, толико би се раздрагала да се није дала сносити. Вељко има двоје, Весна је врсница с Биљаном, а Горан је млађи годину и по.

Једном пред овај рат, повезао нас Вељко на излет, па у повратку паде кишица и пред семафором, залетје се један бленто и пуном снагом груну у наша кола. Сасуше се стакла, крш и лом. Кад ли се моја Биља прицапи за ме:

"Татице" - шапуће - "јесмо ли то ми сад погинули"!?

Тако ти је то код моје Биље. Све она провјерава код татице.

У Цриквеници је спавала с мајком. Кад ево је једно вече код мене. Увуче се под јорган, као мачка.

- Татице, - шапуће - јесмо ли ми сада Хрвати?

- Нисмо, Биљо. Ми смо Срби. И ти и ја и мама.

- А што Весна и Горан кажу да су они Хрвати?

- Па добро, ако су Хрвати, нека су.

- А што се, тата, они мени смију и још са нечијом дјецом вичу за мном: "Срби, Срби, гузица вас сврби"!?

Е, богами ме "засврбјело" и забољело у сред срца!

Ама, нећеш ти, Владимире, живјети под туђим кровом и јести њихов хуманитарни хљеб, па кад би сад црко!

Не могу гријешити душу: што се тиче смјештаја и исхране, било нам је као у хотелу. Имали смо у Вељковој викендици своју собу, а хуманитарна помоћ није била помоћ него - гозба! Нису знали куда ће с храном. И то првокласном храном, а не као што су нама слали у Србију хуманитарну



цркотину у неким престарјелим конзервама од којих су и мачке окртале главу...

## 24

Прођоше још двије недјеље.

Ћутао сам, а све очекивао кад ће се повести разговор о оном рачуну и хоће ли ми дати оне четири хиљаде, половину од пара што сам им донио испод вишње.

Рачунао сам: да ми је то добити, па да идем. Шта ћу више овдје.

Кад једно вече, ево породичног вијећа. Предсједаваће Паулина.

- Па, ето, дјевере, да видимо за онај рачун. Вељко и ја мислимо да нам Ви не можете вратити оне четири тисуће марака. Нека то стоји за нека боља времена... Не знам шта Ви мислите.

Строго на "пер си". И први пут: тисућа.

Погледах Вељка. Укочио се. И позеленио.

Мени заигра вилица, али се савладах и сасвим мирно одговорих:

- Мислимо, госпођо Бошковић, да сте потпуно у праву. Доћи ће свакако боља времена и ја ћу Вам вратити четири тисуће марака. С каматама. И још мислимо, госпођо Бошковић, да ми је сада искрено жао што ме ону ноћ под вашом вишњом не закла наш бивши надничар Зуфер Танковић.

## 25

Узео сам од Наде сто марака, па сам, сутрадан, отпутовао у Загреб да гањам дозволу за путовање. А након два дана кренуо преко Мађарске за Србију.

Вељко ме испратио на аутобус. На расанку, даде ми хиљаду марака.

- Узми, молим те. Ово су моје паре, она не зна за њих.

Сузе му у очима, а све нешто сагиње главу, ваљда да не види моја Биља.

- Све боље схватам - каже - да ћу и ја морати некуда у свијет. Највише ме боли што ће ми узети дјецу...

Расплакаше се моја Нада и Биљана. И мени се свртјеле сузе, али ја се намрштио и удрвенио.

Тако смо се растали.

## 26

Имао сам срећу да у селу Меленцима, усред равног Баната, сусретнем Богољуба.

Ама није он само Богољуб. Он је био и Родољуб и Радољуб и Драгољуб и Доброљуб и Мирољуб и Србољуб... Све што почиње с добрим и завршава се с љубављу. Супруга му се зове Весела, а њихова кућна пријатељица Радосна.

Човјеку је заиста у срцу и весело и радосно кад се сјети ове куће и ових људи. Мада, нажалост, у њиховој непосредној близини није било ни весело ни радосно.

У њиховој непосредној близини је бања Русанда. А у бањи Русанди рањеници.

Пуна бања рањеника. Дошли из српских земаља гдје се пуцало: из Невесиња, из Книна, с Мајевице, са Илице... Млади, тужни момци. Шетају на штакама. Возе се у инвалидским колицима.

Богољубова кућа била је као некаква станица, обавјештајни биро, свратиште. Зову из Дрниша, зову из Лукавице, зову из Билеће...

- Весела, јеси ли била код Петре? - пита Богољуб.

- Јесам, прошле недјеље.

- Отиђи и сутра. Направи јој мало колача и понеси чварака. И реци јој да је звао Светозар.

- А је ли звао?

- Па, зваће... Смисли нешто.

- Петра је из Неђарића, код Илице. Неопрезно провирила иза угла куће и добила у кичму снајперско зрно с Мојмила. Шест мјесеци лежи непокретна. Три пута јој је долазио муж, Светозар. И сва три пута био по недјељу дана Богољубов гост.

Цвијета из Обровца имала је у Русанди сина Горана. Рањен је на свој двадесети рођендан и никад више није устао на ноге. Звала је Цвијета бар два пута сваке недјеље.

- Весела, рођена моја, шта кажу лијечници?

- Ама кад ти кажем, Цвијета, биће добро. Јуче сам била с Гораном. Дођи, видјећеш...

Дошла је Цвијета из Обровца и остала код Веселе и Богољуба два мјесеца.

Професор Никола из Осијека остао је годину дана у Богољубовој кућици на имању, поред села.

Одмах кад сам дошао, Богољуб ми је показао обор у коме је имао четири дебеле свиње.

- Обећао сам овде, на збору: кад буду скупљали храну за Крајишнике и Републику Српску, нека дођу и узму два крмка. Даћу и жита и кукуруза. Наша браћа Срби не смеју бити гладни...

Никад ми у животу није било толико драго што сам Србин, као тада, у Богољубовој кући.

Владимира сам упознао у парку бање Русанде. Сједио је у инвалидским колицима, у сјенци дебелог, старог кестена. Ведар четрдесетогодишњак, лијепо избријан, у бијелој кошуљи.

Представио ме један од момака који су сједили с њим:

- Владо, ево ти имењака, инжењера. Занимаће га прича о твојој кући.

- Мој пријатељу, то није била кућа него - дворец! Шта да вам причам, имао сам и базен, као какав Амер из Калифорније!

- И, је ли још под кровом?

- Остала је под кровом кад сам ја отишао.

- Благо вама. Моја је планула ко буре бензина.

- И ја сам у једном тренутку пожелио да плане. Јесам, живота ми. Чак сам молио једног нашег артиљерца у Топлику да је гађа топом. Лијепо се видјела догледом са Златишта, изнад Сарајева, црвенио јој се кров у великом воћњаку. Могли су се одлично узети сви елементи за тобцију. "Гађај је" - велим - "Максима, очију ти, да огријем Бога и Светог Илију". Није хтио...

Неко ми једном рече, баш ту, у Топлику, да има један телефон с кога се још може звати Сарајево. Те ја на тај телефон. Окренем свој број и, богами, јави се човјек.

- Хало! Је ли то Владимирова кућа?

- Била Владимирова.

- А чија је сад?

- Ибрина.

- Гдје си, Ибро, стара рђо! Што ћеш, болан, у туђој кућ?

- Шта могу. И у мојој је, можда, неки Владимир.

- А гдје ти је кућа, Ибрахимбеже?

- Ено је на Палама, кнеже Владимире.

- Је ли ти бар чему кућа на Палама?

- Јест, богами, мало мања од ове твоје.

- Па, кад ћеш, акобогда, Ибрахим ефендија, селити из моје куће?

- Кад могнем уселити у своју, на Палама.

- Е, то никад нећеш дочекати, Ибрахимбеже!

- Не реци двапут, кнеже Владимире...

Кад сам касније мало поразмислио о разговору с Ибром (кога сам чак успио и дочарати како изгледа: висок, риђ, проћелав, с наочарама), некако сам "омекшао", нисам више имао никакву потребу да будем заједљив, да га ружим, да му нешто замјерам. Други пут смо уљудније разговарали. Назвао сам га ујутру:

- Ибрахиме, јеси ли добро спавао?

- Вајн тако.

- Ништа што пуцамо?

- Ништа. Оуглао.

- Чувај ми кућу, Ибрахиме.  
 - Чувај је прво ти, Владимире. Реци тим твојим тобџијама да је не гађају. Што се мене тиче, чувам је ко своју... Е, умало не заборавих: гдје ти се, богати, затвара вода у кући?  
 - У бањи. У самом углу, поред каде, десетак центиметара изнад плоче.  
 - Е, хвала ти. Добро је да знам. Додуше, сад ми и не треба, нема ни "в" од воде.  
 - Биће, акобогда.  
 - Дај Боже.  
 - Е, добро, мој Ибрахиме... Не желим ти, да знаш, никакво зло.  
 - Ни ја теби, не дао Алах. Нека те срећа прати, Владимире...  
 - И тебе, Ибрахиме.  
 Не знам је ли га стигла моја жеља да му не буде никакво зло. Мене, нажалост, није пратила срећа, како ми је пожелио Ибрахим... Али, да не причамо о томе. Хајдемо на нешто веселије...

## 28

- Држали смо стражу на источном излазу из Сарајева и ранијем путу за Пале. Досадно: стражариш, доњаш, ништа се не дешава, нико не помаља носа из града. Кад ли једног јутра имаш шта видјети:

Путем из града којим већ мјесецима ни миш није прошао, помоли се жена с двоје дјеце. Иде кочоперно посред пута, затурила се великом торбетином, лепршају око ње димије на јутарњем повјетарцу, а дјецу не да води, него их вуче!

Ми били и прошли!

Да се помолио тенк или оклопни транспортер, ни по јада! Ту одмах је наш противколац, лако бисмо ми с тенком изишли на крај. Али, шта ћеш сад, мајка ти весела!?

- Хоћемо ли пуцати? - пита наш Стевица.

- Не будалесај, мали.

- А да, можда, у оноликој торбетини не носи какву велику бомбу?

- Нек' носи пет.

Тројица нас је у бункеру: Један крупни Перо с Мокрог, Стевица, усплахирено момче с Булога и ја. Перо и ја зарасли, поклопиле нас косурине и брадурине, неумивени, крмељави, никакви. Сва тројица изишли пред бунар и стојимо као укопани, а ханума нагарила посред цаде, шиба ли шиба!

Кад нам се примаче, махнем јој руком:

- Хајде овамо.

Чим нас видјеше, дјеца почеше да се деру, а она врисну на њих:

- Ћут! Ако писнете, подавићу вас. Неће вам требати ћетници!

Зауставише се на десетак корака испред нас:

- Ако ћете пуцати, пуцајте одмах!

- Нећемо пуцати, госпођо... Како се зовете?

- Мирсада.

- Нећемо пуцати, Мирсада. Приђите, не бојте се. Јесте ли, можда, гладни?

Изнесосмо им хљеба и куваног меса.

Навалила сирота дјеца, да се подаве. Гледа их наш Перо и смјешка се:

- И ја имам код куће овакво двоје. Како ти је име? - пита Перо дјевојчицу.

- Шевала.

- А мени Фахрудин - рече дјечачић.

- Мој Фахрудине, моја делијо, ја ко ти је тако име надио?

- Бабо - рече Фахрудин, па препријечи очима на мајку.

- Јебо те бабо! - врисну Мирсада. - Цијело ми јутро прича о баби.

Помени га још једном, удавићу те ко шћене!

Насмијасмо се, ама баш слатко, ко прије рата.

- Мирсада, бона, - питам гошћу - шта је то бабо толико скривио?

- Е, мој друже, господине, не знам ни како ћу вас назвати. Да вам право кажем: ја се Срба не бојим. Рођена сам и одрасла међу Србима у једном селу код Олова. Знаш ја да они моји лажу: те побили Срби толико наше дјеце, те силовали педесет хиљада муслиманки... Аман јараби, јесу ли ишта радили него јахали туђе жене! Знаш ја, али - шта можеш. Затекло те у граду, у опсади, у једном великачком цехенему. Слегни ушима, ћути и гледај како ћеш извући живу главу.

Кажем ја своме Мустафи: држимо се једно другог и ове наше дјечице и све ће се издржати. Јес' врага! Има мјесец дана како мени хабере моје јаранице: видјели Мустафу овдје, па га видјели ондје са неком мухаџирком из Рогатице. И ја ти, прије неколико дана, на то једно мјесто гдје сам чула да се састају. Право у кућу, па у собу! Затекла сам их на камари! Јебо им пас матер погану! Све сам побацала на њих што сам нашла у тој проклетој кућерини: штокрле, столице, тањире, ђугуме, вазе... Онда сам одлучила да идем било куда, па нека буде што год хоће. На срећу, имала сам у војсци једног амиџића, па ме он провео овамо, мимо страже и бункера на Бентбаши...

Чим помену страже и бункере, Перо начуљи уши:

- Значи, прошла си поред бункера. Колико их има?

- Е, то ме немојте питати. Не знам.

- Наравно да не знаш - рекох. - Гдје си ти сабахиле могла гледати стражу и бункере... Него, госпођо Мирсада, шта ћете даље и куда ћете?

- Ја бих највољела кад бих се могла докопати свога села код Олова.

Отпремили смо је на Соколац. Тамо је био сабирни центар за муслимане и, колико сам чуо, била је размјена за неку нашу чељад из Олова, па се тако Мирсада допељала у завичај.

Сваки пут кад бих видио Владимира у парку, око њега је био круг пацијената који су га слушали.

Тукао се Владимир на свим бојиштима око Сарајева: у Чекрчићима, на Црном врху, у Отесу, на Златишту... И никад у његовим причама није било мртвих ни рањених, ни јуриша, ни крви, ни јуначких подвига... Ништа од свега онога што су обично други причали. Него увијек нека шала, некакав ведри обрт, анегдота, па је из Владимировог "окружења" често проваљивао грохотан смијех. Сам Бог зна одакле су му трајале толике догодовштине и толика залиха ведрине. Он је многе догађаје које би тек начуо "извртао" на веселију страну, стварао тај угодни штимунг и расположење, од ситних зрнаца и кончића везао приче које се памте.

Једном је причао о неком власнику велике и богате куће како јадикuje над својим пропалим имањем:

"... Људи" - причао је тај бивши газда - "да ви само знате шта сам ја све имао. Кућа... Ама не кућа! Каква кућа, човјече, ко је рекао кућа! Него - замак! Дворац! Небодер! Три спрата, све један изнад другог. А доље - подрум. Па једна гаража, па друга гаража, па у гаражи нов новцат "голф", дизелаш. Онда централно гријање, па радионица, пуна алата... Испод куће башта, поред куће воћњак, онда мала фонтана и велике љуљашке и поред љуљашки још нешто, не знам више ни шта оно бијаше..."

Али то све није ништа. Ништа! Кад бисте ви само знали какав сам ја имао камен! Да, да - камен!

Пошли једном у Калиновик, кад поред пута, код Крбљина, угледах из кола камен.

"Погледајдер га, Босо" - кажем жени.

"Фантастичан" - каже Боса.

Те ја њега лијепо у гепек. Донесем га кући, а управо били припремили купус за наше ново храстово буре. Ставимо купус у буре, посолимо га и наспемо воду, па одозго поклопац и на поклопац - камен. Потону поклопац у воду, потону и камен, али само два цента. Штим, куме, нога! Као да га је стотину мајстора мјерило и клесало за наше буре...

Е, хајде ти мени сада реци: гдје ћу ја и кад ћу ја моћи набавити такав камен!"

Тако се Владимир бранио од своје несреће, од своје сасвим извјесне судбине да се више никад не дигне из инвалидских колица. И увијек кад би се у причи примакао "оном случају", он би га заобишао, прескочио:

"Да не причамо о томе. Хајдемо на нешто веселије..."

Само два-три његова најближа пријатеља знали су гдје га је стигао митраљески рафал и кад се то догодило и како се догодило, али ни они, свакако по Владимировој жељи, нису о томе говорили. И знали су још ти његови пријатељи да је Владимиру предстојала четврта операција која - како

је, наводно, рекао један бањски љекар - "дабогда да промијени нешто набоље".

## 30

Ако има правде, људске и божије, и ако ико у Меленцима, у Банату, у цијелој држави, заслужује да живи сто година, онда то није нико други него мој домаћин Богољуб.

А нема правде. Ни људске, ни државне, ни божије!

Да је има, не би овај свијет изгледао овако бедасто и шашаво, не би нас задесила оваква и оволика биједа и фукараштина и духа и круха, не бисмо се, ни криви ни дужни, потуцали по свијету од немила до недрага као какав уклет, библијски народ!

Нема правде, људске ни божије. Да је има, не би био онако болестан мој добри домаћин Богољуб.

Слушао сам га ноћу како кашље, потмуло и некако сипљиво и некако сумњиво, али сам се тјешо: можда се човјек негдје прехладио, ко кад га стално некуда вуку и зову, усред дана и усред ноћи:

"Бабо, негде нам прегорело, па цела улица нема светла..."

"Бабо, не можемо гледати телевизију..."

"Ти ћеш то зачас, Бабо..."

Цијели Меленци звали су Богољуба "Бабом".

А Бабо би у свако доба, дању и ноћу, пртио своју тешку торбу с алатом, сједао на мопед и одлазио негдје да поправи, да превеже, да се попне на бандеру.

Стари и већ добро уморни пензионер, па да се по густом мраку пење уз мокру бандеру!

"Нека... Није то мени први пут. Шта можеш, воле људи да гледе телевизију..."

Нема ни два мјесеца како смо, Богољуб, моја Нада и ја шетали западним атаром села, према Куманима. Тек је била дигнута пшеница, на њивама су остали кукуруз, репа и сунцокрет. Застали смо поред његове парцеле сунцокрета.

Био је диван љетни дан, недјеља прије подне. Дуга њива сунцокрета пламтјела је у мору златне боје, а хиљаде стабљика као да су на један миг мало сагнуле и тако сагнуто задржале тешке златне главе поздрављајући свога домаћина. А домаћин је, пун неке тихе и праисконске паорске среће, само рекао:

- Баш лепо.

Сад је кашљао, све теже и све дуже, потмуло и упорно.

Али се није предавао.

На крају љета, плитко и мртво меленачко језеро Русанда сасвим пресуши; вода се повуче у жућкасти, прљави пијесак, па дно језера подсјећа

на комадић пустиње. Меленчани тада иду равно преко свог комадића "Сахаре" на другу страну гдје су им, на сувој и пјесковитој подлози, воћњаци и виногради.

Позвао ме Богољуб једног дана да обиђемо његов виноград на другој страни Русанде.

Разгледао је лијепе, младе насаде као да их гледа први пут, сагињао се као да нешто шапуће чокотима, застајао поред редова и бирао зреле гроздове.

У повратку, једва је стигао до куће. Шљапкао је влажним пијеском једва вукући ноге и послије сваких стотињак метара закашљавао би се и сједао да се одмори.

- Нешто ме опасно притисло... Дај Боже да се добро сврши...

- Не дај се, мој Богољубе.

- Ех... Слушај, ако би затребало, подсети људе да сам ја на збору, за Крајишнике и Србе из Босне, обећао два крмка и жито и кукуруз... Нека се то узме...

Умро је након десетак дана.

Испратило га је цијело село. Нема никог у великим Меленцима ко није знао Богољуба.

"То ћеш ти, Бабо, зачас" - говорили су кад је требало да им доведе струју.

И умро је "зачас".

Баш би било лијепо кад би онај његов сокак на крају села Меленчани назвали "Бабовом улицом".

Да се бар мало задовољи правда.

## 31

Тужна Весела није плакала кад то други виде.

Тихо и жалосно цвиљела је ноћу, у својој собици на крају ходника и устајала блиједа, са исплаканим и закрвављеним очима. У њеном радном и животном ритму ништа се није промијенило. Као и за Богољубовог живота, устајала је врло рано, па сређивала кућу, мела степениште, прскала и чистила двориште, заљевала цвијеће...

И док би тако, хитра и тиха као сјенка, промицала двориштем, пратило је стотине очију:

Кокошке из кокошињаца,

пилићи, товљеници из жичане оgrade,

прасићи из отвореног обора,

кере иза оgrade,

мачка и мачићи са старе фотеље, испод стрехе,

дивљи голубови с кровова куће, гараже и котобање.

Сви се пробудили, сви огладњели и сви чекају да им Весела каже: добројутро.



Она им је раније, прије Богољубове смрти, и говорила: добројутро и - јесте ли ми огладњели? И још би, посебно са својим миљеницима, водила читаве разговоре:

"Где си ти мени, мој петлићу, мој шарени репићу, нешто ми јутрос ниси певао... Да те, можда, коке нису секирале? Истући ћу ја њих, безобразнице..."

Прасићима је тепала: "мала моја роктала", малу керу озбиљно карала: "немој да ми будеш тако дрска с белом кером", а мачићима пријетила: - "летећете ви мени једног дана наглавачке с те директорске фотеле"! Па кад би их свију нахранила и напојила, на крају би бацила и неколико шака кукуруза дивљим голубовима:

"Ево и вама, дангубе једне, да ме не трачате по селу како вам ништа не дам!"

Ево онда Веселе у кућу да пробуди унуку, да јој направи доручак и да је води у забавиште.

Затим - да настави ручак.

И ево је, зове госте, још дремљиве "бањаре".

- Изволите у хладњак на каву. Извините ако сам мало прикаснила.

И дежураће на телефону цијели дан ако се неко јави из Книна, са Сокоца, из Брчког... да им каже што зна о њиховим у бањи и кад ће поново звати да би их обавијестила како су њихови рањеници у Русанди.

- Драга Весела, како то све стижеш? - пита је моја Нада.

- Није мени било тешко ово што сам досада радила. Али сада, ваља ми преузети и све Богољубове, домаћинске послове. Стићи ће се, ваљда. Шта можемо, човек је рођен да се мучи...

## 32

Сва је наша доброта и љепота остала у селу.

Кад сам из Меленаца пошао у град, ја сам све мислио: има још у овом нашем народу Богољуба, Родољуба и Србољуба.

Ама има врага! Има Парелјуба. Јао, колико има Парелјуба! Оволике им очи кад виде паре. Нарочито марке.

Кренуо ја с пријатељом по граду да тражим стан. Имали смо десетак адреса, све по периферији. У центру нико и неће подстанаре.

Разгледамо стан код једног домаћина, кад нешто у зид: бум - бум!

- Какви су сад ово напади? - питам газду.

- Ништа, ништа, - вели он. - С друге стране собе је обор, па се свиње мало кошкају.

Други ме водио, брат брату педесет метара, да ми покаже гдје му је WC. Све између шупа, свињаца и кокошињаца. Али, одмах је рекао:

- Има сијалица која вам осветљава цели пут.

- А можда би - велим - боље било без сијалице.

- Зашто?

- Па тако... Знате, кад се човјек отисне на овако далеко путовање, а још га завија у стомаку, може му се штогод десити. Па је боље да се не види!

Трећи ми се похвалио:

- Овдје је, господине, становао мој покојни отац. Па послјије њега, покојни пунац и пуница. И покојна кума Спасенија.

- Е, хвала вам. - велим - Ја још не бих у покојне.

### 33

Зауоставих се код бабе Росе. Није какав стан, није каква баба, а нису вала ни какве паре: 40 марака мјесечно. Баба им тепа: маркице.

Баба је превалила седамдесету, а њен електрични шпорет у кобајаги кухињи примакао се педесетој години. Кад наставите воду за каву, слободно можете отићи у град и посвршавати послове, па кад се вратите, вода само што није проврила.

У соби два кревета из времена доласка Арсенија Чарнојевића у ове крајеве, затим двије столице и сточић на који једва стане телефон. И још: једна стојећа вјешалица.

Друго вече, ево нам бабиног сина. Представља нам се, клима главом: инжењер тај и тај.

- Како је, комшије? Јесте ли се лепо сместили?

- Дивно! - кажем. - Све што имамо, лежи нам на поду, у два куфера. Вјешалицу још нисмо заузели. Изгледа да ћемо бити толико одушевљени станом и животом уопште, да ће нам вјешалица затребати за неке мрачније потребе. Да јој име оправдамо!

Инжењер, бабин син, као да не укопча шта ја хоћу да кажем.

- Да, да... Мислио сам, ако вам шта недостаје... Ево, на пример сто. Ја вам могу продати један добар сто.

- За маркице - додаде баба.

- Побогу, човјече! Па, ви сте ово огласили намјештеним станом. Каква сад продаја и куповина намјештаја?!

- Е, комшија! - каже инжењер, бабин син. - Најнужнији намјештај имате. Остало, доплатите. Уосталом, имате целу кућу. Не знам шта сте то имали у Босни?

- Имао сам, - велим - господине, - кућу са станом од сто четрдесет квадрата. Само дневна соба - педесет и четири квадрата. Саберите и ваш стан и стан госпође маме и ово што ми издајете, све заједно биће мање од моје куће.

- Што мени причате шта сте имали?

- Зато што ме питате.

- Нисам вам ја крив што сте имали, па сад немате.

-Ја вас и не кривим. Немојте ми само причати о овим празним буџацама као о целој и малтене комфорној кући.

- Ви тражите боље.

- Кад дође вријеме, тражићу. Засад, закупио сам и платио три мјесеца унапријед вашу - целу кућу!

## 34

Моја "цела кућа" је уствари кућерак у дворишту. А у главној кући, до улице, баба издаје још један, заједнички стан.

Баба је финансијски геније! Кад би мене питали, поставио бих је да сједи уз кољено министра финансија и да му води практичне послове!

Рекох вам: почели смо с киријом од 40 марака. Али, већ након мјесец дана, изишла је на 60. Како? Једноставно. Све има, све штима, све може, само - платите и доплатите. Праће рубља: једна машина, четири марке, двије машине - седам марака. Кило меса у фрижидеру, за десет дана - пола марке, три киле меса у фрижидеру - једна марка. Једнократна употреба велике шерпе - 20 фенинга, мале шерпе или тепсије - 10 фенинга... И тако, набере се. Свашта треба живом човјеку. А баби требају - маркице!

## 35

Стан у главној кући, баба је прво издала Недјељку и Василији, избјеглицама из неког градића у босанској Посавини. Недјељко је дневно конзумирао литар вињака или "Рубинове" лозе. Кад би био при крају боце, обично би говорио:

- Ја ћу овдје некога убити!

У тренуцима тих Недјељкових изјава, баба би у заједничком стану све ходала за Василијом и држала се за њу.

А под Василијом шкрипе поднице у старој кући. У почетку, допали су јој се и баба и стан, а није било ни скупо, па је темељита подстанарка одмах прихватила газдаричину идеју да се стан окречи и уреди.

Кад је требало да започну радови, баба је јавно, пред двије комшинице изјавила:

- Светога ми Николе, никад нисам видела овако вредну, овако чисту и уредну жену!

Три дана сва је кућа шкрипала и дрхтала док је Василија прала и крчила.

И кад је све било цакум-пакум, па прошло још мјесец дана, баба ће рећи:

- Богами, драга Васице, све је поскупело сто посто. Па, знаш како је, нисам ни ја Црвени крст. Од првог, стан ће вам бити сто маркица.

- Од четрдесет и пет на сто! - згранула се Василија.  
- Па да заокружимо.  
- Ја ћу овдје некога убити! - говорио је Недјељко још и прије средине боце.

Узалуд. Остао је још само мјесец дана. По новој "заокруженој" кирији.

## 36

Дугачког Јована, бившег студента из Бихаћа, госпођа Роса примила је с великом надом:

Биће овдје једна агенција! - кликтала је, а очи јој трептале од задовољства. - Знате ли како ће се звати агенција? "Пријатељство".

"Пријатељство" је уствари требало да буде филијала истоимене београдске агенције. Њен посао је био доста једноставан: саставити двоје чељади различитог пола. Та чељад плате услугу агенцији, а агенција њима дадне бројеве телефона. А даље - како им драго. Хоће ли та чељад различитог пола гајити само пријатељство, како се с поносом назива фирма њихових добротвора, или ће, можда, отићи и нешто даље од тога, то је њихова ствар. Агенција се у то не би мијешала.

Јован је ходао и ћутао, мрк као главња. За мјесец дана јавила му се само једна особа, женског пола. Остали "пријатељи" и "пријатељице" налазили су се (и сналазили) и без агенције.

Онда се Јован једног дана није вратио кући и остао је дужан баби кирију за дванаест дана.

Баба ме наговарала да заједно организујемо потјеру за Јованом. Каже: ако га ухватимо и утјерамо кирију, дијелићемо је попола. Имала је и прецизан план:

- Ако се јави Јован, ти преузми линију и реци му да је долазило њих петоро, да су га тражили и да су доносили паре. Реци му: ти мислиш да су код газдарице оставили адресе.

Одбио сам да играм улогу малог Шерлока Холмса! Прорадила, ваљда, земљачка и избјегличка солидарност. Видите ли ви те сплеткашице! Хоће да јој ја завршавам прљаве послове, да лажем како су долазили "пријатељи" и "пријатељице" и, ако намамим дугачког Јована, она остаде чиста и поштена: "Какве сад адресе? Не знам ја ни за какве адресе, знам само да ти мени ниси платио сву кирију"!

Е, баш бих волио да ми се јави Јован. Да му кажем: што даље од бабе!

## 37

А након двије недјеље:

- Добар дан. Ја сам Сњежана из Мостара.

Богами није била Сњежана, него - Сунчана! Очима би спржила ову уснулу лалинску варош!

Е онда смо, сљедећи мјесец дана, да извинете - најebали! И ја и моја Нада и баба.

Три смо телефона имали - код бабе и код двоје станара - и сва три на једном броју. Па кад у три сата по поноћи јекну сва три телефона! А онај тамо не чека да му се неко јави, него чим дигнеш слушалицу, ево га - рида!

- Снежана! Ја ћу се убити, Снежана, за пола сата. Назваћу те поново да чујеш пуцањ револвера".

Тако се тај неко с друге стране убијао двадесетак ноћи, све у различито вријеме, од један по поноћи до пет ујутру.

Онда је Сњежана отперјала.

Богзна куда.

Штета. Баш је било лијепо видјети је како лепрша по кући, по дворишту. Човјек би, бар за тренутак, заборавио на рат, на избјеглиштво, на бабу Росу и све остале овоземаљске невоље.

## 38

Жарко са Озрена грунуо је са женом, бебом у пеленама, и - три аутомобила. Регистрације: Зворник, Шабац, Кикинда.

Баба је тражила 200 марака за стан и паркинг у дворишту, а Жарко није пристао на ту цијену, него је нудио - 250!

Споразумјели су се доста брзо и нови станар је одмах утјерао сва кола у двориште.

Након три дана стигао је Жарку један фини момчић, син му из трећег брака. Баба се побунила и рекла Жарку да му није издала стан за четворо него за троје, а намргођени станар је кратко одговорио:

- Госпођо! Ја сам закупио простор и могу, ако хоћу, довести овдје пола Озрена!

Није довео баш пола Озрена. Довео је још само брата и сестру.

Сестра их је снабдијевала храном и кувала им, а Жарко и брат му Стојан сједили би у кући по читав дан и играли карте.

То је било у вријеме кад су по Банату причали једну жалосну причу:

У некој банатској општиници рација је ухватила двојицу браће, Босанаца, једног од 19, а другог од 20 година. Отац им погинуо негдје у Босни, прије пола године. Све им спржено и срушено. А мајка, с њима двојицом, успјела некако да се докопа Србије и дошла код рођака у Банат.

Рано ујутру банула је рација у кућу с избјеглицама и одвели браћу у Босну, на фронт, а у подне нашли им мајку мртву. Отровала се.

Знали су Жарко и Стојан за тај и за друге случајеве, па би по цијели дан сједили у кући и играли карте, а сестра им завршавала најнужније послове.

Тек након мјесец дана кад су се мало стишале приче о рацијама, два брата и сестра им кренули су с три аутомобила пут Румуније. У шверц, по бензин.

Не знам око чега су се једном поцавељали с бабом, па је она запријетила браћи:

- Да знате, у овом граду има и милиција. Сутра ћу отићи и све им рећи!

- Добро, госпођо, - рекао је Жарко. - Хајте да измиримо рачуне. Остајемо још сутра. Изволите.

Газдарица је направила позамашан рачун, а подстанар је само летимично погледао списак својих дугова и одмах платио цијели износ. Све у маркицама.

- Је ли сад све уреду?

- Све, - одахнула је госпођа Росанда.

Кад је, након десетак дана, стигао рачун за телефон, газдарици је позлило, па смо морали звати хитну помоћ! На рачуну је било неколико хиљада импулса и износ већи од њене четири пензије!

Уочи одласка, Жарко је с бабиног телефона цијелу ноћ ћаскао са своје бивше три-четири жене у Њемачкој...

Тако је мојим комшилуком дефиловала избјегличка Босна жалосна. Сви су долазили и одлазили, а Нада и ја сједили и варакали се с бабом. Она мало дигне цијену велике шерпе, а ми мало уштедимо на фрижидеру, јер и не купујемо свјеже месо.

А, богами, ни суво!

## 39

У Новом Саду налетјех на старог пријатеља и земљака Боривоја. Одавно је овдје. Угледан човјек, професор, доктор, стално је по "округлим столовима".

Кад ме видје, просто се загрцну од среће:

- Јао! - каже - па, гдје си ти, човече! Јао, како ми је драго што смо се сусрели! Јао, како ћемо се испричати...

Изјаука се, као рањеник. А онда погледа на сат:

- Јеси ли у великом послу?

- Ни у каквом, Богу хвала, одмарам се ево двије године.

- Дивно. Сад је једанаест и десет. Можеш ли ме сачекати овдје тачно у два поподне?

- Нема проблема.

- Одлично. Тачно у два сата. Па да негде седнемо, човече. Да одемо на ручак. Да се поштено испричамо.

Дошао сам пола сата раније. Шеткао, размишљао:

Неће, ваљда, овај проклети и прљави рат докусурити све људско у нама. Остаће још људи... Остаће још добрих људи... Како ми се човјек искрено обрадовао...

Два сата - нема га.

Два и петнаест - нема га.

Пола три - нема га.

Питам портира:

- Је ли, можда, господин Боривоје изишао из зграде?

- Јест - каже портир. - Око један сат отишао је у Београд.

- Да није, можда, оставио какву поруку?

- Ништа није оставио - каже портир.

Шта је ово, побогу браћо! Бјеже људи од нас као од сиде!

## 40

Господин Милован, трговац из Сарајева, навратио у мој станчић, па смо готово цијелу ноћ разговарали. Причао ми о ужасима које је доживио у опсједнутом граду. Да се човјек најези кад слуша.

Имао је и он једног добротвора, некаквог свог "Хајру", који га је извукао из Сарајева за пет "таузенки". И о томе ми је детаљно причао.

А онда је навалио на наше:

Нису знали!

Нису умјели!

Нису имали праву идеју!

- Требала је - вели - српска, Младићева војска, кренути с Грбавице до Титове касарне у којој је било хиљаду добро наоружаних војника. Хиљаду! А од Грбавице до Касарне - три стотине метара. Ето, то је требало освојити и спојити. А онда се још три стотине метара пробити до Пофалића. И - готово. Сарајево преполовљено! Пресјечено на два дијела... Готово. Сарајево пало. Капитулирао Алија Изетбеговић и његова недјељива Босна! Готово, човјече! Завршена битка...

Тако прича господин Милован, трговац из Сарајева.

Прича, а све маше рукама. Маше... маше...

Освоји човјек Сарајево за тили божји час!

## 41

Притисла ме беспарица, неимаштина и фукараштина, па све гледам шта бих и како бих да се извадим из ове биједе. Савјетује ме један пријатељ:

А што ти не би покушао да тражиш какав посао. Човјече, ти си инжењер!

Богами ме човјек мало разгали и отвори ми апетит. Па се све около распитујем: је ли се коме посрећило да нешто нађе. Јесте. Чујем да су неки наши нашли овдје посао. Они који су дошли тада и тада и пријавили се ту и ту. Они који су пробургијали. Они који су имали неког јаког пријатеља.

Ја сам, богами, имао једног добро јаког. Уводио му, бирвактиле, телефон у викендицу на мору. Људескара, глава му рашчупана као навиљак сламе. Познат у Србији, у Југославији и шире. Већ неколико година тај грми као Илија Громовник: о Србији и Србима, о српским свецима, царевима и краљевима, о устанцима и биткама, о култури и духовности...

Нарочито се хватало проблема демократије и бирократије. И проблема комуњара. Особито Броза.

Кажу ми:

"Ако те тај зна, могло би бити нешто од твог посла. Још је он јак. Сад је на челу једне невладине организације".

Те ја тамо, пред невладину организацију.

Затворено.

Позвоним.

- Изволите - чује се из решеткице.

- Владимир Бошковић. Требао бих господина председника. Само му реците: Владимир Бошковић, из Босне.

Не знам да ли му шта рекоше, тек онај из решеткице, након неколико минута, каже:

- Господин председник није у канцеларији.

Послије пет дана, поново глас из решеткице:

- Господин председник није у канцеларији.

Досјетим се јаду, па четврти, који ли пут, постојим код врата и кад једног пустише, ја шмугнем за њим. Кад горе, опет онај с решетасти гласом:

- Господин председник није овде.

Изађе секретарица. И у ње глава ко навиљак сламе.

- Господин председник - каже секретарица - долази у кабинет два, евентуално три пута месечно. Можете му оставити поруку. И телефон.

Оставио сам и поруку и телефон. И данима се трзао на звоњење телефона, све мислећи: коначно, ево га...

На крају сам дигао руке и од запослења и од главатог господина, великог трибуна, човјекољупца и антибирократе који два, евентуално три пута мјесечно долази у свој кабинет.

Дајем вам ријеч да се много лакше долазило до чувеног комуњаре - Едварда Кардеља!

Љутим се на самог себе:

Што ми је то требало!?

Али, шта могу кад ме притисла неимаштина. Заборави се човјек, па удара главом о зид. Болан баје куд му не пристаје.

Касније чујем причу о великом трибуну:

Завезао, кажу, у Београду ланац својих апотека.

Е дабогда у њима нашао лијек, па се излијечио од - хипокризије!



Од брзофобије му нема лијека. Да му се није наметнуо Броз, пропао би скроз!

## 42

Још растежем ону биједну хиљадарку што ми је дао Вељко на поласку из Цриквенице. Послије пет мјесеци, остало ми је још 420 марака. Све ми оте баба! У посљедње вријеме измислила некакве додатне папириће и рачунчиће за струју. Само ми тутне папирић, обично ујутру док се још нисам ни расанио како треба:

- Ево, јуче стигло. Порез на ангажовану снагу. Три маркице.
- Значи, "Електроегзекуција" хоће још пара?
- Хоће - каже баба.

Ја или погледам папирић или га и не погледам. Каква ми корист гледати га, кад се више ни доктор економских наука не би снашао са њиховим рачунима, огрезлим у цифрама и рубрикама: снага, накнада, ангажована снага, порез први, порез други, порез трећи...

- Добро, - кажем баби, па икупљам маркице и фенинге. - Ево, изволите.

Није прошло ни седам дана, кад она поново:

- Ево, јуче стигло... Двије и по маркице.

Погледам мало боље. Не гледам цифре и порезе, од тога и онако нема никакве користи. Него, гледам датум.

- А, побогу, - велим - што је споро путовало!

Баба ме гледа бијело:

- Како: споро?

- Госпођо Росо! Има равно двије и по године како је издат овај рачун.

- Опрости - узврпољи се баба. - Није то тај папир. То сам ја побркала.

Дајте овамо. Има други рачун, наћи ћу ја њега...

Није га нашла, али се није ни одрекла нових комбинација да ме систематски и наситно пељешу. Све маркицу по маркицу.

Још растежем ону биједну хиљадарку.

Хранимо се из пакета хуманитарне помоћи.

Каву искувамо три пута. Кад соч више и не замути воду, бацамо га.

## 43

Једно вече дођем кући, кад ми се расплакала Биља.

- Шта је, побогу?

- Безобразница једна! - вришти Нада.

- Ти стара да ћутиш! Шта је Биљо, кажи ти своме тати?

- Ја, тата, заборавила да сам појела јабуку.

- Лажеш! Кад сам купила јабуке, лијепо сам ти рекла: ево, Биљо, узми сваки дан по једну. А она појела једну данас, а вечерас улетјела, па зграбила другу...

Стигла ме однекуда клетва: дабогда имао, па немао!

Каква клева и какав клинац! Стигла ме моја глупост!

Ко те натјера, будаласта Владимире, да оној Вељковој опајдари даднеш све паре, до посљедње марке? Могао сам да јој не дам ни фенинга. Једноставно: нисам могао ни доћи до ваше куће. Или: нашао Зуфер, па ископао паре испод ваше вишње. Све сам могао, само како бих то ја учинио своме Вељку. Њој, кучки, можда бих и учинио. Е, да сам онда знао што данас знам... Шта можеш, задња памет мачку под реп. Кладио бих се да јој се и ћаћа, онај усташки педер, шјор Анте, омрсио маркама које сам ја донио... И ни пола јада да још нисам остао дужан. Каже: нека стоји, дјевере, тај дуг, те четири тисуће, за нека боља времена!

Казали су паметни људи: мекан образ, гаће попишане! Сажали се Боже над овом будалом и његовим годинама! У што ми прођоше, волини једној! Насамарила ме снаха. Насамарили ме и Бог и живот и свијет ме насамарио играјући се с нама, с Босном жалосном, као с каквим полудивљим афричким племеном...

Преврћем се на проваљеном кревету из кога пробијају опруге и боду ме равно у ребра... Како сам вечерас био уцвијељен кад сам видио сузице у моје Биље што је појела једну јабуку. А као да је било јуче кад сам доносио кући гајбе, не јабука, него наранџи, смокава, банана, кивија, раног поврћа... Кад сам имао оно што сам имао. И није ми се чинило да је то неко богатство. Сад тек знам шта је то велико сиромаштво. Велика биједа. И гдје јој је крај? Кад ће се дићи спржена Босна? Друго је то било у оном прошлом рату. Сва је Југославија, сва је Европа била у пепелу. Па како је другима, тако је и теби. Сад смо као нико други. Најгори, најчемернији, најлуђи, најсиромашнији...

- Надо, спаваш ли?

- Не спавам. Жао ми мале што сам је расплакала.

- Спавај... Видјећемо сутра, можда ће се моћи зарадити који динар.

Понудили су ми у књижари да им продајем књиге по предузећима...

## 44

Спаси ме, Боже, лукавства и ривалства.

Не зна се шта је горе од то двоје.

Ипак, лукавство некако и намиришеш, па си вазда према њему на опрезу, гледаш да те онај лукави не ували у какву невољу, да те не наведе на танак лед. Али, шта ћеш с оним ко се вазда и у свему с тобом мјери и надгорњава. Ако си ти имао за ручак пуру помашћену кајмаком, његова је била помашћена - маслом! Ако је теби пропало у банци 50.000 марака, њему је пропало - 70.000. Ако си се ти сликао с Кардељом, он се сликао с - Титом!

Вазда више од тебе и боље од тебе.

А то није лако отрпјети.

Тако је то и са мојим овдашњим комшијом Велимиром.

Ако сам ја дошао из Босне у јуну, он је боме био овдје већ у априлу; ако сам ја некада био доста успјешан пословни човјек, он је био директор; ако је моја кућа изгорјела, његова је тотално разорена; ако ја овдје имам биједан смјештај, он се боме докопао сасвим пристојног двособног стана у великој згради, с централним гријањем.

Долазили смо један другом. Он је приликом тих посјета и једног, онако лежерног ћаскања, причао три приче:

Прва прича потицала је из његовог, гатачког краја, а сезала је чак у турска времена. Елем, кад би се Турци окупили петком пред џамијом у неком селу, један хајдук би с брда изнад џамије викао: "Бог ће дати Турчину у зеленој долами!" Тако једног, тако другог петка. А трећег молитвеног дана, попне се хоџа на мунару, па кад се онај с брда јави: "Бог ће дати Турчину", хоџа га упита: "А шта ће му то дати, драги Алаху?" "Даће му" - каже онај с брда - "једну велику..." и Велимир, с нешто појачаним гласом, помену ону мушку ствар што се у аугментативу римује с Турчином.

Друга прича је о његовој баби, не знам да ли Јоки или Соки, која је живјела 96 година, јахала коња, пушила лулу, носила за појасом "ливор" и гвозденом руком водила кућу од 25 чељади. До смрти!

Трећа, незанимљива прича, била је из његовог директорског времена.

У прољеће, кад вишње исцвјетају, шетали бисмо с нашим дамама периферијом града. Нагло би се зауставио:

- Е, јесам ли ти причао: "Бог ће дати Турчину"?

- Јеси.

- А знаш ли шта му каже хајдук?

- Знам.

- Каже му хајдук... И Велимир опет опали ону ријеч што се римује с Турчином.

А наше даме, обје бивше учитељице, застану. Диве се љепоти избехаралих вишњи.

- А баба?

- Каква баба?

- С лулом и "ливором"?

- Благо њој. Она богами, није била фукара и кокуз као ја и ти.

- Ниси ти кокуз као ја. Ни из далека.

- Значи и ту си ме претекао!

- Апсолутно.

Онда смо се смијали.

Једном се озбиљно наљутио. Баш онако, низашто. Дошао код мене, па не да сједи, него се клати на бабиној столици, а столица шкрипи и пуцкета, све гледам кад ће се скљокати. А скљока ли се, баба ће ми је наплатити као нову, све у маркицама.

- Пази, човјече, - велим. - Сломиће се тај крш.

- Види, молим те. Не може код тебе човјек ни да сједне како хоће.  
- Може, брате. Кад сљедећи пут пођеш овамо, ти лијепо понеси своју фотељу.

Богами, нисам више ништа рекао.

А он се одмах диже:

- Идемо, Марија! Неки ти завиде и на томе ако у свом стану можеш нормало сједити!

Истанчали нам нерви.

Нисмо више они људи.

Нисмо више низашто.

## 45

А има опет људи који читав живот прокукају!

Куку данас, па куку сутра; куку кад си болестан, али куку и кад си здрав, јер не може те ни здравље стално служити. Куку кад немаш, али куку и кад имаш, јер ко зна докле ће ти трајати то што имаш... А осим тога, куку колико је оних који ништа немају!

Господин Маринко, геометар из Зенице, (кога ја потајно зовем "Кукањцем") обично би дугим корацама мјерио простор око пијаци, прошпартавао поред тезги, пријечао очима на продаваче.

- Куку, како је све скупо!

- Ама, није баш тако, човјече, - велим. - Кило кромпира пола динара, кило лука динар. Да није овој земљи овако благородног сељака, помрли бисмо од глади.

- Па можда си у праву, кад је у питању овај наш сељачки свијет - попушта Кукањац. - Али, погледај оне Румуне с њиховим крпицама и цица-бицама. Све сами бофл. И сви код њих купују! А наше трговине, куку нама, зврје празне. И гдје ћемо, питам ја тебе, стићи с таквом политиком према сивој економији?!

Кад би новине јавиле да је у Босни пало неко српско село или, не дај Боже, град, Маринко би једва дочекао да ме сусретне:

- Ето. Шта сам ти рекао! Пашће, човјече, све. Све! Гдје ћемо ми изићи на крај с цијелим свијетом? И немамо ми шта гледати преко Дрине. Нећеш се, заједно са мном, имати гдје вратити...

Нестајало би га с његове "штрафте" на дуже вријеме. Некуда је ишао, нешто тражио, нешто гањао. Једном га није било цијели мјесец дана. Кад се вратио, био је пун снаге и полета за нове јадиковке.

- Куку, да видиш Њемачку каква је!

- Кома куку? Њемачкој?

- Каквој Њемачкој, ако бога знаш. Куку нама какви смо ми, а какви су они! Кад би нам свијет дао сто година мира, опет не бисмо стигли тамо гдје су они сада.

Знао је Маринко Кукањац, поред свих брига и туговања над судбином народа српског, да и о себи поведе мало бригае, да се постара за свога себе, да уприличи своје петку пост. Све полако, кукајући, извојевао је и овдашње држављанство и овдашњу пензију, а с овдашњом и њемачку пензију. Радио својевремено пет година као геометар с неком нашом фирмом у Њемачкој, за рачун њемачке фирме, а педантни Нијемци све то евидентирали и сад се одужују Маринку с три стотине марака мјесечно. За Нијемце ситна пара, за нас - богатство! Било је и заостатака од њемачке пензије. Таман толико да је дотекло Маринку да овдје купи један станчић.

- Куку, што ће ми овдје стан!

Па је, кад се смирио рат, ишао и у Зеницу да види шта му је са станом у коме је живио 20 година, хоће ли се и одатле моћи изгавити која пара.

Тада је дошао тотално сможден:

- Да видиш биједне и чемерне Босне! Куку нама и нашем петом и десетом кољену што нам се догоди!

Поред свих невоља, волио је да, онако овлаш, провуче мало приче и о својим успјесима. И овдје и у Њемачкој, а могло би нешто бити и у Зеници. Ипак, у посљедње вријеме, мало је више изостављао себе и све нападније тужио за својим народом.

- Куку нама, колико је јадних Срба који немају ни за хљеб! Нема нам спаса. Отишли смо под лед...

Има људи који читав живот прокукају.

Јебем ти такав живот, што рекао Циганин!

## 46

Нисам се баш прославио с продајом књига. Било је то као у оној причи кад је неко кренуо да Ескимима продаје - фрижидере!

Нисам крив ја. Нису криве муштерије. Криве су књиге.

Наш грађанин није баш огрезао у жаркој жељи да чита дебеле романчине. Па, богами ни танке свеске поезије, ни мемоаре слободара и револуционара, дебеле као Јеванђеље. А мене је књижара снабдјела управо таквом робом.

Друго би то било кад би се људи сјетили и написали књиге:

"Чварци на сто начина".

"Пите гибанице и разне савијаче".

"Рибље чорбе на особен начин".

"Полутке овако и онако".

Има, додуше, нешто и такве литературе, али је, изгледа, нема довољно, није специфицирана и није ушла у народну свијест.

А "полутка" је, као ријеч и као пола мртвог крмета, ушла на велика врата у наш језик и у наше (заправо њихове) замрзиваче!

У вријеме оне помаме шареног папира кад је и на банкноти од сто милиона динара остало записано "фалсификовање се кажњава по закону", (!) у многим предузећима су се манули ћоравог посла да људима дају новац као плату (јер се ни за директоров лични доходак није могло купити цијело јаје!) него су почели исплаћивати зараде у натури: у брашну, уљу, шећеру и - полуткама.

Куда сте год у то вријеме кретали по земљи Србији, нарочито по њеним сјеверним крајевима, свуда се чула та заносна ријеч - полутка.

"Данас смо добијали полутке..."

"Морамо пожурити кући, стижу нам полутке."

"Рекли су да ће нам сутра дијелити полутке..."

Чак је и мене један познаник питао:

- Јесте ли ви добили полутку?

- Нисам - велим. - Још их Црвени крст не дијели. Они безобразни Данци неће да их шаљу!

Иначе, наш народ и његова телевизија, поред полутки, воле и свечане дане свињокоља, пушница и чорбалука. То је телевизија дигла на један пристојан, савремени ниво: организовани су фестивали "чорбијада", "кобасицијада", "сланинијада" и других јада и то с музиком, пјевањем и, обавезно, дијељењем награда срећним добитницима.

На ТВ преносима с тих фестивала, надахнути водитељи тврде да су то јединствени фестивали у свијету и да би се од изложене сланине на "сланинијади" могла сазидати кућа од четири спрата, а кобасицом са "кобасицијаде" опасати цијело фестивалско село!

Али, има једна мана: ти фестивали се дешавају само једном годишње. А шта да се ради с осталом педесет и једном недјељом? Међутим, наша народна телевизија је и томе доскочила: увела је сваке недјеље двочасовну емисију са кувањем, једењем, пјевањем, понешто и причањем и обавезним дијељањем награда срећним добитницима... Цвиле виолине, уздишу пјевачице, а камере лијепо завирују у лонце и шерпе гдје се пржи, гдје се крчка...

И шта сам ја у то и такво вријеме и на таквом мјесту могао урадити с продајом књига? С романима, причама, пјесмама и мемоарима, дебелим као Јеванђеље?

То ипак не значи да нисам покушао.

Покушао и - посрнуо на првом кораку!

Директору једне месарске фирме понудио сам "Чаробни брег" Томаса Мана. Оставио му код секретарице књигу и навратио након три дана.

Директор је сједио, а ја сам стајао. Могао сам избројати до 350 док ме погледао:

- Оно сте ви дошли?

- Ради књиге. Томас Ман, "Чаробни брег".

- Да... да... Томас... Томас Чаробни... Па, шта ја треба да радим?

- Да купите књигу. Знате, Ман је нобеловац, један од највећих... Упола скинута цијена.

- Најбољи, а упола цене? Где је ту гаранција квалитета?...

Узео је из ладице Томаса Чаробног и, држећи књигу с два прста - а све је одмичући од себе као какав опасан предмет - пружио ми је:

- Хвала, не бих сада... Навратите опет. И донесите нам нешто друго.

- Да донесем, можда, неку сатиру?

- Хвала, имамо сатару...

## 47

Не могу баш рећи да сам свуда прошао као код онога директора коме не требају сатаре. Било је, ту и тамо, људи који су нешто и купили.

Био је директор, банкар, који ми је просто испразнио торбу, купио ми све књиге које сам донио. Погледао их је овлашно и оцијенио да су све добре.

- Требаће ми, - рекао је - имам ја доста пословних пријатеља, а куд ћете прикладнији поклон од лепе књиге.

Тешко је рећи шта је ту било пресудно: залиха поклона за пријатеље или жеља доброг човјека да се помогне избјеглици, да му се дотури који динар? А можда није неважно ни то што сам дошао у кућу гдје има пара.

А поред доброг пазара, банкар ми је дао и добру идеју: треба се распитати која су то предузећа што добро послују, па тамо ићи. И то, само код директора. И, разумије се, усмјеравати разговор на потребу fine људске пажње према пријатељима.

Али, није лако стићи до директора!

Они су се оградили секретарицама - вучицама које имају на репертоару бар стотину начина да те зауставе на путу до првог човјека фирме. Ако телефоном тражите директора, секретарица вас прво пита: ко сте и како вам је има и презиме. Па, онда: зашто зовете директора? Ако секретарица случајно намирише да сте избјеглица - а то њима веома често полази за руком, осјете, ваљда, нешто у гласу, у интонацији, без обзира колико се ви трудили да будете строги "екавац" - ако вам се, дакле, то деси, онда знајте да вас је "вучица" уловила и, у том случају, директор не само да није у канцеларији и да није у граду, него је у иностранству и она појма нема кад се господин враћа!

А не треба се чудити директорима што су се тако крили и ограђивали. Била се по Србији размиљела избјегличка и страдалничка Србадија од Бенковца, Книна и Челинца, до Љубиња, Пала и Зворника. И сви су нешто тражили: за српске новине, за српску телевизију, за српске болнице, за српске школе, за српску сирочад...

Прве, па и друге ратне године ни директори, ни предсједници општина, ни разни други челници, нису се крили од избјеглица. Напротив. На почетку, многи су се утркивали ко ће их боље дочекати и смјестити, ко ће отпремити више камиона хране и друге помоћи у "братске страдалничке крајеве". Али,

рат оде у недоглед. И најдражег госта три дана доста, а камо ли три, па и више од три године.

Тако се бивши "најдражи гост" с торбом књига о рамену, понајчешће враћао с капије предузећа не успјевши да стигне даље од портира.

Морао сам се спуштати у ниже, па и најниже слојеве: до трговаца, кафеџија, продавача...

Па тако стигох и пред киоск гдје се продаје срећа.

Мислим: нису овдје кокузи.

Јер, ми смо тако срећољубан народ, да је то права љепота. Не може проћи ни мјесец дана, а да се виспрено друштво Доброхљебовића Безмотиковића не досјети да смисли и "креира" неку нову општенародну игру у којој се немилосрдно дијеле не само дебели милиони, него и куће, аутомобили, трактори, комбајни, путовања и одмори у Сингапуру, на Тајланду и на Афродитином острву. А народна, срећољубна телевизија помно прати те згодитке и та путовања и сваке недјеље по неколико пута цијела земља гледа како се врте бубњеве среће.

Продавачица лозова, ЛОТО-а, Бинга и осталих тикета, једна шармантна црнка, самом појавом асоцирала је срећу и блаженство. Одмах ме препознала:

- Ако се не варам, нисте овдашњи.

- Нисам.

- Права муштерија. Колико лозова: десет, двадесет?... Знате ли ко је у прошлом колу извукао главни згодитак? Избеглица! Има правде! Ред је да се једном срећа окрене и на вашу страну. Е сад, кад се већ окренула према вама, држите је чврсто и не испуштајте! Колико рекосте: десет лозова?

- Прво да видимо шта ви купујете. Ево, изволите.

Ставих на пулт четири књиге.

- Погледајте: све у пола цијене, а свака добија. Прочитате је и још више оплемените свој ненадмашни шарм.

- Охо - хо! Видите, молим вас. Не кажу бадава да се Босанчероси све боље сналазе у овој нашој равници!... Чула сам, а не знам је ли истина, да је недавно у Панчеву једну дивну велику кућу купио избеглица који је још примао избегличке пакете!

- Могуће, госпођо, могуће... И ја знам овдје једног који је купио стан. Додуше, стигла му њемачка пензија.

- Ето, видите.

- Пун је свијет чуда, драга госпођо.

- Значи, сасвим је могуће да је и тај у Панчеву купио кућу?

- Могуће... Само, знате, ја сам опет чуо да је из тог Панчева, у току прошле године, петоро избеглица скочило у воду. Ко у Дунав, ко у Тамиш!

Госпођа мало погледа књиге.

Ја мало погледах лозове и тикете разних војвођанских, српских, народних, југословенских и иних лутрија, Лотова и Бингова.

Она изабра најтању и најјефтинију књижицу, некакве тањушне пјесме, нечувеног пјесника.



Ја, опет, послије онаквог комплимента "Босанчеросима" и оволико неодољивог шарма срећољупке, купих читав свежањ лозова. И још ми љубазно показа како ћу испунити некакве колоне у тим папирџима.

Преполови ми оно цркавице што сам зарадио на књигама за цијелу недјељу дана!

## 48

Ми више нисмо људи који смо били прије рата. Ми смо много гори.

То мени тврди мој стари пријатељ Жика из Руме и прича ми један тамошњи случај:

У неко село код Руме стигла два брата с породицама, избјеглице из босанске Посавине. Два брата, Предраг и Милорад, а једна кућа. И једна, братска душа. И, како браћа, тако им и супруге: двије жене, а једна душа. Удружила браћу невоља, очеличила им жељу да се одупру недаћама, да их зло не сатре.

Пошто је млађи брат, Предраг, раније радио у Аустрији, браћа се договоре да он поново оде у Аустрију, код свог старог газде, па да отуда шаље помоћ како би што безболније преживјеле обје породице. А Милорад ће се, као старији брат и искусан домаћин, постарати о њиховој чељади и покушати да се и ту нешто привриједи, да се закупи мало земље и да се посади мало кромпира, мало лука, мало мркве и першуна. И да дјечица иду у школу.

И - помози Боже. Кренуло како су се браћа договорила.

Сваке треће суботе у мјесецу, на новосадску аутобуску станицу стизали су пакети на име господина Милорада. Упознао га шофер, наш човјек, па чим се аутобус заустави и он изиђе из кола, позива га:

- Где си, Милораде, људино босанска! Поздравља те брат из Модлинга и шаље ти писмо и пакет.

У сваком пакету било је за сваког по нешто:

Женама блузе, разумије се различите, али исте вриједности, од истог материјала. Милорадовој Ружици мало већа, Предраговој Јованки за два броја мања. Онда Милораду јакну, дабоме перјану, дјеци фармерке и патике, дабоме "рибокице". Па у другом пакету, женама јакне, дабоме перјане... И све тако, у сваком пакету нова изненађења, све једнако за обје породице.

И још би у пакетима била једна велика пластична туба пасте за зубе. На њу је Предраг упозорио Милорада у првом писму: "У туби зубне пасте имаш мало "ћумура". Отвори пажљиво, одоздо".

А писма топла, братска: "Како сте ми моји најдражи? Мој Милораде, држите ми се сложено и пребродићемо све невоље..."

"Ћумур" је Милорад домаћински слагао, све шилинг на шилинг. Чувао, штедио и сумица је расла.

Једнога дана Милорад је сјео и написао брату писмо:

"Предраги мој Предраже! Добро смо, здрави смо, сложни смо, не дамо се. Жене помало чепркају по башти, дјечица лијепо уче... Него, ја бих да се нешто договоримо. Има овдје у селу човјек који продаје добар и јевтин трактор с приколицом. Ово "ћумура" што си досад послао, могло би покрити пола цијене... А могло би се с трактором добро радити. Па сам нешто мислио..."

Ту је прекинуо писмо. "Што бих ја то њему писао, може то лијепо телефоном..."

- Одлично! - кликтао је брат из Модлинга. - Дабоме, треба нам трактор. Права ствар. Држи ти продавача, ја ћу се постарати да брзо добијеш "ћумур"...

Годину дана након Предраговор одласка у Аустрију, у двориште сложне браће добректао је трактор с приколицом. Па након још пола године - камионет. И још неке пољопривредне машине.

А онда, једног дана, сасвим изненада, бануо је Предраг. Жена му, кажу, нешто дојавила.

- Брате Милораде, да видимо рачуне.

Какве сад рачуне, брате Предраже!

Већ сутрадан у кућу браће из Посавине "добректала" је милиција.

- Молим вас, господине водниче, ослободите ме овог човјека! - завапио је Милорад. - Пријети ми и хоће да ми отме половину моје имовине. Он тврди да му припада толико у моме трактору, камионету, машинама. Ево папира да је све моје...

- Он каже да вам је послао паре да то све купите.

- Он каже. Он свашта каже, господине водниче. Али, нека нешто покаже и докаже. Нека покаже упутнице за новац, нека покаже писма да сам му тражио паре... Слао по шоферима! Ама бјежите, молим вас, господине водниче, нисмо дјеца. Ко то још шаље паре по шоферима! Уосталом, нека ми доведе шофера који ми је доносио паре... Нормално да сам донио паре из Босне... Јесте, послао је нешто крпица жени и дјечи. То не поричем и платићу колико то вриједи...

Послије тога, Предраг је покупио своју жену и дјецу и отиша у Аустрију.

Никад га, - рекао је - никад га више неће видјети ова земља!

## 49

Баш ми нешто Жикина прича паде као камен на душу!

А могао је, вала, рећи, бар у једној реченици: "Ето такви смо и ви у Босни, а нисмо бољи ни ми овдје, с ову страну Саве". Шта би га коштало да је тако рекао, да је нашао и некакав свој примјерчић, него и он, мој стари другар, да удара некакву границу ријеком Савом, између "нас" и "њих".

А јесмо исти, нека мој другар Жика прича шта год хоће, видио сам ја доста и "наших" и "њихових" и баш не бих рекао да је рат покварио само нас, да смо само ми "много гори" послије рата, него су и они "много гори". Зло је захватило цијелу "Југу", ону стару и ову новију.

Видио сам ја доста и једних и других.

Видио сам свога, мало даљег, рођака коме сам једном, на путу за Београд, навратио с великим куфером. Па да не бих вукао по граду толику куферчину, рекох:

- Нека остане куфер код вас, а ја ћу навратити поподне, кад пођем кући.

Рођак и снаха се згледаше:

- Богами, дјевере, понеси ти куфер - рече снаха. - Шта ја знам, може ко навратити, па дирати куфер.

- А може се десити и да не будемо код куће - додаде домаћин.

Срачунали рођаци: Тако то иде код избјеглица - прво донесу куфер!

А видио сам и једног "њиховог", у ствари, свог овдашњег кума, коме сам годинама био главна "станица" кад је путовао с породицом на годишњи одмор. Био сам једне вечери у Београду његов гост. Остали смо до поноћи у разговору, сјећали се оних добрих времена кад си - како рече кум - "смео без икаквог страха заноћити у приколици поред пута на врх Мајевице. Јел' тако, куме?"

Око поноћи, кум и кума почеше се нешто сашаптавати. Онда он рече:

- Зар стварно, куме, мислиш код нас ноћити?

- Мислим, куме. Немам ноћас куд... Само ноћас од сад, па до краја живота!

И кумови уцвикали: убаци ли се избјеглица и преноћи једном, онда хоће и други, а можда и трећи пут...

Па сам опет видио једног свог земљака, који је у Босни био банкар, што није неважан податак, посебно ако се зна да су с њим у Београд избјегли и неки виталнији дијелови банке. Тада је тај чова имао у Београду двије-три продавнице. Видио сам, дакле, ја њега, а видио је и он мене, али је брзо трзнуо главом и више се нисмо видјели јер се он утопио у градску гужву. Изгледа, журио човјек да отвори и четврту радњу. Хоће, акобогда!

И кад смо већ, драги мој Жико, код "мога" банкара, не смијемо заборавити ни на једног "твог" финансијског генија и његову београдску банку која се звала: ПО - БО, то јест ПОМОЗИ БОЖЕ!

Прочула се та ПО - БО банка по својој пословности, по изванредној љубазности свог особља према девизним штедишама, по изванредно високим каматама и по изванредно - ниском ударцу на крају баладе кад је власник ПО - БО банке нагло нестао и однио 7,5 милиона марака девизне штедње!

Кажем ти Жико, моја стара другарчино, исти смо ми с обје сране Дрине и Саве. А, богами, и Дунава.

Нисмо ми више они људи!

И нема у нама ничега, ама баш ничега, из оног времена "Кад су Сремци кренули испод Фрушке горе..."

Ухвати ме носталгија па данима купујем и листама новине, тражим вијести из Босне и о Босни.

Некад су новине биле пуне тих вијести.

Буде, буде, па одједном пресуши.

Очито је Некакав Неко, на Неком мјесту ударио шаком о сто:

"Доста више те Босне!"

И онда као да сви забораве на Босну и нашу велику тугу босанску. Нема нас ни у новинама, ни на радију, ни на телевизији.

Нигдје нас нема, осим што дођамо око пијаце, сврставамо се у дугачки ред испред зграде гдје за ручак дијеле ужижани пасуљ, дупчимо на угловима и раскрсницама поред жалосних тезги - картонских кутија с цигаретама и сјеменкама сунцокрета.

Поред тих "тезги" су и мјеста нашег најживљег протока информација.

Код једне такве картонске кутије, Стака из Калесије освитала је и дочекивала ноћ. Једном сам застао поред ње.

- Здраво.

- Здраво.

- Како иде посао, Стако?

- Слабо... Никако. Има нас ко кусих паса, на сваком ћошку.

- Чујеш ли шта из завичаја?

- Ништа... Кажу: изгони Алија све Србе који су остали у градовима.

Причала нека жена што је дошла из Тузле. Мислим да ћу вечерас видјети ту жену, она је код... Пази! Макни се мало десно, заклони ме...

Бацила се као вучица на "излог" што је стајао на картонској кутији и није прошло ни двадесет секунди, све цигарете су нестале у дубокој торби преко које проструга "рајсфершлус".

Ја се још нисам ни снашао, нисам схватио шта се то дешава, кад ми се спусти на раме једна тешка рука:

- То ви ћаскате онако мало, земљачки?

- А шта ћемо друго, мој синко - каже Стака. - Свака тица своме јату...

- Прода ли се шта, стрина?

- Слабо, богами. Има сјеменки на све стране.

- Немате ништа друго?

- А шта би било друго?

Милиционер дотаче врхом ципеле велику Стакину торбу, мало се осмјехну и оде. Није одмакао ни десет корака, кад на Стакиној торби поново проструга "рајсфершлус" и "излог" зачас поприми свој ранији изглед.

- Ево видиш, луда кућа. Прођу дани и дани, све у реду, чак и милиционери купују код нас цигарете. Онда одједном - рација! Плијене све цигарете које нађу! Али имамо и ми своје знаке и сигнале. Ниси ти видио, и сад је мени дојавила једна жена с пијаце. Дигла руку и манула три пута...

Почех ти причати о оној жени из Тузле... Видјећу ја њу вечерас, па ћу чути све новости...

## 51

Једног дана паника у бабиној кући!

Шта је сад, побогу?

Како шта је?! Инжењер, бабин син, отишао у Босну!

Баба плаче. То јест, не да плаче, него цмиздри. Засузи мало, затресе главом, обрише сузе, па између тешких уздаха, пита:

- Је ли то тамо много опасно?

- Па, како се узме. А гдје је отишао, у који крај?

- Негдје код Модриче.

- Ама добро, госпођо Росо, није ту баш најопасније. Додуше, ту је близу и коридор и Градачац, али... Па, не мора баш, одмах на прву линију. Ту је, вјероватно, некаква испомоћ... Можда ће, као електроинжењер, радити на неким електронским системима. За артиљерију или противваздушну одбрану...

- Е, не знам... Немојте ви, молим вас, никоме.

- Ама, таман посла. Гдје бих ја то, госпођо Росо!

А све ме копка: шта ли о томе мисли мој другар Велимир? Нисмо се одавно видјели, чак од оне несрећне фотеле.

- Нека, нека! - каже Велимир. - Давно сам ја рекао: дабогда и њих задесило ово што је нас. Нека виде како је...

А Кукањац усплахирено и панично:

- Ето! Јесам ли ти рекао да ће и овдје почети! Тако то иде, прво дижу стручне кадрове... Куда ћемо онда, куку нама!?

Ипак, све се добро завршило. Након петнаестак дана, ево инжењера, бабиног сина, вратио се. Сад већ причамо као равноправни зналци босанских прилика.

- Како је било, комшија?

- Тако, тако... Богами, било је и доста напора.

- Могу мислити: пјешачења, неспавања...

- Нисмо пешачили. А што се тиче спавања и смештаја, није било лоше.

Хотел им је, за ратне прилике, доста уредан.

- Хотел?!

- Да, да, хотел у Модричи... Радил смо им нешто на електричним уређајима у Рафинерији. Дали су нам, богами, и доста пристојне зараде и дневнице. У маркама...

Ама, види ти инжењера, бабиног сина! Дали су им, вели, пристојне зараде, у маркама. И то гдје? У Модричи, у моме комшилуку!

Што сам се ја стиснуо и скукојадио, као да и ја нисам инжењер, него некакав приучени јадов!

Али, ко ће мене послати негдје да радим и зарадим?!  
Пошаљи сам себе! Покушај нешто, извади се из учмалости и носталгије!

Извади се... лако је то рећи. Али...

Шта - али?!

Не знам.

## 52

Ево коначно и мене једног радосног дана. Нашао сам нови стан! Права "кућица у цвећу". У дворишту ми цвјетају вишње, јоргован и магнолија. А руже напупиле, само што нису процветале.

Растао сам се са бабом Росом, ђаволи се са њом састајали и растајали!

## 53

Дошао ми је Ранко да очисти димњак "кућице у цвећу". Ни чађавије професије, ни чистијег човјека! Кад се расприча и развуче лице у осмјех, више није ни крезав, ни гарав!

Прича како је с једном групом бјежао из Новог Травника, па их у шуми уловили Хрвати:

- Сви црни, ево овакви као ја у свом радном одијелу, а црне им машинке на прсима. Колутају очима, сунце ти гараво!

"Хоћемо ли" - питају нас - "да вас кокамо једног по једног, или свих пет, ђутуре?"

"Ђутуре, Иво. Ђутуре смо и пили код Перкана прошле нове године. Сјећаш се: били сте: ти, Јуре и Фрањо, а с наше стране, ја и овај мој Спасоје..."

На нашу срећу, Иво се мало разведри.

"Ђубре једно чађаво, гдје ме нађе. Слушај: да те баш добро не познајем, не бисте далеко. Има их доље, у потоку, и које смо познавали... Нека вас ђаво носи, провешћемо вас да не паднете у шаке другима..."

Кад сам стигао овдје и састао се са женом и дјецом, син ми Зоран почео да тренира пливање. Хвали ми га тренер: момак ти је врло талентован. Послије три-четири мјесеца, нико с мојим Зораном ни да опебели! А ћаћа, ко ћаћа, похвали се овдје, похвали се ондје...

Једном у бирцузу, распричао се ја о своме Зорану, док ће један Пера:

- Та мани комендију, господине оцачаре! Ја ћу твога Зорана претећи пливајући једном руком.

Млад, крупан, носио би у зубима мога Зорана.

Ријеч по ријеч, паде опклада. Ако га побиједи Зоран, Пера даје крмка од сто двадесет килограма. Ако Зоран изгуби, оде моја мјесечна плата.

Бирташ то све тури на папир и то с даном такмичења на градском базену. Те ми лијепо потпишемо. Пред свједоцима.

Примиче се субота, а мени као да се примиче црни петак!

Зорану сам одмах све рекао, али само њему. Не дао бог да му мајка сазна.

Кад се у једанаест сати помолисмо на базен, ја - био и прошао! Пола избјегле Босне сједи на трибинама! Сам Бог зна одакле су сазнали.

Свлаче се њих двојица такмичара, а ја гледам и стрепим. Пера ко балван, а мој Зоки ко штиглић. А мене један Бугојанац гура лактом:

- Што ти је ово требало, луди чађо?!

- Е, не знам, - велим. - Пјанска.

Базен је олимпијски. Плива се, сто метара. Тамо и назад.

Најави их Зоранов тренер.

Мени је све титрало пред очима, па на почетку нисам добро ни видио такмичаре... Мало касније, јасно видим: иду упоредо. Богами, учини ми се: Пера мало измакао. Али кад се окренуше, мој Зоки као да граби напријед. Кад ли груну избјегла Босна:

- Зоки! Зоки!

Загаламише и његови:

- Пера! Пера!

- Зоки! Зоки! - не попуштају наши.

Шта да вам причам. - испливао је мој Зоран прије Пера најмање за четири своје дужине. Носили су га на рукама око базена, тамо и овамо.

А нисам Пери узео крме.

Нема збора, он ми није бранио. Каже: "Опклада је опклада. Ја поштујем своју реч."

Али кад сам му отишао кући, видим чопор дјеце. Гдје бих му, човјече, узео крме испред онолике нејачи?

## 54

Ишао сам и у Босну, био и у својим Врбовцима.

Да богдо нисам!

Растужио сам се, ојадио.

Дошао жалосни мир. Мир коме нема ко да се радује.

Од мојих малобројних Бошковића, погинули: Тихомир, Владан, Божидар и Анђа. Па погинули: кум Јагош и син му Станко, комшија Матија, двије ћерке кума Спасоја, па Сретен и син му Марко, Никола, Мирко, Јовица... Мало која жена да не носи црну мараму.

И куда смо се све расули по свијету!

Двије ћерке моје сестре Јелене, Тања и Наташа, стигле чак у Канаду. Надини братићи, Срђан и Борислав у Лондону. Моји школски другови:

Шпиро у Швајцарској, Бобан у Италији, Злаја у Њујорку, Младен у Јужноафричкој Републици...

И мој Вељко отишао у свијет. Нашао сам у Врбовцима једно његово жалосно писмо:

"Ако те нађе ово писмо, мој Владимире, знај да ти се јављам из Њемачке, из далеког Хамбурга... Добро сам се снашао; имам посао и пристојну зараду, све имам само што немам мира и породичне среће коју сам имао. А можда ћу и то стећи једног дана. Шта могу, отјера ме она кучка из Цриквенице. Све сам покушавао, али ништа се није могло учинити. Почела ме тако понижавати, да сам морао дићи руке од свега. Најжалије ми је дјече што остадоше код ње. Сваки пут кад их видим на фотографији, сузе ме залију..."

"Ко ће нам косити, ко ли ће дјевојке просити..."

"Узеше нам данак црни коњи и црни коњаници".

Зјапе нам црна згаришта.

Обилазио сам око своје бивше куће, "највеће и најљепше у селу", како су некад говорили у Врбовцима. Остали само зидови, сиви, мрки. Почела да се љушти фасада. Стајао сам пред кућом тужан и нијем и сјећао се оне ноћи кад сам пред њом држао мртву стражу и чувао дјецу у подруму. Гледам, мислим:

"Мој Владимире, што ће ти овдје кућа, па таман да је и онај некадашњи дворца?"

А има у селу доста кућа. Неке поправљене, неке недогорјеле, неке остале и незапаљене. Ради народ, дозиђује, диже и дограђује. Не да се живот тако лако...

## 55

Ко добро плива у мојим Врбовцима - Прле. Првослав Пејановић - Прле. Или још боље - посрани Прле.

Отворио у кући читаву трговину. Није баш легална трговина, али, зна се, да има код њега свашта: шерпи, лонаца, славина, судопера, утичница за струју, каблова... Све за марке.

Шушка кроз крезаве зубе:

"Фамо ви дођите, има код мене фашта..."

А што га онако зову?

Кренуло друштво у град, у черупање неких напуштених кућа и Прле мало прикаснио, па га дружина претекла. Погледао у собу - скинута врата, прозори, почупани лустери, прекидачи, утичнице... Повирио у кухињу - однесен шпорет, изврнуте славине, скинут судопер, однесен фрижидер. Свратио у бању - скинут бојлер, однесен водокотлић. Остала само WC шоља. И мој ти Прле, не буди лијен, машио се шрафцигера, па одврнуо шољу и



упртрио је на раме. Пошао пред кућом да је утовари у приколицу, па је окренуо на рамену, а шоља била неисправна, па читав сифон - Прлету за врат!

А тројица Врбовљана што су били с њим, почели да се ваљају од смијеха!

Отада ти је он - посрани Прле.

Једнога јутра осванула му на кући крупна слова. Неко нашкрабао главњом. Све на "П".

Посрани Прле Пејановић Продаје Покрадено Прљаво Посуђе!"

"Нека они пифу фта хоће... Фамо ви дођите!"

## 56

Одговорио сам Вељку, написао му једно дуго писмо, пуно и препуно среће и радости што ми се јавио. Нисам хтио да цмиздрим, иако сам, што се тиче мога стања и имања, имао разлога да кукам и лелечем. Али, нећу да кукам! Јесам му само рекао да сам био у Врбовцима, да сам обишао гробове наших, мајке и оца, и да сам помислио како су баш срећни што нису дочекали ово вријеме. Још сам рекао Вељку ко је све из села страдао и куда су се све по свијету расула наша чељад. То сам му морао написати.

О кући - ни ријечи!

Покушао сам чак унијети у писмо и мало ведрине, измишљене и напабирчене ведрине. Као: "Вељуне мој, даће Бог, па ћемо се опет наћи нас двојица у нашим Врбовцима. И позваћемо наше рођаке, Бошковиће, Зорана и Николу, и још Гојка Живковића, па да, акобогда, окренемо јање на ражњу и да мало бацимо камена с рамена..."

Одговорио ми је нешто касније. Није ни он дужио са суморним причама као кад ми је први пут писао у Врбовце. Тачно је осјетио како сам ја интонирао свој доживљај, па је и он хтио да мене мало разведри. Каже: кад је дошао у Хамбург, радио је прву годину дана на грађевини, као надзорник радова.

"И да видиш на какву сам слику наишао једног дана. Видим на грађевини и тројицу наших. Млади људи, свима је ту негдје око тридесетак година. Гледам их на цигар паузи. Ама, као да си их пренио из оне пословице: "Упознај шокца из Доца, балију из Стоца и влаха са Сокоца, па ћеш знати цијелу Босну и Херцеговину". Е, тачно та тројица, они главом и брадом. Знам их ја по говору, по манирима.

Први ће Мујо:

"Пићка хин матерна како нас ове Швабе ућераше у шишу, па хин диринћимо по дванес сати дневно".

"Ућераше, богами", - прихвата Јозо.- "Да смо у нашој Херцегов-Босни оволико диринчили и овако се подносили, ћи би нам био крај, мајке ти Исусове!"

А наш Јово, мудријаш романијски, ћути. Пуши. Мрк и натмурен као облак. Гледа, гледа... Па онда вели:

"Ја, ја, да смо се подносили. Али и да смо се овако бојали газде..." - Затим тресну очима на ме: "Шутите, јебо вас ћаћа, онај с кацигом све слуша... Шта му га знаш, можда човјек понеку и разумије".

А Мујо ће на то:

"Шта, болан, понеку. Мени се, богами, ћини да је и он наш ћојек. Па се притајо. Ви'ш га како је црно, то, гарант, швапски курац није правио!"

## 57

Град је остао наш, па сам ишао видјети има ли шта од Вељкове куће. Има. Није изгорјела, остао је кров, мада је пушчаним куглама поразбијано много црепова, па на више мјеста прокишњава. Стоји кућа, али ништа нема ни на кући ни у кући. Врата, прозори, ролетне, намјештај, електричне и водоводне инсталације... све повађено, почупано и однесено. Нема чак ни каде, ни WC шоље. Ко зна, можда је Прле и овдје оперисао.

Кланцам полумртвим градом као пашче луталица, обилазим неке куће које је градио мој покојни Гаврило и васкрсавам добре прошле године, па ми некако буде лакше, све ме вуче на размишљање да се морају вратити бољи дани. Ко то још памти да је стало вријеме? Ко ће зауставити живот?

Једино чега у граду има у изобилју, то су бирцузи. Уђем у један, кад кога ћу наћи - професора Јована Вукчевића. Онога што смо заједно отишли из сусједног хрватског града, ја брату у Цриквеници, он ћерки у Бјеловар. Обрадовао ми се као најрођенијем:

- Гдје си, мој поштаре, има ли те живог?!

И Јован се брзо покупио из Хрватске, па са ћерком и двоје унучади, преко Мађарске, дошао у Србију. Није волио да прича о разлазу ћерке и зета, растурио се и тај као и хиљаде других мјешовитих бракова.

Мотао се Јован са кћерком и унучићима ту негдје око Сремске Митровице све док није плуснуо онај велики талас избјеглица из Книнске Крајине. А онда, дигао сидро, зажмурио и дошао у Босну. Прикрпио мало свој станчић и ту је више од године

- Куд ће јејина, него на трулу јасику.

- Ниси ти јејина, професоре. Јејина је баксуз птица.

- Можда и нисам јејина, али да сам на трулој јасики - јесам. А ако ћеш ме баш у птичији свијет, онда сам најближи једној међу хиљадама покислих кокошки, што по ваздан траже, ишту и кљуцају по буњишту.

Никако се нисам могао одбранити да ме професор Јован не одведе кући на ручак, вечеру и конак. Код газде на глас, а код сиромаша на част. Да бар мало спасим образ, донио сам дјецџи бомбоне, а домаћину литар лозе. Љуте, црногорске.

Е баш смо се испричали. Има пет година да нисам тако лијепо сјео и разговарао.

Професор Вукчевић је један тешко разочаран човјек који више ни у што не вјерује и више ничег доброг од живота не очекује. Али није он онај мој Маринко "Кукањац". Он не кука, он не цмиздри, он се у томе свом црном песимизму спрда са свим и свачим. Руга се и нама и свијету и глумом, бесмисленом таворењу и све то претаче у апсурд, пратећи га често циничним стиховима.

Кад смо обојица казали све што смо мислили и знали о томе зашто се то свијет на нас тако рогуши, професор вели:

- Знаш ли ти како ја видим тај свијет: у срцу му црна рупа, а у глави - контакт група!

Причам му о Врбовцима и посраном Прлу, а он се смије, бљесну му на тренутак велике, плаве очи.

- Да, да, такви смо ми. Сјећаш се покојног Ћопића: знам ја нас, јебо ти нас! А ипак, некад смо били бољи. Јесмо, богами, - каже и подсјећа како смо послје оног прошлог рата, прије равно пола вијека, пјевали:

*Босно моја, похарана,  
четири љета неорана.  
Кућо моја без зидова,  
стара мајко без синова...*

И како смо се послје таквог лелека, тјешили:

*Сад у миру, након рата,  
имам друга, мјесто брата...  
Мјесто мога доброг оца,  
имам једног старог борца...*

А ти мјесто свега тога, мој поштаре Владимире, имаш Прла посранога!

## 58

- Морам ти испричати - каже професор - шта сам љетос видио. Ходао мало по селима да нађем који стручак младог лука и салате, па навратио и у једно бивше муслиманско село гдје сад живе неки наши изгнаници, погорелци и други страдалници.

У дворишту, пред једном кућом, видим велику трешњу. Родила, сва се оргонтала крупним, зрелим плодовима. И под трешњом чопор дјеце, дигли главице ко пилад у гнијезду. Богами и мени поглед побјеже уз оне окићене гране, и ја бих позобео коју трешњу.

Изиђе из куће домаћин. Крупан, мрк, брадат.

- Шта је, пићуладијо!? Опет бисте трешања? Е не могу се ја поново пети да вам берем.

- Ја бих се, чика Душане, могао сам попети... - заусти један дечко, али га брадоња прекиде.

- Е, неће моћи! Да треснеш одозго, па да се разлијепиш ко сврачије говно! И ко је крив, крив је Душан!... - Видје мене. - А Ви, чини ми се, нисте одавде.

- Нисам. Ја сам из града... Ходао мало, тражио зелени...

- А и Ви бисте, сигурно, коју трешњу? Имате, вјерујем, и унучади?

- Имам унучића.. А трешања нећу, хвала Вам... Има у граду, може се купити...

- Причекајте мало... Чекајте и ви, дјецо...

Оде иза куће. Мислим: оде да донесе неке мердевине, да се припне до првих грана.

Кад ли се брадати Душан помоли с моторном тестером!

Упали мотор, клекну поред стабла...

Ја пришао близу, па се дерем колико ме грло носи:

- Душане! Душане, човјече!...

- Пази тамоооо! - виче дјечи. - Бјежите пред кућу...

Трешња задрхта, занесе се и љосну насред дворишта.

А дјеца навалише, ко врапци.

- Хајте, пријатељу, господине, уберите и ви коју.

- Нећу! Љутим се на вас. Како сте могли, човјече?

- Немојте се љутити... Хајте да попијемо каву. Дајте ми ту кесу. Дјецо, наберите овом чики кесу трешања.

Ја се опирем, а он ме вуче, ко дијете.

- Маро, ево нам госта. Има ли још које зрно каве?... Шта сте ви по занимању? Чиновник, порезник, инспектор?

- Професор... бивши.

- Е, видите, професоре, ја сам у свом воћњаку имао четири овакве трешње. И шљива више од педесет. И јабука и крушака и ораха... више и не знам шта сам све имао. И кућу сам имао, велику, лијепу кућу, вишу него двије ове. И штале и стоку... Све сам имао, а сад немам ништа. Ништа! Раскућен и рашчеречен. Питате ме: како сам могао посјећи трешњу. Некад не бих одрезао туђу грану за не знам какве паре. Сад ми је свеједно. Ја сам, професоре, издувао и отупио за сва времена. И ја и други. Такав је, вјерујем, и Мујо из ове куће, који, можда, сада сијече моје трешње...

Ето шта вели брадати Душан. Раскућен и рашчеречен! Издувао и отупио!

И хајде ти замисли живот и будућност у таквој земљи. Спрженој. Зараслој у коров. Огрзлој у мржњи. Гранатама узораној и минама посијаној!...

## 59

Прича тако Јован Вукчевић, а ја се отимам, браним се, не могу никако пристати на тај и толики песимизам, на толико незнађе.

- Ипак, - велим - мораће се живјети.

А професор ме засу читавом бујицом питања:

- Гдје живјети? Како живјети? Од чега живјети?!

- Живјети, - кажем - некако. Живјети, - кажем - свакако. Живјети с муком. Живјети с биједом... Неће нам бити ни први, а дај Боже да буде задњи пут, да почињемо с голе ледине. Онако као девесто осамнаесте. Онако као деветсто четрдесет пете... Не може тако, професоре! Мора бити и утјехе и наде...

- Видим ја да се ти пакујеш за повратак, па тјешиш себе, а због нечег и мене. Нека ти је са срећом. Јави се кад будеш хтио у Врбовце, да ти ја и Прле припремимо дочек. Уосталом, и не мораш у Врбовце, дођи овдје; ти си, поштаре, и прије рата био "перспективан кадар".

Послије се смијао:

- Шалио сам се, Владо. Што ћеш овдје? Не кажем ја цаба за себе: пала јејина на трулу јасику...

Наговарао ме да започнем некакав свој бизнис.

- То сада ради и куси и репати. Треба нешто и од Прлета научити. Наравно: причајте ви шта хоћете, само ви дођите! Инсталирати некакву славину да капље пара. Човјече, ти си инжењер! Мућни главом!

## 60

Ујутру ме испратио на аутобус.

- Ноћас сам, можда, био мало и неуљудан. Извини. Али, видим, ниси се наљутио. Одмах си заспао. А ја, никако да заспим. Вртио сам се као бравче на ражњу и заспао тек пред зору.

И знаш ли шта сањам? Немој сад да се смијеш. Уосталом, како ти драго. Баш брига блентавог Јована!

Сањам: као довео мене неко код Високог представника Карла Билта и Карл мени говори на чистом српском језику како нас у Босни чека срећна будућност. Прича он, а ја све мислим: тако је нама и један други, брадати Карл, стално обећавао боље сутра! Онда Билт вели:

"Чујем, професоре Вукчевићу, да се бавите и поезијом?"

"Онако, из хобија, господине Билте."

"Врло добро. То и јесу најбољи пјесници који то раде из хобија... А бисте ли ви мени, професоре, написали у стиховима једну кратку поруку за своје земљаке. Ако успијете, биће и добар хонорар. У маркама, разумије се... Изволите, сједните овдје, у мојој канцеларији. Размислите... Ја се враћам тачно за два сата..."

Оде Билт, а ја сјео и размишљаам. Мислим, мислим, али ништа да смислим. Завезала ми се инспирација у дебели чвор. Све ми се врте лоше идеје; пуна ми пјесма пуцања, све ми се у пјесми дими, све ми се разилази народ и бјежи на све четири стране свијета. Али, зар је то за Билта, који није дошао да прекида пуцање и да гаси пожаре, него да нас мир и да љубав шири?!

Прође сат. Прође још пола сата, а ја тамо гдје сам и био: без и једне ријечи.

Прође још неко вријеме. Гледам на сат. Имам још свега десетак минута...

Ама, није могуће да ће ми исклизнути Билтов хонорар. Мени, који такорећи пола свога говорења напрујем у стиховима!

Опет гледам на сат. Остало ми је још свега неколико минута.

И онда одједном, као да ми сами Бог шапну, излетјеше сва четири стиха. Ко из компјутера!

Дође Карл, али сад, однекуд, с бујном, просиједом брадом!

"Е, професоре. Има ли шта?"

"Има", - велим. - "А, има ли шта од хонорара?"

"Како не, господине Вукчевићу" - рече Карл и показа ми добар свежањ марака.

Ја се онда испрсих и одрецитовах му моја четири стиха:

*"Хеј ви, доље,*

*главе горе!*

*Биће боље,*

*јер не може бити горе!"*

И Д И О

МУЋНИ ГЛАВОМ, ЧОВЈЕЧЕ!

"Главу горе, Владимире! Направи некакву славинуцу да капље пара. Сад сви крећу, и куси и репати... Човјече, ти си инжењер!..."

Свашта ми је ону вече надробио професор. И колико сам год на почетку мислио: то је оно његово, "професорско", - јер од Јована ћеш чути и једно и друго, и најцрњи песимизам и ведру причу - потакнут тим његовим разговором, недјељу дана претурао сам по глави: Шта започети, гдје започети, како и са чим започети???

Размишљао сам ја о томе и раније. Онда кад сам покушавао наћи неки посао, па ме Трибун из Београда није хтио ни чути, а камоли видјети. И онда кад се бабин син вратио из Босне с пуним џепом марака, а ја сједио с бабом и обрачунавао фенинге за шерпу!

"Мућни главом, човјече!" - каже професор Јован Вукчевић.

И ево, мућнуо сам, једног дана. Одлучио се. Преломио.

И зато хоћу да ме сад видите с најљепше стране: чистог, избријаног, испегланог, са изгланцаним ципелама, са уштирканом кошуљом, са новом, јарко црвеном краватом! Хоћу да ме видите ведрог, да будем и насмијан и лијепо обучен и намирисан. Хоћу да будем господин човјек. Инжењер Владимир Бошковић. Заинат!

Ето такав, испеглан и намирисан, стао сам у ред пред шалтер на коме је писало: "Регистрација приватних фирми". Испред мене су била двојица. Нисам обраћао пажњу на њих, пошто сам им био иза леђа. Видио сам само да је онај први могао овог испред мене носити под пазухом. Био је прави оријаш, али кад проговори - будибог с нама: испаде нешто шуштаво и пискутаво кад прича болесна баба.

- Ја бих, госпођо, отворио радњу за промет и одржавање музичких инструмената.

- Може - рече службеница. - Назив фирме?

- Па, ако може, ја бих је назвао "Симфонија".

- Може. Адреса фирме и телефон?

- Адресу имам, а телефона, нажалост...

- Може и без телефона. Овдје ћете се потписати. Изволите формулар, њега ћете испунити и накнадно предати. Оставите личну карту и уплатите двеста педесет немачких марака.

- Двеста педесет! - зацвиље "Симфонија".

- Толико, господине. Шта могу, нисам вам ја измислила ту тарифу. Уплатите у банци, овде преко пута, и донесите признаницу... Даље, молим.

Немам појма шта је тражио мали, ћелави господин испред мене. Кад је службеница поменула "Симфонију" тарифу, мени је почело да зуји у ушима.

Ја сам имао у џепу двије стотине марака.

Али, нисам отишао испред шалтера.

Остао сам да чекам.



Можда ће се ипак догодити некакво чудо!

## 62

Једва сам чуо госпођу кад је рекла:

- Изволите, господине.

- Ја бих, госпођо, отворио фирму за инсталације и одржавање телефона.

- Може - осмјехну се госпођа. - А ви сте по струци?

- Инжењер телекомуникација. Телефонција. Или, ако хоћете, инжењер слабе струје.

Госпођа се насмија.

- Шта је, нешто сам забрљао?

- Ама, не. Подсетисте ме на једну моју колегицу. Представио јој се човек: инжењер слабе струје, а она њему. "Лепо што сте инжењер, баш штета што нисте инжењер јаке струје!" Извините, то нема везе с Вама. То му дође као виц... Него, како ћете назвати фирму?

- Може ли, рецимо, "Телефон"?

- Не може. Имамо већ једну фирму с тим именом.

- Онда: Теле... Теле... "Телефонија".

- Ех, још мало, па "телесимфонија". Као у дебелог господина.

- Шта фали дебелом господину?

- Ништа му не фали. Знам га ја, има пара као песка, могао би да отвори десет фирми, а чули сте га како пишти: двеста педесет марака! Додуше, фали му телефон. Ето Вам прве муштерије... Е, шта ћемо за фирму?

Ја опет почео: теле... теле...

- Теле... теле... телетина - прихвати госпођа смијући се. - Боже, откад нисам видела телетине. Јуче питам у месници: "Може ли се игде наћи кило телетине?" "Може" - каже месар. - "Кило телетине Вам дође сто тридесет милиона".

- Свега?

- Само толико.

Уздахнух и рекох:

- Да, да...

- Да, да... - понови госпођа.

Поћутасмо обоје док, у једном тренутку, бљесну осмјех на њеном лицу.

- Имам идеју. Колико плаћате да будем кума?

- За свако слово фирме - кило телетине. Али, за мјесец дана.

- Важи. Реците ми: шта прво кажемо кад телефонирамо?

- Кад телефонирамо, прво кажемо: хало!

- И? - пита љупко госпођа. - Како Вам се допада назив фирме?

Људи, ама ево оволицно ми је фалило да је, преко шалтера, цмокнем! На радном мјесту и усред радног времена. Па куд пукло!

- Госпођо, - кажем - мијењам награду за кумовање. Плаћам за свако слово - десет кила телетине. Али, за годину дана.

- Ух, нешто ми дуг рок... Добро, лако ћемо за телетину, него: где Вам је седиште фирме?

- Не знам. Ја сам први пут у овом граду.

- Први пут?!

- Први пут.

- Значи: избјеглица?

- Нажалост.

- Добро. Седиште фирме биће Вам у Омладинском дому. Има тамо још празних канцеларија. Јавићу им телефоном... Ево, овде ћете се потписати. И дајте ми личну карту...

## 63

Сад је долазило оно судбоносно: отиђите ту преко, у банку.

Ја сам се одједном охладио, окаменио, одрвенио, укипио, оклембесио, ушипчио, смрачио, омусио, изгубио, убајио...

- Да Вам није зло? - пита госпођа.

- Није... него...

- Шта "него"?

- Ама... оно...

- Која "оно", побогу?

- Ту, преко - велим. - У банци...

- Значи: шворц?

- Шворц. Имам свега двјеста марака.

- Па, добро. Није пропао свет. Прогледаћемо Вам, као избеглици кроз прсте. Можете ли платити у две рате? Друга рата за месец дана?

- Могу... Могу... И хвала Вам, госпођо! Хвала Вам до неба!

- Хајте, молим Вас. Немојте ми сад демонстрирати инжењера слабе струје...

Кад јој предадох уплатницу на 125 марака, пружи ми руку:

- Ја сам Огњенка... Дођите за три-четири дана по решење. И, шта мислите: да Вам пошаљем у Омладински дом дебелог господина да му средите то с телефоном?

- Пошаљите, бићу Вам захвалан...

Уштинуо сам се за образ:

Да ли ти то сањаш, мој уштиркани Владимире!

## 64

Омладински дом је био на обали ријеке, одмах иза моста. Та модерна и ружна зградурина личила је на некаквог џиновског полипа што је измилио из воде и шепурио се поред старих, питомих приземљуша и једнокатница лалинске вароши.

Изграђен уочи рата кад је било пара и за ружнија и мање потребна здања, Омладински дом је доживио судбину многих зградурина - опустјелих робних кућа, хотела, аутобуских станица, чак и позоришта - у чије су холове, ходнике и друге "нефункционалне" просторе нахрупиле разне тезге и бутици потискујући полако и упорно првобитне домаћине. Њима, домаћинима, често је остајала само портирница и двије-три собице, гдје је бивши, десетковани колектив, с директором на челу, остајао да уредно убира кирију и да од ње живи, боље и безбрижније него што је живио прије бутика и ћепенака.

Ја о тој "транзицији" и трансформацији нисам до тада ништа знао па сам, гледајући раскречену хоботницу на обали, мислио како тамо влада велики ред и чистоћа, с дискретним освјетљењем и тихом музиком.

Корачао сам преко гвозденог моста и покушавао да дочарам: шта ли ме тамо чека?

## 65

Чекао ме портир, жут и глават, ријетко преостало домаће чељаде у мамутској кућерини. Дријемао је у полумраку портирнице, иза дебелог стакла на коме је била цедуља:

"Обавјештавамо цењ. грађанство да кино не ради до даљњег".

Куцнух у стакло. Портир мало отвори једно око и показа ми прстом на цедуљу.

- Не интересује ме кино - рекох.

- А шта Васт то онда интересује?

- Соба. Канцеларија... Је ли Вам јавила госпођа Огњенка?

- Која Огњенка?

- Она што записује фирме.

- Не знам ја никакву Огњенку - рече портир и таман хтједе да затвори и друго око, али ја одлучно куцнух у стакло.

- Слушајте Ви! Госпођа Огњенка је рекла. Наредила!

- Огњенка? Она... А каква корист и кад бих је познавао...

- Како то: каква корист?!

- Човече! - отвори оба ока и стиште зубе. - Господине! Немојте Ви мене зајевавати на моме радном месту! Кажем Вам: нико нам се не може јавити, па ни та Ваша Огњенка. У целом Дому не ради један телефон.

- Баш ни један?

- Ни један.

- Од када?
- Има више од недељу дана.
- И кад ће прорадити?
- Не знам... То нико не зна. Ни директор.

Напилах у џепу металну новчаницу од пет марака што су ми је у банци вратили као кусур.

- Баш Вам хвала, господине, на лијепим информацијама - рекох и куцнух петомарком у стакло... - Ево, молим Вас, попијте пиво... И, ако можете, покажите ми једну лијепу, празну просторију. Госпођа Огњенка ми је рекла да имате. И да ми дате.

- То је она црна?
- Да, да.
- Она црна, лепа, висока... Е, ако је она рекла, онда мора бити...

## 66

Намјестио сам се као паша!

Добио сам велику свијетлу просторију на чијим је вратима још стајала таблица: ТО и ОНО.

- Ако би ко дошао да Вас потера, не дајте се - посавјетовао ме портир. - Има један насртљивац.

Извукох испод стакалца на вратима крути комадић папира на коме је писало ТО и ОНО и, с друге стране, написах крупним словима: ХАЈО! Па обрнут папир вратих под стакло.

Подигох слушалицу телефона:

Мук.

Па се по други пут у току дана уштинух за образ.

## 67

Требало је да одем код директора да се пријавим и да, како рече портир, "наместимо" уговор.

Директор је још имао секретарицу која ме детаљно испитала: ко сам, зашто идем код господина директора и да ли сам му се, можда, лично најавио? Све моје одговоре уредно је записивала у неку дебелу књигу. Онда је устала, мало се протегла и поправила косу, па нестала иза врата тапецираних зеленом чохом.

Просједи чичица с дебелим наочарима дочекао ме врло љубазно. Кад му рекох чиме ће да се бави моја фирма, просто поскочи на својој фотељи.

- Сами Вас је Бог послао! Ево ми десет дана немамо телефона. Цела зграда.

- У чему је проблем?

- Кад је било оно велико невреме, вода провалила у некакав главни шахт.

- Јесу ли били поштари?

Чичица опет поскочи у фотељи. Овај пут љутито.

- Поштари! Само ми, господине, не помињите пошту и поштаре. Ја сам обишао доста света, био сам и у Мађарској, путовали преко синдиката, и могу Вам рећи да је свуда у свету пошта један храм пословности и уредности. А овде! Боже спаси и сачувај. Били су два пута. Врте главама. Кажу: "Знате, господине директоре, квар је врло озбиљан". "Па добро, људи божји, озбиљан, преозбиљан, али му, ваљда има лека. Реците ми: кад се то може поправити?" Први пут су обећали: поправиће за десетак дана. Сад су, после десетак, продужили на петнаестак дана. Па ће опет, вероватно, продужити на двадесетак. Све тако на "етак". Веле да су им, после те елементарне непогоде, избили кварови на све стране и немају толико екипа да свуда стигну.

- Значи, требају прави и ефикасни мајстори?

- И ефикасни, господине. Који хоће да раде. И, разуме се да зараде.

- Господине директоре, молим Вас, наредите портиру да ми покаже и отвори тај шахт. И још ми реците: колико у згради има телефона?

- Тридесетак.

- Ето, и Ви на "етак".

- То нам је, изгледа, национална црта - насмија се чичица. - Вазда "око". Ту је негде, двадесет осам, тридесет.

- Добро. Наредите портиру да ми отвори шахт. И, ако можете, сачекајте ме у канцеларији. Ето мене за пола сата.

## 68

Шахт је био огроман и пун као око. Није уопште долазило у обзир да се вода црпи кантама. Мораћу наћи пумпу.

Поред мене је шипчио портир Пера.

- Перо, јесте ли спремни за посао? Надница је двадесет марака.

- У свако доба, господине инжењеру. (Већ је негдје прокљувало да сам инжењер).

- А, ко ће Вас замијенити у портирници?

- Доћи ће моја Каја.

- Може Каја. Лијепо... Е, сад ми реците, Перо, гдје можемо наћи пумпу за воду. Може и електрична, али боље моторна. И да буде повећа. Ви сте овдје домаћи и требало би да знате.

- Значи повећа? - чешка се Перо иза уха. - То би могао имати Јова из железничке улице... Али, чекајте... чекајте... Не бих ја Јову. Јова је један лопов и преварант... Сетио сам се - плесну рукама. - Повећу моторну пумпу има Пишта Патак. Он натапа своје поврће. Поштен човек.

- Онда, Перо, овако: сутра ујутру, у седам сати, да сте ми се овдје створили Ви, поштени Пишта Патак и повећа моторна пумпа. Кажи Пишти: одмах плаћамо. Маркама... Може ли?

- Може, господине инжењеру.

## 69

Реферисао сам чичици с дебелим наочарима:

- Господине директоре! То што су поштари вртјели главама и говорили да је квар врло озбиљан, има оправдање. Десила се велика хаварија. Шахт је, то вјероватно и сами знате, огроман и пун воде, све до поклопца. Мораћемо унајмити механизацију да се прво ослободимо те водурине. Мораћемо, затим, ангажовати још неколико људи да поправљамо што је вода покварила. И да осигурамо да се више то не деси.

- И кад мислите да бисте могли завршити?

- Цијела моја екипа и ја радићемо непрекидно, дан и ноћ, док не завршимо. Данас је, је ли тако, петак, ево сада - два поподне. Ако нас не потјера какав малер, могли бисмо завршити у понедјељак до дванаест сати.

- Сад, у овај први понедјељак?

- У овај први.

Добри чичица поскочио је у фотељи и трећи пут и пружио ми руку.

- Браво! И још једном - браво!

- Надам се, - рекох - да ће данас бити готов наш уговор о закупу канцеларије?

- Биће готов. Први месец - без кирије.

Онда ја, готово срамежљиво, приупитах:

- Ја бих волио да знам на чему смо око накнаде за телефоне. На бих хтио да буде: видјећемо, договорићемо се... Знате како је, ја ћу морати одмах да исплатим људе.

Директор мрдну главом и испали цијели рафал:

- Да, да, да, да, да... У праву сте. Можете ли нам, можда, одмах, на лицу места, унапред испоставити рачун?

- То не бих, господине директоре. Да чујемо Вас и Ваше станаре. Ви свакако најбоље знате шта Вам значе телефони.

Директор позва секретарицу:

- Анкице, обиђите све наше станаре и реците им нека одмах сиђу у кино салу на договор о телефонима.

## 70

Сви "станари", готово без изузетка, имали су у насловима својих фирми ријечи: holding, trade, hermes, komerc и export. Била је то шарена гомила

малих сањара, кратких домета, празних џепова и џиновских жеља за успјехом. Они су нападном лежерношћу и звучним називима фирми покушавали да сакрију своје, понајчешће јадно пословање.

- Господо! - рече директор заузевши позу значајне личности и гледајући некуда изнад глава окупљених "бизнисмена". - Овде је човек који ће учинити крај нашим невољама с телефонима. Да нам зазвоне у први понедељак, у дванаест сати. Па да видимо, господо, и да се договоримо колико ће нас то коштати. А посао је, да знате, велики, човек ће радити с целим тимом стручњака и с механизацијом, три дана и три ноћи. Нон стоп! - Онда показа руком на мене. - Изволите, господине инжењеру.

## 71

Никад се нисам тако слатко осмјехнуо и тако дубоко наклонио.

- Добар дан, драга господо! Да Вам одмах кажем: од данас сам Ваш сусјед, соба осамнаест, фирма за инсталације и одржавање телефона. Уважени господин директор рекао Вам је све битно, врло јасно и сажето. Додао бих само то да осјећам пуну мјеру одговорности пред тим тешким задатком. Не бих унапријед постављао цијену за тај посао. Желио бих да чујем Вас. Хвала Вам.

Сједох и погледах какав сам утисак оставио.

Тајац.

- Изволите, господо - рече директор.

Опет тајац. Муха би се чула.

- Да чујемо, господо - опет ће директор.

Нико ни црне ни бијеле.

... Те фаце испред мене, у биоскопским столицама, као да почеше да се смијуље, да намигују једни другима, да се кезе, да се домунђавају, да се нешто мрдају и врпоље, да шкрипе столицама... "Мој Владимире, видиш ли ти ово... Прошла два дана протекоше као пјесма. Гдје год кренеш, све као подмазано, шта год започнеш - иде, шта год пожелиш..." Јави ми се у трену једна ружна мисао, срамота ме и да је кажем. "Баш ме брига за вас, ви биједни квази-бизнисмени; ако баш хоћете, могу ја и селективно оспособити неколико телефона, могу ја... Па ћемо, мало касније, видјети коме ће зазвонити, а коме одзвонити..."

## 72

Чух како неко рече:

- Кажите Ви шта то кошта, господине директоре. Ово је Ваша кућа.

Директор рече:

- Ако баш хоћете да ја први кажем, онда вам могу рећи ово: то је за мене, за моја четири телефона, двеста марака. Педесет по телефону.

Сви заграјаше:

- Слажемо се.

- Није много. Радиће човек с целим тимом стручњака три дана и три ноћи. Плус механизација.

- А ја се уплашио: биће то по сто марака, па не смем да поставим цену...

Опет се дигох:

- Нека не буде по педесет, него по четрдесет, макар и на моју штету. То је попуст на сусједство...

Снажно су ми аплаудирали.

- Само, молио бих Вас, да паре буду у понедељак, у дванаест сати. Знате како је, мораћу одмах исплатити људе. Дакле: у понедељак у дванаест сати, кад Вам зазвоне телефони. А зазвониће, ако ме не потјера какав малер...

## 73

Разбашкарио сам се у својој канцеларији, у свом "офису", (хајде да и ја мало "холдингујем") имам један велики ормар и једну комоду са стакленим вратима, па два стола и двије столице... Баш ме нешто занима: ко ли је то сједио за овим, а ко за оним другим столом, како ли су се били распоредили, ко је био важнији и користио љепше мјесто, ово гдје ја сједим, до прозора, да му свјетло пада с лијеве стране...

Лијепо ми је данас кренуло; има у Бога доста лијепих дана и све од тебе зависи хоће ли ти се десити лијеп дан. Ако си навијен и наштиман на лијепо, и биће ти лијепо, без обзира на то што је у свијету толико туге и чемера... А бијох мало "уцвикао" кад се "холдинзи" ућуташе и убајише као мумије; ух, што је гадно кад сједе и ћуте и колутају очима... А ја им онда лијепо пробесједих: зазвониће, господо, телефони у понедељак, у дванаест сати, ако ме не потјера какав малер...

## 74

Тихо се отворише врата и, без куцања, уђе човјек. Дугачак, мршав, црн као главња. Уђе и рече:

- Хало!

- Да, да, ХАЛО! Фирма за инсталације и одржавање телефона. Изволите.

- И баш: ХАЛО! Како Вас није стид! Зар нисте могли наћи неку нашу, обичну и поштену реч, него то одвратно, енглеско ХАЛО! У свим својим



филмовима, које, хтели-не хтели, гледамо свако вече, криве уста и истежу вратове, као да се ругају једни другима: Хало! Хало! Све нам је пропало, све смо изгубили због нашег одвратног улагивања тим империјалистичким хијенама!

- Господине!

- Шта: господине!?!...

Прилазио ми је лаганим покретима, а дуге руке са стиснутим песницама висиле му до кољена.

Дигох се са столице, па и ја стегох песнице.

- Ко сте Ви, човјече?! Шта хоћете?

- Ко сам ја? Срамота! Да сам на Вашем месту, у земљу бих пропао. Седите у мојој канцеларији, за мојим столом и на мојој столици и још питате: ко сам ја? Уместо да буде обрнуто, да ја Вас питам: ко сте Ви и шта ту тражите?

- Значи: ТО. Или...

- Дабоме: ТО. Или, ако хоћете пуни назив - Територијална одбрана. Пред Вама је, господине, шеф територијалне одбране.

- А гдје Вам је ОНО?

- ОНО. Хтели сте ме питати за Општенародну одбрану. Не питајте ме, боље да не знате. Седело је ту, за тим другим столом, једно слинаво створење које су, замислите, звали - војводом! Имало је витешко презиме: СТЕПАНОВИЋ, па се почеше спрдати с њим - "где си Степо Степановићу"! Па онда: "где си, војводо!" Замислите: он и војвода! Оно је било једно такво ђубре, једна пометина и вуцибатина. Чим се наоблачило и почело мирисати на олују, подави реп као кучка и побеже, Бог зна куда. Ништа одбрана и ништа општенародна. Одгмизало некуда. Војвода! Гњида, а не војвода!

- Па добро, - велим - шта Ви сад хоћете од мене?

- Шта хоћу? Хоћу да наглавачке летите из моје канцеларије, заједно с Вашим телефонима и Вашим ХАЛО! ТО, да знате, још није пропала. Нити намерава да пропадне.

- Извините, ја имам сасвим уредан уговор са овом кућом.

- Знам ја да Ви имате уговор. Онај излапели старкеља што буљи као буљина из својих цвикера, уговарао би и са самим Рибентропом кад би му покуцао на врата. Само нека донесе марке.

- Не знам ја с ким би он уговарао и преговарао. Знам само, господине, да је мој уговор правоснажан.

- Био је правоснажан још у једног, тај се звао "Експорт-импорт". И, да знате, ја сам тога, кога је директор импортовао у моју канцеларију, деложирао и експортовао одавде као врећу мекиња.

- Е, богами, господине ТО, мало ће теже ићи са мнош. Мене је већ једном деложирала из Босне управо тамошња ТО, па се бојим да ћу тешко пристати на другу деложацију.

- Значи, тамо је ТО била активна?

- Још како. Само, нажалост, њихова, не наша.

- Муслиманска?

- Да, да.

- Ама, немој ми рећи. Е, сваког ли чуда! Таква је била и словенача и ТО и ОНО. Видели сте како испрашише тур славној ЈНА. С ловачким пушкама, господине. А у нас, овде? Још нигде унутар граница није ни пукло, а све прсну ко пасја говна, на радост спољних и унутрашњих непријатеља. Дошао ми онај слинави старкеља, управник Дома: "Господине, мораћете напустити наше просторије. Нико за Вас ништа не плаћа, а ми морамо од нечега живети". Као да му га је ћаћа зидао! И не треба да живи, најивео се...

- Шта можете, дошло вријеме да свако гледа свој рачун.

- Слушајте господине ХАЛЮ! Ја Вам кажем да нећете проћи тако лако. Још ТО није пропала и неће пропасти док је жив Никола Шупљотрб!

- Шупљотрб?... Из Херцеговине?

- Није важно.

## 75

Тачно у седам сати стигао је пред Дом портир Пера.

Стигао Пера, али нема поштеносца Пиште Патка и његове повеће моторне пумпе.

Седам и петнаест.

Нема га.

Седам и тридесет.

Нема Пиште Патка.

- Сад ће он, господине инжењеру - мумља Пера поспанним гласом. - Богами је рекао: бићу тачан... Поштеносца је Пишта, сад ће он...

Осам сати. Нема Пиште.

Пера упорно гледа пут моста и мрмља:

- Сад ће он... Само што није...

Одједном ми се све преврнуло. Ходам испред Дома, ћутим, више и не слушам брбљивог Перу који попростаје за мном и, сад већ некаквим загробним гласом, понавља:

- Сад ће он... Поштеносца је Пишта...

Девет сати.

- Иди у железничку, зови Јову, лопова и преваранта. Одмах!

- Али, господине инжењеру...

- Иди! И не враћај ми се без човјека и пумпе!

Пера се покуњи и крену према мосту.

## 76

Мислио сам да ће ме ђаво однијети!

Гдје ћу се ја ослонити на тога мрљавог портира што по ваздан дријема у портирници. Он да ми организује посао и да ми доведе човјека! И сад, опет, да ми нађе Јову, лопова и преваранта.

Људи божји, ја сам мислио да је у Босни сав јавашлук овога свијета, а гледај ти ово.

Не очистим ли данас тај смрдљиви шахт, готово је. Пропашће ми цијели посао и обрукаћу се пред оноликим људима...

Један мотокултиватор с приколицом пређе мост и крену према Дому. На приколице стоји човјек, маше и нешто виче.

Пера!

Виче колико га грло носи да би надјачао мотор:

- Гума, господине инжењеру! Гума!

Пишта Патак скинуо качкет и дубоко се клања:

- Најлепше молимо, господине инжењеру, извините. Таман сам стигао на пола пута, прошао болницу, кад ми пролупа предњи точак. Пукла гума. А субота је, нико не рани... Те док нађох човека...

- Добро је, господине Пишта. Важно је да сте Ви стигли.

Пера ликује:

- Јесам ли ја рекао: доћи ће Пишта!

Радили смо непрекидно дванаест сати, од девет ујутру до девет навече. И сутрадан, у недјељу, од седам до седам.

Хранили смо се на радном мјесту. Донио Пишта од куће сланине, пршута, кобасица.

Пишта се показао као добар, приучени електричар, па ми је, кад смо исушили шахт и повалили каблове, баш добро помогао око жица и изолација. Помогло је, богами, и Пера, да не гријешимо душу, трчкарао око Пиште и мене, додавао нам алат, доносио пиво и сендвиче и упорно дробило како је то права срећа што дође Пишта, а не онај лопов и преварант Јова из железничке улице.

Кад сам повезао и спојио и посљедње жице, послао сам Перу у портирницу да провјери ради ли му телефон.

Дотрчао је као избезумљен тулећи телефонски сигнал:

- Ту - ту... ту - ту... ту - ту...

- Значи ради?

- Тутука, господине инжењеру. Проби уши!

- Добро. Господо, хвала на сарадњи. Сутра, од дванаест до један - исплата зарада. У мојој канцеларији, соба број осамнаест.

## 77

Директор се појавио тачно у дванаест сати.

- Свака част, господине Владимире - рекао је фамилијарно и пружио ми руку. - Одржали сте реч. Волим људе кад су тачни.

Извадио је новац и театрално ми избројао сто шездесет марака.

- Хвала, господине директоре. Изволите сјести.

- Нека, другом приликом. Доћи ћу једном да мало поразговарамо. Чујем да Вас је малтретирао онај шизофреник. Рекао сам портиру да га не пушта, али, изгледа, боје га се људи.

- Није важно... Ударио је на тврдо, не вјерујем да ће поново доћи.

Онда су се, за пола сата, изређала двадесет тројица "бизнисмена" и платили по четрдесет марака. Без роптања и дугих прича.

Затим уђоше тројица и са најљепшим ријечима захвалности за изузетно важан и добро обављен посао, изнесоше свој, усаглашен став:

Нека им уважена фирма "ХАЛО!" испостави рачун и они ће истог дана исплатити свој дуг. Не смију, кажу, друкчије; кршили би, кажу, позитивне прописе.

- Уреду, господо. Договорили смо се о плаћању у готовом. Не морате плаћати. Ви не бисте кршили позитивне прописе, а ја не бих кршио центлменски договор.

## 78

Двадесет осми посјетилац рече:

- Господине инжењеру, ако Вам не смета, ја бих мало сео. Дозволите: ја сам Пантелије Шеварски.

- Изволите, господине Шеварски.

Сјео је, гледао преда се, кршио прсте.

- Не знам одакле да почнем...

- Можда нисте при парама?

- Нисам. Одмах сте ме прочитали.

- Па добро. Ако немате сада, имаћете.

- Ама, нећу имати. У томе и јесте ствар. Зато и желим да с Вама мало поразговарам... Видите, ја сам Вам човек који стално нешто започиње, а ништа не приводи крају. Један од оних коме ни супа неће у кашику, а камо ли грах...

## 79

- Почео сам прије десетак година с нутријама. Комбинат "Југокожа" из Суботице организовао мале фарме, као своје кооперанте, па и ја улетео у тај програм. Да само знате како сам се био загрејао за те мале, на први поглед ружне, али у суштини лепе животиње. Све сам им тепао: моје нутрије, моје лутрије.

Имао сам приручник са свим упутствима о гајењу нутрија. Неки господин Дудаш написао књижицу. Лепа књига, корице јој златножуте и на

њима насликан одрастао, снажан мужјак. Све нам је у тој књижици објаснио тај господин Дудаш.

Баш сам се био здраво загрејао за та мала, здепаста створења и све је пошло лепо, ишао сам и у комбинат "Југокожу" да се мало шире обавестим о својим правима и обавезама.

Након, отприлике, четири-пет месеци, ево ми једне вечери мојих суседа, рођака ми Саве Шеварског и Мике Тодорова:

"Добро вече... добро вече... Како сте суседи, како жене, како деца, носи ли лепо летина..."

Чим седоше, узе реч мој рођак Сава:

"Није лепо од тебе, рођаче, што такве звери држиш овде међу нама, поред нас и наше деце".

"Какве звери, Саво, ако Бога знаш"?!

"Знаш ти лепо, Пантелије, какве звери. И немој сад да нас зајебајеш и вучеш за нос!" - најестио се Мика Тодоров. - Ослушни мало шта се прича по селу о твојим нутријама, па се нећеш ишчуђавати и питати: какве звери?"

"Нутрије - звери"?!

Уместо одговора, Мика Тодоров потеже књижицу са златно-жутиим корицама.

"Изволите прочитати шта на дванаестој страници пише дипломирани инжењер за нутрије Арпад Дудаш. Ево овде, ово што је подвучено црвеном оловком."

И ја прочитах: "Дивља или подивљала нутрија је веома опасна".

"Веома опасна!" - цери се победоносно Мика Тодоров. - Видиш: ништа више не пише, нити треба да пише. Веома опасна! Довољно".

"Моје нутрије, драги суседи, нису ни дивље ни подивљале".

"А ко нам гарантује да неће подивљати... Сме ли, Пантелије, човек држати керу кад му подивља, кад постане бесна?"

"Али, људи, то су мале животиње, шта оне могу"?

"И змија је мала, Пантелије".

"Знаш ли ти шта прича Ружа Новаков? Ту, у неком селу преко Тисе, подивљале човеку нутрије и цап! - право у кућу гдје је било само двоје деце. Напале децу и попиле им крв! Разумеш, Пантелије! Попиле деци крв! Једно одмах издахнуло, а другог ено у болници, лекари се боре да му спасу живот".

"Лажу! И немојте ми, молим Вас, причати бапске приче!"

"Бапске, небапске, али тако се прича... И, молимо ми тебе, Пантелије, немој да ти нисмо рекли..."

Након неколико дана, изиђем једног јутра да обиђем своју фарму, кад имам шта видети: проваљен зид штале и напољу, поред зида, три мртве нутрије, а од осталих двадесетак ни трага ни гласа.

Касније су ми јављали неки ловци: "Видели смо, Пантелије, у једној бари, поред Тисе, две твоје нутрије..."

- После нутрија две године бавио сам се пчеларством. Уложио, богами, лепе паре, набавио двадесетак кошница, па онда ројио, проширивао пчелињак, буљио данима у књиге о пчелама и пчеларству; већа ти је то наука него о свим домаћим животињама заједно. И лепо ми пошло... А онда, треће године, вароа покоси пчелињаке у целом крају.

Па сам једно време гљиве гајио. Имам у кући велики влажан подрум, као да је прављен за гљиварник. Али и то Вам је, са шампињонима, прецизан и пипав посао, а осим тога слабо се продаје та роба. Послије два-три мршава турнуса, дигао сам руке од гљива...

Е, онда су доши зечеви. Кунићи. Исприча ми један познаник из Сомбора како Талијани организују гајење кунића: пријавиш се само њиховом човеку да си одгајивач и они те региструју, држе с тобом контакт. И кад крене откуп, ето њих с камионима, утоваре све што си припремио и одмах, на лицу места, плаћају немачким маркама.

Какве пчеле, какве нутрије! Зечеви су прави бизнис. Чисто задовољство. Гледаш их у кавезима како мрдају брковима, грицкају детелину, воде љубав, и рађају мале зеке с чистим нежним њушкицама и магарећим ушима.

Два пута су ми долазили Талијани, утоварали зеке и плаћали немачким маркама. И да знате, господине инжењеру, да сам тада тврдо веровао: Пантелије, краја ти нема, оде ти у праве бизнисмене! Ето, тада сам и закупио собу овде, у Дому, да имам пристојно седиште и да држим телефонске везе с Талијанима. А фирму сам назвао "KUNEX", што значи: кунић-експорт.

А онда изби овај рат и ова наша несрећа. Чини ми се да више нема Талијана ни у Италији, а камо ли да нам дођу овдје и да купују зечеве... А зечеви се множе, грицкају и воде љубав као у мирна времена. Куд ћу, јадан, с њима! Ишао сам и у неке меснице да их нудим, па ми се месари смеју: "Бежи, Пантелије, јеби се са својим зечевима, ми не можемо ни прасетину да продамо..."

Опростите, господине инжењеру, на овој дугој причи. Заморио сам Вас... Видите, мени се чини да у овој нашој земљи ништа не цвета осим корова. Није моје да Вас саветујем, али - гледајте како ћете. Верујте, овде не успева ни сваки хиљадити...

Извадио је из цепа на сакоу четрдесет марака и просто на силу угурао ми их у руке:

- Узмите, молим Вас. Узмите, ради мога добра... Ако почнем примати милостињу, значи: предао сам се...

Кад сам исплатио свој "стручни тим", Перу портира и Пишту Патка, и прикључио 60 марака старе готовине, остало ми је 1.060 марака. Машала!

Ако крене овако...

Ако крене? Шта ће да крене и гдје ће кренути? Кад би још негдје било омладинских домова са разваљеним телесистемима или кад би било каквих нових грађевина, па да се човјек убади с понудама за комплетне телефонске инсталације, можда би нешто и кренуло.

Добро рече Пантелије Шеварски: "Овдје ништа не цвјета осим корова. Овдје не успијева ни сваки хиљадити". У овој земљи - и овдје, мање-више као и у Босни, све је стало, све је замрло, све је офукарјело: стале фабрике, стала трговина, преполовљен саобраћај, опустјеле кафане, нема бензина, нема плина, редуцирана струје... И све што није дневна потреба, првенствено храна - хљеб насушни и млијеко, - а на млијеко од раног јутра чекају дуги редови - све што је било и више није, нема шта тражити под овим небом и у ово жалосно вријеме.

Прије свега и изнад свега - нема новца! А кад друштво остане без новца, то је исто као кад би човјеку нестајало крви и шта би му се друго могло десити него да у мукама мало живи, мало издише.

Нема новца! То јест, нема га, а опет - има га у таквом обиљу и у таквим бројкама од којих ти се врти у глави и кољена ти клецају!

Кад сам дошао у овај град, првих дана нађох се са својим пријатељем из студентских времена, па ме он одведе на ручак у ресторан звани "Шанса". Какав диван ресторан! Могао би тај "мистер угоститељства" са свим својим спољним и унутрашњим квалитетима стајати усред богатог Милана. Асфалтирани прилази, обојене ограде и оградице, млади чемпреси, грмови ружа, фонтане, столови иза зелених завјеса, вијугаве стазице у раскошној башти, паркинг за тридесетак кола... А унутра све чисто, све блиста, све мирише, све уређено и упарађено да човјек живи и ужива...

Човјек се може ужаснути од неког биједног ћумеза, али исто тако и од овог сјајног, луксузног објекта кад те дочека својом пустошју. Свега има осим - људи! Нигдје никог ни у ресторану, ни у башти, ни на вијугавим стазицама. Све замрло и ћути као да долази смак свијета.

Тек што смо се зауставили на паркингу, још ни мотор није угашен, а већ се поред нас створи двоје конобара, момак и дјевојка; млади, лијепи, радосни. Отворише нам врата кола.

- Изволите, молимо лепо.

- Ево нас, долазимо... Хајте ви, док ми кола закључамо... Ова сирота деца - каже мој пријатељ - чаме по цели дан у заседи иза завеса, чекају хоће ли ко наићи да га се дочепају...

Кад смо ручали, обилно и луксузно као у Монте Карлу, конобар нам, на сребрном пладњу, донесе рачун: три стотине милиона динара.

Извади мој пријатељ три новчанице по сто милиона:

- Е, ово је згодно - показује ми "стомилионку". - Гледај шта овде пише: "Фалсификовање се кажњава по закону"!

Онда, за трингелт, додаде још једну новчаницу од пет милиона, ружичасто-плаву банкноту с које су продорно гледале уморне очи аскетског лика Николе Тесле.

## 82

Размишљам тако и лупкам дланом по унутрашњем џепу сакоа гдје ме лијепо грије мојих 1.060 "мара".

Има у Бога доста лијепих дана и све зависи од тебе хоће ли те запасти неки добар дан; ако си се наштимао на добро и биће ти добро, без обзира на сву тугу и чемер којих је пун овај свијет...

Јест врага! Био се наштимао и хтио само добро и Пантелије Шеварски са својим нутријама, пчелама и зечевима. Па, удри тамо, удри овамо, држи се Пантелије, не дај се Пантелије и на крају - пиши пропало, Пантелије! Није пропало. Дао ми је мојих четрдесет марака. Каже: за његово добро.

А толико је људи на свијету који нешто покушавају, нешто измишљају, тапкају, траже и најчешће - не налазе. Вјероватно, тек сваки стоти (Пантелије каже: сваки хиљадити) успије да се негдје уврти и пробије са неким послом. Остали, данас или сутра, пропадају. Не рачунам киоске са ситном трговином: хљебом, луком, кромпиром... Ту полако капље некаква цркавица, сваки дан кап по кап, али и ту се изумире, додуше у нешто мањем проценту. И зато су киосци нешто уноснији и зато смо ми земља киоска или, љепше речено, киоскленд!

Мене грију мојих 1.060 "мара". Буди задовољан с тим што имаш...

Кажу да је и Оназис почео са хиљаду долара. Па полако, миц по миц. А није ни он, тај исти Оназис, из некаквог великог свијета...

Мисли о Оназису, а не о Пантелији Шеварском!

Хм" Тако је, вјероватно, резоновао и власник "Шансе" кад је градио своје угоститељско чудо у овој лалинској паланци, своје оградице, стазице, фонтанице, бокоре црвених ружица, грмове зелених завјесица... Сигурно је себи дочаравао богате крканлуке нових бизнисмена и пословних гостију старих, још добро држећих друштвених фирми...

## 83

- Је ли Вас нашао господин Тубачки?

- Који Тубачи?

- Дебели Тубачки. "Симфонија".

- Није... А што ме тражио?



- Није он Вас тражио, него сам га ја послала Вама у Дом омладине. Зар се не сјећате да сам Вам рекла: послаћу Вам дебелог господина ради телефона?

- Можда је и долазио. Нисам, нажалост, стално био тамо.

- Стварно "нажалост" - каже госпођа Огњенка и мало мршти лијепо лице. - Штета.

- Па добро, један телефон тамо-овамо. Шта сад могу.

- Један телефон! Није, господине Бошковићу, један телефон, него мало више. Цела улица.

Једва изустих:

- Молим?

- Кажем: цела улица.

Сјетих се Оназиса: како би се он понашао у овако важном животном тренутку. Сигурно би... Кажи, Владимире, па куд пукло!

- Госпођо Огњенка! Смијем ли Вас замолити да, послје радног времена, попијемо кафу. Овдје негдје, у центру... Да мало више чујем о господину Тубачком.

Она погледа на сат:

- Касно је данас, мораћу мало раније кући. Не бих могла ни сутра, у петак. Оставимо за понедељак.

- Ја могу кад год хоћете.

- Онда у понедељак, у два поподне. У оној малој сластичарни иза банке. Сачекајте ме унутра.

## 84

Дошла је меким, грациозним кораком. Док је сједила иза шалтера, нисам ни знао колико је лијепа.

Причала ми је о Тубачком готово цијели сат. Он јој је био као некакав литерарни јунак; касни изданак старе трговачке породице од које је наслиједио неке корисне особине па их сада, у право вријеме, доста спретно и практично, крчми.

Рођен у породици чувеног велетрговца аграрним производима, Ненад Тубачки је, послје гимназије и средње музичке школе, по изразитој жељи и диктату мајке му Розике, отишао на студије музике у Будимпешту. Након три године студија, успио се искотрљати из прве године, а онда је и себи и мајци Розики признао да он баш и нема богзна какав слух, нити много воли музику, а камо ли науку о музици. Друго је то било што је некада, у магарећим годинама, волио да мало, у друштву, развуче хармонику... Него, како би било да се он пребаци на право? Па да лепо једног дана буде адвокат. Права, господска професија!

Добро, нека буде адвокат. Розика је једва прихватила жељу свога јединца, али само под једним условом: да настави студије у Будимпешти. А

отац Јован још се и обрадовао новој синовљевој животној оријентацији. Добро, нека буде право, нека изучи за адвоката, макар и у Будимпешти.

Тако је мали Ненад Тубачки наставио да се школује у великом Будапесту.

Прошле су још три године.

"Како иде, сине Ненаде?" - пита би понекад тата Јован.

"Иде, иде, тата" - одговорио би син.

Затим протрчаше још двије године.

И једног дана, од Ненада изненада стиже телеграм тати Јовану:

"Положио испит за судију Стоп Ненад".

У цепићу црног сакоа, умјесто марамице, некадашњи угледни трговац Јован Тубачки носио је пресавијен комад хартије - телеграм из Будапеста - и показивао га својим пајташима. А они су значајно климали главама:

"Свака част. Вредно дете".

Кад се шесте године дефинитивно вратио кући, испоставило се да је у главној будимпештанској пошти неко, по свој прилици намјерно, подвалио Ненаду Тубачком. У телеграму кога је он послао оцу, испуштена је једна ријеч. Требало је, уствари, да пише: "Положио испит за фудбалског судију", а тај неки његов душманин једноставно је избацио ријеч "фудбалског", па је тата Јован, кад је сазнао за ту поштанску подвалу, морао да се секира.

Сад, што је ту је. Дај шта даш. Није за бацити ни ова врста суђења. Ненад Тубачки се прочуо као строг и стручан судија. Додуше, мало је почео да се гоји, па се по стадиону гегао као медвјед, што је увесељавало публику по паланкама, и често су му, на неку лошу одлуку, скандирали: "Уа, дебели, најео се пепели..."

Једном му се ипак десило (а коме се то судији није "десило"), да на утакмици, у деведесетој минути, досуди једанаестерац у корист гостујућег тима, па је публика просто полудјела и почела да урла: "Уа, судија! Уа, дебели лопове!" Они најгрлатији провалили су на терен, па је судија Ненад Тубачки једва спасио живу главу ускочивши у кола која су га чекала код улаза...

## 85

Женио се два пута. Друга жена донијела му је у мираз два и по хектара земље, ту, на самој периферији града. По некаквој општинској уредби о заштити обрадивог земљишта, мираз Ненада Тубачког био је искључен из грађевинске зоне. Морао је узети најбољег адвоката и рвати се са општинским властима три године док је извојевао право да крчми своју земљу као грађевинске парцеле. Урбанисти су нацртали улицу и испарцелисали 250 ари на 25 кућа. (Нашле су се ту и куће неких челника, али нећемо сада о томе).

Уочи овог последњег рата, на бившем имању Ненада Тубачког већ је било изграђено осамнаест кућа. И ни једна није имала телефона...

- Колико ја знам, хтели су увести телефоне, али им је Пошта тражила хиљаду марака по прикључку, па су одустали... Ето, толико знам. Јесте ли задовољни информацијама, господине Бошковићу?

- Изузетно! Изузетно, госпођо Огњенка... (Опет сам се сјетио Оназиса!). А сада, да ја Вас нешто питам: јесте ли задовољни послом и платом на радном мјесту?

- Јесам ли задовољна? А што ме то питате?

- Размишљам. Маштам... Нудим Вам сто посто већу плату и водеће руководно мјесто у својој фирми... За три мјесеца.

- А што баш за три месеца?

- Па, дотле ће бити: бити - или не бити.

- Ви се, наравно, надате да ће бити - бити?

- Хоће. Знам сигурно да хоће. Мора... А тек послије, кад бисте Ви били на челу фирме!

- То Ви нешто сувише брзо.

- Ако се не крене брзо, неће се ни кренути.

- А шта је с оним: полако, али сигурно?

- А у нас, у Босни, опет кажу: пожуре полако.

Госпођа Огњенка се насмија:

- Видјећемо... За три месеца, ко жив ко мртав...

## 86

Питао сам портира Перу:

- Је ли ме ко тражио ових дана?

- Јест - вели - један, ко шифоњер. Трактор га не би повукао. Био је јутрос.

- И, шта је рекао?

- Рекао је да ће звати телефоном, записао је Ваш број... Распитивао се о Вама, па сам му причао како сте нас, овде, спасили, извукли нам кола из кала.

- Браво, Перо! Све си ми бољи.

- Трудимо се, господине инжењеру.

Очекивао сам да ће ми се Тубачки јавити телефоном. Прође цијела недјеља, а од њега никаквог гласа... Отишао бих ја у ту његову глуву улицу да погледам гдје је то и шта је то, али сам се бојао да ће ме тамо видјети... Пошта је тражила округлу хиљадарку по прикључку. Пошта! Све је то код њих "округло". Знам ја то, био сам ја у пошти... Ипак, биће да је то и далеко и компликовано да се тамо довуче линија...

Конечно, средином друге недјеље, ево ми господина Тубачког. Једва прође кроз врата.

- Значи, овде сте.

- Овде, господине...

- Тубачки. Ненад Тубачки.

- Драго ми је. Сједите, молим Вас, господине Тубачки. Ја сам Владимир Бошковић, инжењер. Стојим Вам на располагању.

Добро ме осмотрио плавим очицама дубоко ураслим у главу.

- Па како здравље, како послови?

- Хвала на питању. Не жалим се.

- Ви, је ли тако, намештате телефоне? Хвалио Вас је портир да сте овде решили врло тежак проблем. Каже: сви им телефони били умукли.

- Тако - слегло раменима. - Урадило се. Било је доста компликовано, али - то ми је струка. Мора се радити, господине Тубачки.

- Да, да, мора се радити... Видите, ми бисмо, такође, имали да наместимо телефоне, па кад бисте могли да то погледате. То је мало даље, на периферији.

- Нажалост, нећу моћи ове недјеље. Имам много обавеза...

(Каквих црних обавеза! Али, нећу му ваљда показати да сам га једва дочекао).

- Да, да... Лепо је кад човек има доста обавеза. Па добро, ако је тако... А ја мислио: само да погледате...

- То би био телефон у Вашој кући, тамо на периферији?

- У мојој и још неким кућама. Има нас десетак-двадесет.

Још се нисам предавао, мада је, осјећао сам, дебели господин очекивао да ће ме цифром "десетак-двадесет" оборити с ногу.

- Жао ми је - велим. - Ако бисте могли сљедеће недјеље, у данашњи дан...

- А ја мислио да скокнемо зачас мојим колима. Ја бих Вас и вратио...

- Е, ту сте у предности. Ја сам ево два дана пјешак, кола су ми на сервису... (заледих се од помисли: питаће ме - у коме сервису, па брже-боље наставих) - Уосталом, знате шта, господине Тубачки: жао ми је да Вас враћам, долазите други пут. Хајте овако: Ви мене причекајте ту преко, у бирцузу, пола сата, док се ја истелефонирам, и ако могнем, одложим неке послове бар за данас поподне... Па ћу ја сићи доље и рећи Вам. Важи?

- Важи.

Телефонирао сам портиру Пери:

- Дођи код мене. Одмах.

Дотрчао је.

- Шта је, побогу, господине инжењеру? Ја се уплашио да Вас од оног дебелог није стрефила кап!

- Могла би стрефити и мене и тебе ако га испустимо из шака. Можеш ли оставити портирницу два-три сата?

- Телефонираћу газдарици да пошаље Кају. Ту је она, близу.

- Телефонирај. И спреми се. За пола сата идемо код дебелог. И пази: у колима ништа не причај и не питај.

У торбу с алатом набацао сам неке ствари које су ми се нашле при руци: стара клијешта, па још неке "цанге", један стари телефон, двије слушалице...

Кад смо изишли из Дома, Пера је једва теглио торбетину с алатом. Овако у пару, баш смо личили на праве мајсторе...

## 88

У новој улици Ненада Тубачког било је, с једне, сунчане стране, 12 кућа, а с друге 6. Празни плацеви су остали на крају осејне стране.

Господин Тубачки нам је лијепо показао цијелу улицу, па смо се, Перо и ја, одмах дали на посао: растегли метални "ширит" и измјерили обје стране, а ја то онда уцртао на папир, означавајући сваку кућу.

- Мораћемо имати све детаље на локацији - објаснио сам Пери који је живо мотрио свки мој покрет. Јако му се допала ријеч "локација" и касније ме, кад год бих наишао поред портирнице, питао:

- Господине инжењеру, кад ћемо на локацију?

Послије сам још детаљније осмотрио околину, питао Тубачког колико има до најближе поште, премјерио корацима простор остављен за баште и воћњаке од нових кућа до старе улице, мало гледао и ћутао дубоко замишљен, па на крају значајно рекао:

- Добро.

И онда код Тубачког, на кафу.

## 89

Готово преко цијелог зида у приземљу шепурила се фирма "Симфонија" ојачана, с једне стране, лоше намаљаном хармоником, а с друге још гором, јако трбушастом гитаром. У излогу једно старо ћемане, бубањ и двије трубе.

- Па, како Вам изгледа ово наше насеље? - пита Тубачки.

- Лијепе куће. Има их, богами, неколико које су праве виле. На првом мјесту ваша.

- Ама ето, - вајка се домаћин - можда је могло и мало скромније. Али, кућа се прави једном у животу, па велим: хајде да не фушерим кад се већ једном загазило у тај подухват. Ко се могао надати овим тешким временима.

- Видим, има још кућа с пословним просторима. Значи ли то да се у њих уводи један или два телефона?

- По један. Немају људи пара... И ја ћу један. Могу се, ако буде требало, на једну линију прикључити и два апарата.

- Богами, то пошта не дозвољава.

- Ама, немојте ми пошту! - каже доста јетко Тубачки.

- Шта је, нисте се с њима нашли... Јесте, поштари су посебан свијет.

- Ама није да се нисмо нашли - врлуда домаћин, - него, ето тако. Добро сте рекли, баш су посебан свет. Они виде само себе и свој интерес.

Упитах га тихо, повјерљиво, готово фамилијарно:

- Реците ми поштено, господине Ненаде, је ли њихова цијена била - хиљадарка по прикључку?

- Јесте - једва изусти. - Била је. - Онда мало поћута, па уприје у мене продорне плаве очице. - А, колика би могла бити ваша цена, господине Бошковићу? Само немојте да нас глобите. Ми смо свет који нема пара.

- Ми можемо ићи двадесет посто ниже од поштанске цијене. А можда и још који проценат. Можда? Ја Вам сада ништа више не могу рећи. Направите списак свих интересената, нека се сви потпишу, и дајте ми, заједно са списком, захтјев. Ја морам још све прецизно измјерити, обрачунати материјал, обрачунати транспорт, обрачунати радну снагу, обрачунати порез, видјети рачуне с поштом... За седам дана даћу Вам званичну понуду. И још да знате: ако се погодимо, уплаћујете аванс педесет посто.

- Поштено. Свака част.

Био је задовољан. Чак је у повратку мало и запјевушио неку оперску арију.

- Ја сам Вам, знате ли, несуђени музичар. Отуда моја склоност за музичке инструменте.

И Перо је био задовољан:

- Баш нам је данас било лепо.

А мене су већ почеле морити бриге: како ћу сам са свим овим пословима изићи на крај?

## 90

На видику ми је био први озбиљан посао. Поред мене, још једини који мисли о томе је мој Пера.

- Хоћемо ли ових дана на локацију?

- Ићи ћемо, Перо, ићи ћемо.

Сјео сам и направио скицу свог радног тима:

- Два електроинжењера (ја и још један),
- један правник,
- један економиста,

- један техничар електроструке (задужен за набавке и потрошњу материјала и предрадник за вођење послова),
- један књиговођа, рачуновођа и благајник,
- једна секретарица,
- један портир и магацинер.

Дао сам оглас на радију и у новинама и тражио седам људи.

Јавило се 154. У просјеку 22 на свако радно мјесто!

Кад сам гледао ту гомилу приспјелог папира, чинило ми се да их се јавило - хиљаду!

Ето ми сад невоље. Лакше бих сам телефонизирао цијелу улицу Ненада Тубачког него што бих изишао на крај с овим брдом хартије, а камо ли с људима који стоје иза ње.

Читао сам један дан и двије ноћи.

Читао сам док су ме очи забољеле.

Испред мене је дефиловао јад и расуло мојих земаља, поражених и уцвиљених, раскућених и распамећених: Лика и Славонија, Босна, Херцеговина и Крајина.

Било је ту кратких пријава с најнужнијим школским, радним и биографским подацима, али је, уз те податке, било много више опширних писама с дугим описима невоља и страдања које су задесиле њихове ауторе, уз наивна увјеравања како би они, ако би им се указало повјерење, предано радили и како би, писаше један, "Вашу познату и уважену фирму сматрао и цијенио као своју рођену кућу."

Сјетио сам се стиха из једне пјесме коју сам чуо на некој приредби послије оног рата, четрдесет и неке године:

"... У биједним ритамима вапију и моле: махраните гладне, одјените голе..."

Неколико кандидаткиња за мјесто секретарице послало је и своје фотографије. Бијаху то лијепе, младе дјевојке, у мини сукњама, као да су се сликале за конкурс љепотица.

Боже, шта смо ти згријешили?! Јесмо ли, можда, били превише надмени и уображени, раскалашни и малоумни, па нам се вратила већ заборављена биједа од прије пола вијека; стигла нас клетва: што имали, не требало вам, што вам требало - немали. Ово је много горе од оног прије пола вијека. Јест да смо и онда били оваква и још гора сиротиња, али смо имали вјеру и наду. А сада немамо ни вјере, ни наде, ни смијеха, ни ведрине, ни љубави за ближњег и даљњег...

Како сам жарко зажелио да имам велику и моћну фирму, не ради себе него ради ових људи; чинило ми се да ме из гомиле приспјеле хартије посматрају њихове невеселе очи. Како бих волио, кад бих могао, да им свима помогнем, да их свију примим, да им одмах јавим: примљени сте, дођите одмах на посао...

Нажалост, нисам баш ни једном од њих, бар не одмах, тако нешто могао јавити. Моја је фирма била тек у повоју, указала ми се прва прилика да зарадим коју хиљаду марака... Ипак, примићу касније петоро-шесторо њих.

Издвојио сам двадесетак пријава, по три за свако радно мјесто, и позвао кандидате на разговор. Прво инжењере.

Помагала ми је једна од оних цура с кратким сукњама, сређивала ми папире. Донијела је чак и своју писаћу машину. Рекао сам јој да ће радити два дана, биће јој плаћене двије дневнице, без моје обавезе унапријед за њен пријем на посао. Тек да видим шта зна радити.

Први је стигао инжењер Бобан из Тузле. Он је овдје већ пола године са женом и сином. Једва преживљава. Јављао се, каже, у многе приватне радње и у оне двије-три фабрике које још нешто раде. И свуда, мање-више исти одговор: "Да сте дошли прије мјесец дана, можда би било нешто. Овако, сад засад..." У једном сервису чак су троструко смањили вријеме: "Да сте дошли прије десетак дана..."

У невољи, обратио се једном рођаку који му је позајмио "фићу" па је, с тезгом на хауби, продавао воће и поврће час у једној, час у другој улици. Једном му се посрећило да на парадајзу заради за дан цијелих двадесет марака. И, умјесто да ћути или да кука, што је још боље, он ће ти се похвалити рођаку, власнику "фиће", том својом зарадом. А рођак ће њему: "Знаш, Бобане, био би ред да и ја учествујем у тој твојој заради бар са тридесет посто".

Оставио је и рођака и "фићу" и поврће, па је ловио рибе на ријечи. Доносио је кући доста ситне караше који су још зијевали кад би их показивао у корпи.

"И ја ти овако зијевам као ови моји караше, драга моја госпођо Љубице" - говорио је баби код које је становао и која му је стално подизала кирију, све маркицу по маркицу.

Сваки други или трећи дан доживљавао је пецарошке пехове:

"Данас се једна, ево оволика, закачила. И таман да је шчепам за шкрге, откиде ми се"!

Послије је продавао на улици цигарете, пржени сунцокрет, кошпице. Конкуренција је била огромна. На сваком кораку удрвенили се продавачи те жалосне, инфлаторне робе. Све избјеглице до избјеглице. И понеки Циганин.

Као стари и заиста искусни печач, смислио је нови бизнис: прављење и продају мамаца. Изгледало је да је коначно нашао праву ствар. Прву партију његових одлично имитираних муха, рибари су просто разграбили. Зарадио је велике паре: осамдесет марака! Послије је изнио на тржиште много већи контингент мамаца, али је продаја, сам бог зна због чега, ишла врло слабо. Као да се његовим мухама из прве партије подмирила цијела Војводина!

Тако је мој земљак Бобан, инжењер из Тузле, тражио и није налазио своје мјесто под сунцем такозване тржишне привреде.

А његова газдарица, баба Љубица, сумњичаво је вртјела главом:

"Видим ја да ти нећеш имати пара за кирију..."



Причао је лијепо, занимљиво и, упркос свим животним недаћама, смијао се, највише на свој рачун.

- Ето, земљаче, - вели - сад знате све о мени, па како Вам драго. Али - дај боже, шћери, да те паша узме...

- Знате ли, колега, колико ми се људи јавило на конкурс за седам радних мејста?

- Па, вјероватно, тридесетак.

- Стотину педесет и четворо.

- Озбиљно?

- Ево, гледајте списак.

- Господе Боже! - рече и прекрсти се. - Јадна земљо шта си дочекала...  
Опростите, је ли незгодно да питам: колико се јавило инжењера?

- Релативно мало. Свега осам.

- Значи: дванаест кома педесет посто шанси је на мојој страни. Није лоше. То ми већ звучи као да сте рекли: "Ех, да сте дошли - јуче".

## 92

Техничар Војислав Петровић из Бихаћа нити је шта опширније написао, нити је много говорио о себи. Само је одговарао на питања.

- Имате ли, Војиславе, документа: легитимацију, свједочанство из средње школе?

- Имам.

- Јесте ли, прије рата, радили у Бихаћу?

- Јесам. Три године.

- Ожењени?

- Да. Имам и синчића од пет година.

- И, реците ми: од чега живите?

Слеже раменима:

- Има нешто хуманитарне... И тако...

- Дођите, Вјиславе, сутра на посао. наћи ћемо и унијети овдје још један сто.

- Хвала - рече.

Па се код врата окрену:

- Много Вам хвала...

## 93

На радно мјесто техничара јавио се и Сретен Банчуга или Ранчуга; писао је латиницом, доста шлампаво, па нисам био баш сигуран да ли му је

презиме почињало са "Б" или са "Р". Одлучио сам се да га позовем због једне доста чудне реченице у његовој пријави:

"Овдје сам успјешно ријешио неке проблеме скраћеног транспорта..."

Какав ли је то сад "скраћени транспорт"? Хајде баш да видимо.

Ушао је доста бучно, рекао само: Сретен, продрмао ми руку као старом познанику и добро се упиљио у Александру, моју привремену секретарицу.

- Сједните, господине Банчуга.

- Ранчуга. Сретен Ранчуга.

- Извините, ја погрешно прочитао.

- Није важно. Зовите ме и крчагом, само ме немојте разбити.

- Нисте баш за разбијање. Има Вас... Него, нешто сте у пријави поменули проблеме "скраћеног транспорта". О чему се ради?

- Видите, господине Бошковићу: кад сам дошао овдје, ја сам одмах узео карту и погледао - гдје је ту граница. И видим: ево је, на дохват руке. И то не једна, него двије. На истоку Румунија, на сјеверу Мађарска. И у нормалним, а камо ли у поремећеним приликама, граница ти је - мајка. Бар за нас, одоздо, с мора. Ја сам ти из Равних Котара и моји стари вазда су нешто петљали с Талијанима из Задра. Набаве од њих мало папирића за дуван, мало кремења за упаљаче, па хајд' с тим у шверу. У једној доброј тури, могао је мој ћаћа зарадити више него за цијелу годину пржећи се на звјездану у винограду.

Дошао ја овдје и гледам шта раде људи. Гледам и видим: људи раде с бензином. У мађарској бензин осамдесет фенинга, а овдје марка и по. Имам и ја кола. Ишао сам једном-двапут, али танка зарада, а дебело малтретирање. Гњаве те и њихови и наши: плати ово, плати оно, чекај у реду и, да извине ова лијепа дама, јебо ћар фајду.

Онда ја себи кажем: мућни главом, мој сретни Сретене! Измудри нешто! Искључи се из те баналне колоне што покорно, ко јањци на клању, чекају да дају паре. Јер, ако си међу вранама, шта ћеш друго бити него - врана.

Одем поново преко, код Мађара, приватног пумпације, ту одмах иза границе. Шандор баћи лијепо говори српски, а ја њега питам: да ли ту близу станује, а он ми показује кућу, каменом да добациш до међе.

"А шта мислите, Шандор баћи" - питам ја њега - "да ја, с оне наше стране, пружим једно цријево до твоје куће?"

Одмах је укопчао. Паметан народ.

"Добра идеја" - вели.

"Али да га добро сакријемо" - кажем.

"Ја ћу покосити траву и она ће бити под откосом".

"Која она?" - питам.

"Црево" - каже Шандор баћи.

Што је најљепше, Мађар је купио цријево и пружио га до границе, а ја дошао с наше стране и у први мрак провукао га око 150 метара кроз некакво шибље и травуљину.

Морам ипак признати да сам једном нашем граничару ускочио сто марака да ми се не мотају око мога "нафтовода".

Сваку вече, чим падне мрак, отварао сам пипу и точио, точио, точио, све до сванућа. А свака три дана код Шандора да свидимо рачуне.

Открили су ме наши послије осамнаест дана и предали ме судији за прекршаје...

## 94

Неки моји пријатељи мисле да је мој други "скраћени транспорт" био маштовитији и шармантнији од првог. Мада, с финансијског становишта, није био тако успјешан.

Напипали смо да је у Румунији мед био упола јевтинији него у нас. Али, хајде ти на томе заради. Можеш пренијети теглу, двије, пет, па шта си урадио.

Кооперирали смо с једним њиховим часним оцем који је водио операцију с оне стране, а овдје ми се нашао при руци добар газда, пчелар, са педесет и нешто кошница. То смо радили у јулу мјесецу, кад и нема готово ништа на пчелињој паши. Мој газда Глиша, тако се звао пчелар, изврцао сваку кап меда, па, кобајаги, истјерао на пашу своје гладно крилато благо, на имање поред границе. А на три-четири стотине метара, с оне стране границе, био један воћњак. И у воћњаку, на великим фолијама, разлили Румуни своје медене мамце намијењене нашем крилатом каравану.

Е, то је требало видјети! Кад Глиша отвори на кошницама пчелиња лета, разлетјеше се благородне мухе на све стране... Зује... зује... зује... зује... И није прошло ни пола сата, све се устремише у сусједну нам, пријатељску земљу.

Сваке недјеље, врцали смо Глиша и ја из сваке кошнице по десетак кила меда.

Не бих хтио да се хвалим да је то мој изум. Тајну ми је открио један њихов калуђер, али није хтио да ми каже како се припремају "мамци". Вјероватно се меду додају неке количине воде, да би га пчеле лакше узимале. Али, то и није тако важно. Важније је да сам ја организовао цијели транспорт меда преко границе, без пасоша и царине.

Пребацили смо тако, на пчелињим крилима, око четири тоне меда. Кад смо свидјели рачун с Румунима и више од пола зараде уступио пчелару, остало ми је око пет стотина кила меда. Па кад сам то продао навелико, по пет марака килограм, нисам зарадио богзна какве паре...

Видите, све добре идеје, али на крају, нема од тога живота. Ништа, мој инжењеру Бошковићу, без сталног, стваралачког рада.

Пружио сам му руку:

- Свака част, господине Ранчуга. Ви сте заиста маштовит човјек.

- И, треба ли Вам "заиста маштовит човјек"?

- Требаће. Засад, причекајте мало. Ја сада правим најнужнији тим. Вама није ту мјесто. Кад мало ојачамо, кад се развијемо, чекаћемо Вас раширених руку.

Отишао је и оставио ме у размишљању: колико је у његовим причама било истине, а колико бујне далматинске маште...

## 95

Готово да сам комплетирао свој тим.

Узео сам Бобана, инжењера из Тузле, и тихог, врло солидног техничара Војислава Петровића из Бихаћа.

Имам правника каквог држава нема, ведрога и добро држећег пензионера, чика Радована. Кад је бјежао из Зенице, понио је само једно одијело, оно на себи, али је натрпао пун гепек правничких књига, збирки прописа и закона, службених листова...

"Нека, Бог ти дао" - рекао је снахи. - "Лако ћемо ми за обућу и крпиче, али да се понесе ово од чега се живи".

Били су га ангажовали као хонорарног сарадника у некој општинској служби, па кад су видјели колико зна, брзо су га се ослободили.

"Што ћу им ја кад они и без мене не знају!"

Направио нам је све потребне папире: статут, разне нормативе и правилнике, а онда нам писао све могуће уговоре, ваздан тих хартија, о којима ја ништа, ама баш ништа, нисам знао нити сам појма имао да то све треба, да се без тога не може ни замислити једна фирма.

"Мој Владимире", - вели - "лако би људи живјели да није права."

Гдје је год отишао чика Радован: у општину, у пошту, у катастар, у предузеће, у банку, у мјесну заједницу... завршавао је послове брзо и темељито. Њему нису могли подваљивати ни петљати: "видећемо", "решимо". Он је одмах питао: "Кад ћете решити", и потезао неке, само њему познате одредбе и прописе који су налагали да се то мора одмах радити и да нема никаквог резона говорити "видећемо". "Шта има да се види, кад је све видљиво из поднесеног захтјева?"

Књиговођу и благајника још нисам одабрао. Чика Радован ме посавјетовао:

- Немој журити с благајником. Паре су погана ствар. Ја ћу ти мало помоћи у вођењу књига, а благајну, за прво вријеме, држи сам.

Задржао сам Александру на мјесту секретарице. Ради цура лијепо, то сам видио за она два дана док ми је помагала. А важан је, богме, за имиџ фирме и први утисак кога оставља Александра.

Портир Пера је за сада "двојник". Дом му даје плату, а ја, с времена на вријеме, канем помало хонорара. Каже да му је моје "помало" боље од плате. Кад пођем из Дома, повешћу га.

## 96

Огњенка ми остаде за крај, мада сам желио да ми буде на челу листе. Шта могу кад не знам на чему сам. Звао сам је телефоном и предлагао јој да се пријави на конкурс. Ако неће за стално, онда, за почетак, хонорарно. Без великих обавеза. Није ни пристала ни одбила. Надао сам се сваки дан да ћу добити њену пријаву. Након недјељу дана, јавила ми се телефоном:

- Јесам ли закаснила с пријавом?
- Нисте.
- Кад год дошла, добродошла!
- Управо тако.
- Па добро, што баш ја? Предпостављам да Вам се јавио бар неки економиста?
- Јавило их се девет.
- Девет! Па, зашто онда ја, која се нисам јавила?
- Моја фирма, мој избор, госпођо.
- Да сам уображена, још бих помислила...
- Помислите, госпођо Огњенка, нешто најљепше.
- Разуме се, као ваша кума?
- Наравно, као кума... И, да знате, ја нисам заборавио свој дуг: за свако слово... Укупно пет килограма.
- Откуд сад пет, кад су у фирми четири слова?
- Пети је ускличник. Један језикословац ми је рекао да иза ријечи "хало", обавезно долази ускличник.
- Добро да је ускличник. Не би ваљало да је упитник.
- Под упитником је Ваш пристанак.
- Добро. Чућемо се. Ђао!
- Да Вам пошаљем пакет од пет килограма?
- Ни за живу главу! Молим Вас!
- Ама, шалим се...

## 97

Напредујемо!

За који дан стартујемо с радовима у улици Ненада Тубачког, кога зовемо "Тубом". Е, баш му пристаје име! Дао сам им попуст од 25 посто у односу на поштанску цијену. Потписали смо уговор с њих 18, а након два дана "Туба" ми донио нову наружбу за још седам телефона, за оне који имају само плацеве. Њима сам дао попуст од 40 посто. Све у свему, посао од 17.700 марака. Морало би нам остати око 8.000 зараде. А можда и цијелих - десет.

- Шта велиш, чика Радоване?

- Није лоше, мој Милоше... Него, пази ти ово! Ја знам да је у нас, у Босни, уочи рата, кад су мало масовније кренуле приватне фирме, истим темпом кренуло и омасовљење пореског апарата. Да се обуздају нове газдице, да се улови сваки порески динар. Узимали су људима по 85 одсто са сваког рачуна. И тако, одмах, што би се рекло, у бехару, гасили фирме. Не знам како је то било овдје. Не вјерујем да су копирали нашу, босанску памет, иначе како би се објаснио феномен Браће Карић. Па мислим нешто, требало би добро проучити, како то ми, правници, кажемо "позитивне прописе" и, колико је могуће, спасити се од пореских ајкула. Мада су исте оне, те државне ајкуле, и у Босни, и овдје, па, вјероватно, и у Боливији и Сенегалу. Свуда су оне гладне и сурове и треба их, колико се може, заваравати и избјежавати...

Кажем Вам, имам правника каквог држава нема!

## 98

Јавио ми се телефоном, нећете вјеровати, - Шупљотрб!

Каже:

- Хало, господине "Хало!" Овдје онај агресивни Херцеговац кога сте, с ноге на ногу, избацили из канцеларије.

Био сам се нешто замислио, па се нисам одмах снашао.

- Никога ја нисам избацивао с ноге на ногу. Извините, господине, с киме имам част...

- Јесте, јесте. А нисте требали. Морам и ја имати своје мјесто под сунцем. Уосталом, могао бих ја Вама и затребати...

- Господин ТО? Никола Шупљотрб?

- Тај сам.

- Гдје сте, земљаче? Како сте? Што не навратите?

- Значи, не бисте ме избацили?

- Ама, боже сачувај! Имам за Вас и добру вијест: овдје нам је тијесно, мораћемо тражити нове просторије. Ускоро Вам остављам Вашу канцеларију.

- Није то више актуелно. А није било актуелно ни кад сам долазио први пут. Него ја онако, правио мало позоришта... Хоћете ли бити у канцеларији сутра око подне?

- Бићу.

- Долазим... Не бих хтио да буде само куртоазна посјета. И реците доље портиру да ме не малтреира.

Ушао је тихо као и прошли пут, само што је сада покуцао и није био онако намргођен. Донио је Александри чоколаду и три каранфила, а мени боцу "виљамовке".

## 99

Почео је са извињавањем:

- Извините, земљаче, ја сам се прошли пут мало грубо шалио. Али, богами, и мало оплакивао своју, или, боље рећи, нашу злу судбину. Типичан носталгичар, што би рекли Хрвати.

- Сви смо били такви, мој Никола.

- Били. Само, неки су се пре, а неки после отрежњавали. Видите, ја сам дуго, дуго веровао - а не знам да ли сам и данас сасвим докусирио то веровање - да не може тако лако пропасти нешто у што је неколико генерација улагало све што су имале и што нису имале. И није то све што смо имали стечено само на пушци, на Неретви и Сутјесци, што би рекли наши "зеленгораши". Ја нисам био дорастао да пуцам, али ме шчепало пионирском марамом, разредним такмичењима, приредбама, рецитацијама... Па сва та руска литература, Кочагини и други "прави људи". То је на наше пионирске душе падало као мелем. Као колонисти овде смо се такмичили у радним задругама ко ће више предати жита држави, ко ће више произвести индустријских култура (због нечега се посебно инсистирало на тим "културама"), ко ће боље организовати и опремити омладинске бригаде на пругу, на пут, на Нови Београд...

## 100

А не може се баш рећи, као што сада многи говоре, да је тих педесет година прошло улудо, да су их појели штакори и скакавци. Јесу их грицкали, али их нису појели. Ја сам често ишао у свој родни крај, у Херцеговину, и видео сам да су људи и тамо почели лепо живети. Пре свега, извукли су се из оних бедних потлеушица, изградили лепе куће, унели модеран намештај, довели струју, довели воду, направили путеве, ишколовали децу...

Био сам у Херцеговини и пре три-четири месеца, носили им помоћ из нашег села, два камиона брашна, кромпира, масти, сланине... Чим сам дошао, саопштили су ми жалосну новост: у тој општини, поред осталих, погинула су педесет и четири јединца у мајки! Ужас! Ништа друго него да седнеш и да плачеш. И у Херцеговини и на путу до Херцеговине, порушене и попаљене оне лепе куће, разваљени путеви и далеководи, уништени водоводи, закоровљена земља, посејане мине, разбежала се по свету ишколована деца. Ту и тамо веје се дим из давно напуштених приземљуша...

Прекидох га:

- Земљаче, ја вјерујем да Ви знате бити и ведрији човјек. Јесте ли Херцеговац или нисте.

- Јесам, Херцеговац био и остао.

- Александра, наспите Николи и мени по једну домаћу лозу. И направите нам кафу.

- Добро сте се сетили. А ја већ помислио: Ви строги трезвењак.

Попили смо по једну, по двије "домаће" па се мало опустили, мало дошли себи, проћакулали.

## 101

- Морам Вам испричати ово. Једном моме пријатељу, Јовановићу, не допада се моје презиме. "Побогу", вели, "какво је то презиме - Шупљотрб!? Зашто га", вели, "не мењаш?" "Е, баш нећу", кажем. Нећу из ината! Чуо сам", велим, "драги мој Јовановићу, да у београдском телефонском именику има двадесет и три странице Јовановића, двадесет страница Петровића, осамнаест страница Николића. А Шупљотрб ниједан. Знаш ли ти, драги мој Јовановићу, кога ми све имамо у Херцеговини? Поред Шупљотрба, имамо ми и Шупљоглава, Бодирога, Бабарогића, Гузина, Гузијана, Пичета, Шупета. Имамо их и који се презивају: Злојутро, Зловече и Злокапа. Имамо и Битангу. Имамо и Попржена и Поплашена. И Дерикучику имамо. Чак и Зликовца... И нико од њих не жури да мења презиме. Шупљотрб, то је нешто што се памти, драги мој Јовановићу. Значи да је неко моме претку, чукун деди, или можда, курђелу, прошупљио трбух. А зашто му га је тај неко прошупљио? Или му је мој предак украо јалову овцу или му је повалио жену. А то, и једно и друго знак је виталности."

- Свака част - велим. - Не дате Ви ни на свога курђела.

- А што бих дао. Да је био Јовановић или Николић, замео би му се сваки траг.

- Има, заиста, занимљивих презимена. Упознао сам овдје једног који се зове - Ранчуга.

- Ранчуга?... Чекајте... Да то није онај са цревом преко границе?

- Па Ви, човјече, све знате.

- Ви баш мислите, земљаче, да ТО није ништа радила. Имали смо ми на све стране своје будне очи и уши. Знали смо ми где чорота сваки миш. "Ништа нас не сме изненадити" - то нам је био борбени поклич. Па нас све, ама баш све - изненади!... Него, ја Вам јуче телефоном обећах да не долазим само у куртоазну посету. А Ви ништа не питате. Мртви ладни!

- Запричасмо се. Ево, сада питам, шта има ново, господине Никола?

- Има важна новост за Вашу фирму, господине Владимире. Ја станујем ту близу, у Лукашеву, и могу Вам рећи да у селу, по моме рачуну, има око две стотине породица које би желеле телефон.

- Двије стотине?!

- Отприлике толико.

- А јесте ли заинтересовани за посао у мојој фирми?



- Јесам. На пример као пословођа. Или, како сада воле да кажу, менаџер. Да мало обиђем ова наша села која ја знам као свој празан новчаник. А у селу је, господине Владимире, перспектива Ваше фирме. Тамо је још сланина дебела десет центиметара.

- Дођите Никола, за три дана. У четвртак, у десет сати. Чика Радован ће бити на послу, па ће Вам направити радни уговор...

## 102

Догодило нам се слично оном тренутку кад авион рула по писти, па се одједном одлијепи од земље и - оде у небо!

Почело је са хиљаду марака у Омладинском дому, па десет хиљада у улици Ненада Тубачког, а сад нам се, ево, смјешка цифра од двјеста телефона у Лукашеву, хоћу рећи посао од сто хиљада марака!

Човјек је чудно створење. Док сам са својим "стручним" тимом, Пером портиром и Пиштом Патком радио на поправци тридесетак телефона у Дому, с изгледом на освајање хиљаду марака, земља ме није држала од силног одушевљења, полета и ентузијазма! И кад сам се касније лупкао по цепу одакле ме гријало мојих хиљаду "мара", чинило ми се да сам свијет освојио. И Оназис је, размишљао сам, почео са хиљаду долара.

И касније, кад ми је искрснуо дебели Туба кога ми је намјестила Огњенка, мислио сам: ево ме на циљу. Нема се даље куд. Десет хиљада марака!

Па ево, идемо даље, скачемо с цифре на цифру, све на "округло", с хиљадарке на десетку, па одатле, акобогда, на - стотку!

А опет ми некако чудно што ту будућу "стотку" примам и дочекујем готово хладно, нормално, и, да тако кажем, бирократски отуђено; жао ми што нема више оне и онакве радости, оног одушевљења, оне унутрашње ватре као кад нам се из Дома смјешкала прва хиљадарка...

Можда то и треба да буде тако, обично, нормално, нисмо пионири с црвеним марамама, што би рекао мјој Херцеговац Никола "Трба". Сад га зовем "Трбом" и добро сам се сјетио да му пољепшам презиме, да испустимо оно "шупље", што ће му шупље. Имали смо "Тубу", па послѣје "Тубе" имамо "Трбу", то му дође много љепше и згодније без обзира на његове приче о Јовановићима и Николићима и о виталном курђелу који није дао да му се затури траг...

## 103

Кад је чика Радован правио Трби радни уговор, испровоцирали смо га да нам прича о селу и сељацима, па испаде, богами, лијепо, мало предавање:

- Ваша, а ето од данас и моја фирма, нема шта тражити у бедном и осиромашеном граду коме су и време и држава и Бог окренули леђа. Перспектива фирме је у селу...

Сада ови политички скоројевићи говоре да је војвођански паор грубо експлоатисан свих педесет година мира. Можда су, делимично, у праву. Само делимично. У сваком случају, на њиховгом, паорском зноју, храњена је, малтене, цела земља: хлебом и месом, уљем и шећером. Паору је остављено мало, па се, све до пре неколико година, у војвођанским селима могло наћи доста кућа ћерпичуша и сламарица. Али је сељаку, на време, враћена земља. На време! То је важно. То је, у односу на друге источноевропске државе, била велика привилегија. Остајао је сељак на својој земљи и, упркос свим недаћама, био је јак као земља! Варакао се и надмудривао са државом. Држава максимално спусти цену месу, а сељак нађе накупце и прекупце па развали државне цене. Тако и са кукурузом, па, у задње време, и пшеницом... Већ одавно овдашњи сељак има и трактор и косачицу и сејалицу и тањирачу и млин за прекрупну кукуруза... Има и кућу са свим што имају градске куће. То је оно што ја кажем: још је у селу сланина дебела десет центиметара.

И сада, господине Владимире, сељаку треба телефон. Може га платити. Није њему пет стотина марака недостижна цена.

Ја сам мало прошврљао кроз своје Лукашево. Рекао сам да има две стотине кандидата за телефон. Биће их и више од двеста. Само да кренемо...

Гледа га чика Радован, смјехуљи се и клима главом:

- Нема, знаш, Никола, да ћу те у радном уговору именовати савјетником фирме.

- Што не бих носио и тај високи чин? - каже Никола. - Да Ви само знате, чика Радоване, колике се булументе саветника вуку по београдским министарствима. Насаветовали би пола Европе...

## 104

Сад ћу вам телеграфски препричати неке важне догађаје:

У Тубиној улици завршили смо све послове за двије недјеље. Било је све у најбољем реду, једино је Туба мало затезао око коначне исплате свога дуга. Поиздалека ми је наговјештававао да очекује попуст на име толико муштерија које ми је нашао. Тек кад му напоменух да ћемо ми још сарађивати: "Требаће мени, велим, музичких инструмената за један цијели оркестар", раскравио се, жаба једна љигава и платио ми сваку марку.

Закупио сам за фирму цијелу кућу са два трособна стана, великим бетонираним двориштем и двије камионске гараже. И увео шест телефона.

Купили смо три аутомбила: једну теренску "ладу", луксузни "рено" и комбибус са приколицом за алат.

У Лукашеву смо кренули пуном паром с пословима. Пристижу паре. Трба је све организовао и дигао на ноге пола села. Има ваздан некаквих

група, одбора, комисија, једном ријечју све по рецептури некадашње славне ТО.

Кад смо напуштали Дом, имали смо мали, опроштајни коктел. Дошао ми директор са својим трочланим персоналом и неки од "холдинга" с којима сам се спријатељио. Директор је одржао један дуг и сјетан говор, Боже ми опрости, као на каквој сахрани! Обећао је да ће мене и моју фирму задржати у дугом и најљепшем сјећању.

## 105

Није ми на коктел дошао Пантелије Шеварски. А позвао сам га. Навратих поподне код њега.

- Што не дођосте, Пантелије?

- Жао ми је, господине Владимире. Заиста ми је жао, али нисам могао доћи. Био сам на суду.

- На суду?

- Да. Тужио ме комшија. Сметају му моје кере... Знате, сад сам прешао на кере. Имам одгајивачницу, три легла с прворазредним педигреом: немачке овчаре, мађарске пулије и епањел бретонце. Да видите, господине Владимире, како су ми дивне куце. Богами, ићи ће посао, видећете. Већ имам две наруцбе...

- А зечеви? Значи, угасили сте фирму "Купех"?

- Нажалост, јесам. Морао сам ликвидирати зечеве. Шта сам могао? Нико их неће, а они се множе. Било ми је јако жао, верујте као да сам се растајао са блиским и драгим бићима...

- Па, добро. Шта се ту може, нови послови, нова фирма...

- Тако је. За који дан, напустићу и ја Дом. Идем кући. А фирма ће ми се звати "ПЕ-ШЕ" - педигре Шаварски.

- Господине Шеварски. Ако шта запне с куцама, дођите код мене. Биће мјеста за Вас.

## 106

Још нисмо били завршили послове у Лукашеву, а већ нам се најавило Келеково и то са три стотине интересената. Остављамо их за прољеће. У току зиме, само ћемо припремити радове.

Већ нам постаје проблем стићи и одазвати се на све позиве села за телефонизацију. А мора се стићи. Јер, ево, појављује се и конкуренција!

"Претходнице" два предузећа која се баве овим послом примијећене су у неким селима. То су нам дојавили Трбини људи, његове некадашње "очи и уши" који су знали "гдје чорота сваки миш". Чорота, богами, конкуренција и у нашем атару, а да и не говоримо о сусједним општинама.

Па добро, конкуренција - конкуренција. Хвала Богу! Рачунали смо на то кад смо кренули. То вам је, је ли тако, прво правило тржишне привреде. Не бојимо се. Док они стигну овдје, гдје смо ми сада, моћи ће нам само погледати у леђа. Имамо ми неке своје "цаке".

Прво, имамо ми свој начин плаћања. Са добро разрађеним цјеновником за све радове, ми смо могли плаћати људима сваки дан. Зна се, копање једног метра канала за каблове, дубине 80 центиметара плаћа се 70 фенинга. Људи су копали просјечно, за дан, 40 метара. Заврши човјек својих 40 метара и одмах добије 28 марака и још двије марке за пиво и дуван. Било је избјеглица из Лике и Славоније, Босне и Крајине да су могли прекопати пола Војводине. Није ми требала механизација. Људи су били срећни да нађу посао. За оне прилике, био је то и добро плаћен рад, не знам да је игдје у овом крају било боље. Да није било тако, не би ми била мирна савјест.

## 107

Од тих копача, једног сам посебно запамтио. То је био Личанин, Вујадин Зобеница.

О њему ми је причао мој техничар Војислав:

- Копали смо километрима дуг канал. Једног јутра распоредио сам копаче на трасу и мјерио им дионице по четрдесет метара. Посљедњем у реду, једном новајлији, високом, средовјечном човјеку, измјерио сам дионицу као и свима осталим. Било је љето, врућина, а у њега, тога новајлије, пребачен преко крста џемпер, са напријед завезаним рукавима.

Вратио сам се на почетак канала, кад, након четири сата, траже ме:

"Зове те онај нови".

"Шта је, неће да копа?"

"Ископао" - кажу.

"Како, побогу, ископао? За четири сата?"

"Дођи да видиш".

Дођем и измјерим. Прво дубину, па онда дужину; да можда нисам погријешо кад сам први пут мјерио. Све штима.

"Измјери ти мени, синко, још једну дионицу" - каже дугачки, а џемпер му једнако виси на крстима.

Измјерим поново четрдесет метара.

Кад сам око четири поподне навратио да видим колико су људи урадили, нађем их у групи: изишли из ровова и окупили се па гледају чудо невиђено: Личанин завршава и другу дионицу!

"Измјери ти мени", каже, "Бог ти помогао, још четерес".

Завршио је кад и остали. Ископао Личанин Вујадин Зобеница 120 метара канала, колико тројица других и зарадио 90 марака.

Увече сам копаче почастео ракијом, исплатио им зараде, па их питам:

"Јесте ли се уморили, људи?"

Они ћуте и гледају у Зобеницу.

"А Ви, Вујадине?"

"Па, богами, поприлично. Да сам на толикој дужини копао снијег, хајде де..."

Питао сам га:

"Хоћете ли сутра копати, Вујадине?"

"Хоћу, синко, мора се. Измјерите ви мени одмах сто двадесет метара".

Кад ми је Војислав Петровић испричао о Зобеничином подвигу, наредио сам му да ми га нађе и доведе како зна и умије. Једва га је нашао код неког сељака на салашу.

Нисмо се персирали. Рекох му:

- Вујадине, треба ми такав радник као што си ти. Хоћеш ли да радиш у мојој фирми?

- Мој директоре, - вели - што ће ти неквалификовани радник? Не можеш ти мени дати мјесечну плату хиљаду марака, а ја морам толико зарадити. Ако не у маркама, а оно у брашну, кромпиру, масти, сланини... Мени је, мој директоре, о врату - деветоро!

Дао сам Вујадину посебну захвалницу фирме и 300 марака награде.

## 108

Поново Сретен Ранчуга!

Бануо као да је пао с неба, ненајављен, кицошки обучен и са увјежбаним манирима. Шкрто се осмјехивао:

- Је ли ме још чекате, како сте обећали, раширених руку?

- Увијек и у свакој прилици, господине Сретене.

- Честитам. О Вама се прича на све стране. Постајете јунак из бајке, персона грата ових сивих простора.

- Да се нисам увјерио у Вашу далматинску маштовитост, још бих се уобразио послјије оваквих комплимената.

- Богами, нису празни комплименти. Кад Вам кажем - нису. Ја сам Вам подаље одавде, мало ближе граници, али чујем, прича се. На примјер оно са спортским друштвима.

- Властити проналазак - велим.

- Свака част. Причао ми један момак. Каже: "Долазили су и други да у селу нешто раде - струју, воду, плин... Ураде и оду. А чика Владимир окупио неколико нас младих: 'Момци, имате ли фудбалски клуб? Немате. Е, имаћете га. Хајте да му дамо име... "Младост"! Одлично. Окупите се и нађите мало слободне утрине за игралиште, а ја ћу вам слједеће недјеље донијети три лопте, двије мреже за голове и двадесет и два дреса са одштампаним именом тима...' Одушевљен момак. Каже: "Ми бисмо за чика Владимиром у ватру и у воду!"

Е, видите, то људи воле. Нешто свјеже, нешто ново, нешто друкчије од осталих. Има она библијска: "Није све у хљебу". Није све ни у тим телефонима које им уводите. Али, кад уз то дође још нешто, нешто ведро и занимљиво, нешто што уздрма омладину... На примјер музика.

- Размишљали смо и о томе.

Одједном се сневеселио:

- Покупили сте ми све идеје!

- Кажем, размишљали смо. Нисмо још ништа радили. Да чујемо Ваше визије.

- Ама, нема ту никаквих визија. То Вам је као да сте открили - ђувеч! Организујете групе, купите им бубањ, трубу и двије гитаре и - нека дјеца дрндају. Има их много талентованих за то. Још више оних који воле да их слушају...

Па онда, шаховски клубови. То је бар јевтино. Купите десетак шаховских табли и на свакој са све четири стране напишете: ХАЛО! И дате дјецци нека играју. Шта му га знаш, можда ће се управо на Вашим таблама испилити неки Капабланка...

Има тога још колико хоћете. Треба само сјести и то све осмислити. Видите, господине Бошковићу, Ваша фирма већ личи, а треба још више да личи на један снажан покрет који у буквално глува села уноси, не само телефоне него и неку живост, неку ведрину и смисао за љепоту живота што опет, на свој начин, разбија глувоћу каљавих паорских шорова...

- Богами, Ви ми све више личите на пјесника.

- Чекајте, чекајте. То је, што сам говорио, на колективном плану. А било би у Вашем племенитом послу и појединачних планова. Треба Вам, рецимо, човјек да организује село, да поведе људе у акцију. Ко је тај човјек? То могу бити: професор, доктор, апотекар, агроном... Можда и неки обичан, угледни паор. Распитајте се: ко је од њих ловац, па томе подарите једног расног ловачког кера. Не, не, није то корупција, то је само стимулација човјека који ће донијети добро и Вама и селу... А то, што кажете да личим на пјесника, можда сте у праву. Али, наћи ћете Ви и праве пјеснике. Или ће они наћи Вас...

Позвао сам секретарицу:

- Исплатите господину Сретену Ранчуги три дневнице и дајте му бон за тридесет литара бензина.

Није хтио. Каже: "Имам ја, нисам ја у кризи". Једва сам га убиједио да узме.

- Рачунајте да сте од данас наш спољни сарадник - рекао сам му. - Управо правимо годишњи план у коме ћемо предвидјети и послове за Вас. Плаћање - по учинку... Разумије се, ако хоћете.

- Хоћу. Хоћу зато што ниједном нисте рекли: видјећемо, размислићемо...

## 109

Маштовити Далматинац ми је прорекао да ћемо наћи и пјеснике. Или ће они наћи нас.

Десило се и једно и друго.

Ми смо "пронашли" господина Трифуна, пјесника великих домета, чије је пјесме, прије рата, пола државе што пјевушило, што звиждукало. Имао је концерт у граду: он и два момка с двије гитаре. Мала позоришна сала била је пуна као кад Црвени крст дијели пакете. Пјесник је причао и рецитовао, а момци су свирали и пјевали његове познате и свима драге, компоноване пјесме.

Питали су пјесника: је ли му жао Сарајева?

- Жао ми је, - каже - прво града Сарајева у коме сам проживио својих лијепих четрдесет година. Друго, жао ми је моје библиотеке, мојих књига и мојих папира, са започетим пјесмама, причама, романима... И треће, жао ми је моје коне, нене Мукелефе.

Нена Мукелефа живјела је у моме небодеру, на петом кату, стан број двадесет три, а ја два спрата изнад ње. Ми смо из истог краја, из Посавине, па сам се добро познавао и са њеним сином, инжењером, код кога је нена живјела. Сам Бог зна колико смо, нена Мукелефа и ја, попили код ње кахва и код мене кафа. Нисмо се мање дружили ни кад је почео рат: "Јебо хин пас матер и овим нашим и оним вашим шта раде од нас!" - вриштала је моја кона. - "Ех, љута рано, да се дићи рахметли Тити да им ко шћенадима заврне шије!"

Настављао се рат и ја сам у једној прилици ухватио маглу и клиснуо из града. Након дан-два од моје бјежаније, звизне граната са српских положаја, с Требевића, и право у кухињу нени Мукелефи, међу њене филцане и цезвењаке из којих смо попили толико кахви! На срећу, нена била у другој соби.

Причао ми је један комшија: послѣје те бомбашке хаварије, излетјела нена Мукелефа као фурија на мој седми кат:

"А ћи ли је јутрос онај ћетник?!"

"Нено, бона, он није четник, него пјесник" - рећи ће неко.

"Исто ти је то: ха, ћетник, ха, пјесник!"

## 110

Замолио сам пјесника да нам одржи два-три концерта у нашим селима. Пристао је и није питао: да ли плаћамо, кад плаћамо и колико плаћамо.

- Наћи ћемо и коју пару - рекао сам. - Не бих хтио да ми радите на добровољној бази.

- Даћеш нешто момцима, а за мене је лако - каже... - Ја сам ти једна птичица божја... Питали су ме овдје: како живим као избјеглица? Летим, кажем, по овој нашој лијепој мајници земљици и куд год се крећем, носим штап и шешир. Штап, нека се види да сам господин човјек, а шешир - ако ко шта дадне!

## 111

Други пјесник је нашао нас. Он, додуше, не пише пјесме него приче, али свеједно, иста је то бранша.

Продавао је своје књиге, па налетио на нас.

Имао сам један његов роман, штампан прије годину дана, кога сам купио на уличној тезги у Новом Саду. Показах му га.

- Надам се да сте га прочитали?

- Јесам. Допада ми се... Сад бих волио нешто савременије. Рецимо, из овог рата.

- Имам. Нажалост, још у рукопису.

- Зашто "нажалост"?

- А ко ће ми га, мој господине, на овој суши залити да порасте?

- Је ли Вам, можда, при руци?

- Није... Ако Вас баш занима, могу Вам га сутра донијети.

- Донесите.

Донио је и театрално ми спустио на сто доста дебелу свеску с крутим корицама на којим је крупним словима писало: ИЗБЈЕГЛИЦЕ.

- Не ваља! - кажем.

Он ме зачуђено погледа и учини покрет као да хоће да узме свеску.

- Не ваља! - понових - Избјеглице! Какав Вам је то наслов?

- Слушајте, господине Владимире. Ви све знате о телефону, а ја баш ништа. Ништа, осим да окренем бројчаник и да дигнем слушалицу кад зазвони. Али знам понешто о причи и наслову приче. Написао сам их бар стотину. И било би врло лијепо да ради свако своје. Мени моје приче, а Вама Ваши телефони. На памет ми не пада да Вас подучавам нешто о телефонима...

Опет је посегнуо да узме рукопис, али ја га одмакох ван домашаја његових руку.

- А читалац? - велим. - Ко ме то Ви пишете, себи или читаоцима? Зар читалац нема право да Вам дадне примједбу?

- Има право. Има право, човјече, и ја сам срећан кад ми читалац каже: "Ово Вам није добро, ово би могло бити боље". А Ви се стуштили на прву ријеч коју сте прочитали: не ваља! И још једном: не ваља. У књизи је још, осим ове прве, најмање педесет хиљада ријечи. И ако тако крене...

- Прва је ријеч најважнија. То је име књиге, то је као што човјек носи своје име. За књигу је то још и важније. Човјек може имати не баш прелијепо



име, па опет да буде и лијеп и добар. А књига? Ако јој не ваља име, пиши пропало. А име које сте изабрали за Вашу књигу, вјерујте, ево да не будем груб, није сасвим добро. Избјеглице! Човјече, то је јдна тешка, заморна и убитачна ријеч. Не вјерујем да је такав садржај књиге. Ви сте, бар у овом роману кога сам прочитао, ведар писац.

- Добро - рече. - Нисте ме убиједили, али можда сте у праву. Нека Вам буде. Уосталом, Ви сте овдје дуже времена и свакако боље знате призивук и "популарност" те ријечи. Извињавам се за "искључиво телефонску" квалификацију. То сам рекао у афекту, излетјело ми. Пусто самољубље, плус избјеглички синдром...

## 112

Допао ми се роман. Био сам у праву кад сам претпоставио да садржај неће бити тежак ни суморан. Иако је говорила о чемерним догађајима, књига је била ведра и оптимистична. Да бих провјерио свој утисак, дао сам рукопис кћерки Биљани, ученици завршног разреда гимназије. Отишла је увече у кревет с рукописом и - осванула читајући. Онда ми је у сљедећу суботу довела у кућу готово пола разреда па им сатима читала као оно некада на читалачким групама.

Замолио сам и пјесника Трифуна да прочита рукопис. Да чујем и његову ријеч.

Трифун је топло препоручио штампање књиге. Написао је:

"... Ако неко има пара, био би божји благослов да помогне како би ова лијепа прича о злом времену, писана без мржње и ружних ријечи, била објављена..."

Мудар и деликатан човјек. Све каже, осим што не каже: ко ли би могао бити тај "неко" ко има пара"!?

## 113

Телефонирао сам писцу:

- Нађите штампара и издавача. И дођите сутра у десет сати.

Сутрадан, кликнуо је с врата:

- Све сам нашао. - Па нагло спусти глас. - Осим наслова.

- Има и наслов. Пјесник предлаже: "А вјетар наше пламеном". То је једно мјесто у књизи кад човјек гледа из шуме како му пламти кућа. А вјетар је... Ето, то предлаже Трифун: "А вјетар наше пламеном"...

- Поручи му: гађаћу га каменом, буде ли ми даље махао пламеном и инсистирао на пјесничком доживљају једног чемерног тренутка... Шалим се. Наћи ћемо ми тај наслов, да се не бакћемо око тога. Него, има ли још шта ново?

- Има. Идемо на штампање књиге.  
 - Баш идемо?  
 - Баш идемо. Колика је цијена штампе?  
 - Велика. Огромна. Дванаест динара по примјерку. За тираж од три стотине примјерака, то би вам било три хиљаде и шест стотина динара.  
 - Тираж - три стотине примјерака?  
 - Па добро. Може и двије стотине.  
 - А кад би се ишло на већи тираж, свакако би било релативно јевтиније.  
 - Било би...  
 - Онда идемо на хиљаду примјерака.  
 - Владимире! Ја то не могу прихватити...  
 - Ићи ћемо на хиљаду. Нећемо пропасти ни ја ни моја фирма...  
 Договорите се са штампаром нека сиђе на десет динара по примјерку. И закажите састанак за сутра да одемо потписати уговор...

Имали смо промоцију романа пред пуном великом салом Народног позоришта. Таква свечаност књиге није запамћена у овом граду.

## 114

Све ово до сада иде доста лагано и лијепо: напредују послови, пристижу паре, а око мене све мудри и паметни људи, љепота их слушати кад причају, кад савјетују, кад се, готово да кажем, добровољно упрежу у моја кола, па вуку и развлаче по широкој и равној земљи Војводини моје жице и каблове телефонске...

Ама, није било баш све лагано и једноставно, али, видите, ствар је у томе што ја волим причати о ономе што је било добро, што је помагало стварању и напреку, што ми је подстицало вјеру да има добрих људи, треба их само наћи, треба им пружити шансу да се покажу и докажу. То ја добро памтим и о томе волим да причам. А оно друго...

А оно друго? Било је и оног другог. Било је подметања, било је тужакања, било је пакости и сплеткарења. И било је зависти. Чини ми се, понајвише зависти. Због зависти су ме и тужакали и подметали ми.

Послије спасавања динара, кад је "Аврам дека, чудо од човека... доваљао динар, велики ко марку", након мјесец-два, мене су пост фестум, тужили да се у својим пословима никад нисам држао наше валуте, што сам "на основу позитивних прописа" био обавезан, него сам се служио и још се служим туђом валутом, то јест њемачким маркама. Оптужба је била жестока, нарочито оно да се "још увијек" служим туђим новцем. Спасио ме мој генијални чика Радован који је тужитељима поднио тврд аргумент: свака фирма, приватна и друштвена, која је преживјела инфлацију, служила се девизним пословањем. И ми смо тако радили, господо, и имали смо за то дозволу. Изволите - показао је папир инспекцији. "А оптужбе" - наставио је

чика Радован - "да се још увијек служимо туђом валутом, енергично одбацујемо. Можда се десило, послје нове године, кад нам је службеница књиговодства била болесна, што можемо доказати љекарском потврдом, да су накнадно књижене неке уплате и то на основу давно утврђених договора..."

"Имамо ли уговоре? Немамо. И нисмо обавезни, ако већ имамо колективне договоре са селима, да још са сваким појединцем правимо уговор. Нађите ми, молим Вас, прописе који ме на то обавезују" - рекао је тврдо чика Радован инспекторима. А они, знајући одавно сјајне правничке способности мога пензионера из Зенице, нису ни тражили те прописе.

Сплеткарили су да сам усред Војводине формирао чисту босанску фирму у којој раде искључиво избјеглице и која априори одбија да прими и једног домаћег човјека. Хтјели су на тај начин да створе одбојност према нама, да нас прикажу као уљезе, као некакво, малтене, опасно страно тијело у њиховом здравом организму.

Па јест, на почетку је било тако. Али, на срећу, и са тим су закаснили. Већ смо имали у колективу једног инжењера, једног техничара, двоје људи у књиговодству и секретарицу из њихове средине.

И, да не заборавим "првоборца", бившег и садашњег портира Перу који је толико прихватио нас, "странце", да је већ проговорио - ијекавски! Ухватили су га да је рекао: "човијек" и "мијесеџ".

## 115

Нашли су "противзаконите радње" и у нашем понашању на тржишту. У чему је ствар? Како смо то на тржишту насрнули на закон? Насрнули смо, кажу, на закон тако што нисмо поштовали принцип здраве тржишне конкуренције. Нисмо добијали послове на лицитацијама радова, него смо се понашали антитржишно и антиреформски као у вријеме догматског и етатистичког привређивања!

Питали смо заштитнике закона:

"А ко је требало да организује лицитације"?

"Ко? Па, ваљда месне заједнице. Или нека самоуправна интересна заједница за телефонизацију".

"Значи СИЗТЕЛ? Нисмо чули да то постоји".

"Ако не постоји, требало је формирати".

"А ко би" - питали смо даље - "био на тим лицитацијама? Нико се, осим нас, није бавио тим послом".

"До сада није. Али, од сада, биће их да се баве".

"Добро. Од сада, кад их буде, ићи ћемо на лицитације".

Још су "закобранители" чачкали по нашем пословању, тражили разна кршења и "антитржишне радње", провјеравали дојаве и пријаве. Али,

како су наши послови више напредовали, притисак је попуштао. Тајну те инспекторске осеке, објаснио је чика Радован:

- Ми смо приватна фирма из које им понајвише капље у општински буџет. Па, није лоше да кане који динар више у касу, макар кануо и кроз неку законску рупицу...

## 116

Отели су нам једно село на које смо сигурно рачунали. Без лицитације и осталих "обавезних законских радњи". Умијешала се "виша сила", општинари, посланици, чак и неки покрајински фактори. Дали посао некаквим својим миљеницима.

Све је то мени јасно, али хајде да сада не образлажем.

Шта да се ради? Морамо и ми прогутати неку горку пилулу. Уосталом, горке пилуле су провјерени лијек...

## 117

У догађаје не баш особито радосне, морам убројати и посјету Радоја Прешевљака. Не кажем "господина" Радоја јер он, то сам већ чуо, није много љубио ту ријеч и такво ословљавање. Али се Радоје није баш радовао ни кад су га звали "другом"; нешто се штрецао на то суво другарство, па је, изгледа, још највише волио она неодређена обраћања као што су: земљаче, буразеру, пријатељу, чак и - рођо!

Примицали су се избори и ја сам, чим ми се најавио, знао зашто ми "рођо" долази и шта хоће.

Али Радоје, бар на почетку, није био нападно "политичан". Напротив, он се много интересовао и за мене и за моју породицу и за моју фирму: како смо са здрављем, како се преживљава, како иду послови, какве су нам перспективе?... И све ми јенешто честитао, дрмао ми руку и млатио ме по рамену, а ручурде му тешке, као да ме ударао маљевима. Никако да пређе на ствар.

Конечно, ево дође и тај тренутак:

- Желео сам, земљаче, да мало с Вама разменим мисли о политичком стању. Не знам како га Ви доживљавате, али очито је да је земља у једној специфичној и доста деликатној ситуацији. Зинуле су на нас светске але, а унутрашњи непријатељи, сепаратисти разних фела, реваншисти, антисоцијалисти, и слободно се може рећи, профашисти, све више дижу главе. Мисле да је дошао њихов тренутак. Морамо им ставити до знања, морамо им поручити: "Е, неће моћи тако, господо!" Знамо ми куда циљате и шта хоћете! Није ово Босна! Али је опет, највише и најчвршће, држе и чувају

баш - бивши Босанци. Колонисти који овде седе пола века и који су још увек монолитни. Сви као један!

- Свака част! - рекох, па и ја њега мало изударих по раменима.

- Знам да нисте у нашој, патриотској странци - настави мој гост - , али то Вам не замерам. Ви сте овде релативно кратко време, а осим тога водите једну успешну фирму и знамо да Вам не би остајало много времена за политичко ангажовање... Али, немојте се наљутити, упутили бисмо и неке замерке на Вашу адресу. Поштено, очи у очи. - Извадио је из ташне свешчицу, погледао у њу, па онда у мене. - Прво, што ће Вам у фирми онај инжењер кога сте примили пре три месеца? Да не помињем имена, Ви знате о коме је реч.

- Он је добар, он је одличан стручњак за посао који ради.

- Може бити, не поричем ја да је добар стручњак. Али је и добар, али је и жесток аутономаш.

- Одакле ја знам какви су његови политички ставови!

- Могли сте питати, Владимире.

- А опет нам приговарју да смо избјегличка фирма.

- Нормално. Непријатељ хоће да Вас изолује, да Вас прикажу као уљезе који њима отимају послове... Друго, знате ли Ви ко је тај човек од кога сте изнајмили кућу за седиште фирме?

- Немам појма. Знам само да је и њему име Владимир. Он је дао најбољу понуду. Чика Радован је са њим склапао уговор.

- Наравно да не знате ко је Владимир Дршун. Али, ми знамо. То је један ултра десничар, човек који би нас попио у чаши воде. А да ли је баш он дао најбољу понуду за седиште фирме, то је друго питање. Неки тврде да је било и бољих понуда...

Покушао сам да одглумим ноншалантног човјека:

- Има ли још гријехова, замљаче?

Погледао је у свеску:

- Има. Какви су то пословни критеријуми Ваше фирме кад можете, такорећи упола цене, уводити телефоне оном лопову, шверцеру и највећем харангеру Ненаду Тубачком и његовој братији?

Е, ту ми је прелио чашу:

- То је, сигурно, стара притужба из Поште. Једва се више и сјећам тога посла... Немојте, молим Вас, господине Радоје, да ми политика завирује у сваки мој пословни аранжман. Ја сам мислио да су прошла та времена...

"Господин" се запрепастио. Он није научио да се са њим тако разговара. У тренутку није могао да се снађе, па је почео нешто да брљави:

- Извините, ја нисам тако мислио... Ја сам само хтео да кажем...

- Не знам ја шта сте Ви мислили, господине! (Опет треснем "господине" и то без имена, што је још отуђеније). Знам само то да се мени још нико није на овај начин мијешао у посао...

Отишао је као покисла кокош, не стигавши ни да помене изборе који су били пред нама и ради којих је и дошао. Пресјекао сам му план. Очито је требало да ме мојим гријеховима којих је још било (видио сам ја да је и даље

погледао у своју свеску), притјера уза зид, па да ме онда перуша, као јастреб пиле. И да ми даје домаће задатке.

Сад ће ми, знао сам, подметати ногу гдје год стигне. Нека подмеће. Ако још није сасвим прошло, ваљда је ипак у пролазу вријеме оваквих политичара...

## 118

Зове ме Огњенка:

- Хало, "Хало!" Прича се да сте милионер.
- Нисам још.
- Колико фали?
- Па фали, фали... Напишите шест деветки, па што је мање, то фали.
- Какве су деветке? Домаће или стране?
- Чује ли се у народу какве су?
- Чује се. Кажу маркантне.
- Видите како је мудар наш народ. Све зна.
- Све зна осим што не зна где држите паре.
- У чарапи. Провјерено, најсигурнија каса.
- А где онда држите чарапе?
- У душеку.
- А где држите душек?
- Обично на кревету.
- А жуљају ли Вас чарапе из душека?
- Јок. Имам тврда леђа. И тврду главу.
- Како то, тврду главу?
- Тако. Тврду. Босанску.
- Па, је ли то добро имати тврду главу?
- Како кад. Некад је добро, некад се опет разбије што-шта о тврду главу.
- На пример?
- На примјер, кад једној шармантној особи нудите чисто пословну сарадњу, а она то упорно одбија. А тврда босанска глава, опет, упорно инсистира.
- Значи, опет упорно нудите. Шта то?
- За почетак, једну вечеру у три варијанте: двоје, троје или десеторо.
- Молим Вас, објасните све варијанте.
- Двоје - Ви и ја. Троје - Ви, ја и пјесник Трифун. Десеторо - Ви, ја и остали.
- У брачним паровима или соло?
- Соло.
- Нећу. Ја сама међу десет вукова.
- Довешћемо још које женско јањешце.

- Значи, да се не бојим?
- Да се не бојите.
- Нисам ја страшљива.
- Знам да нисте.
- Хајд' хао. Размотрићу све три варијанте.

## 119

У велику камионску гаражу "упаркирали" смо лијепо опремљен ресторанчић с кухињом и ангажовали двије дивне жене, куварицу и сервиру, које су голе душе побјегле однекуда из околине Грахова и овдје нашле уточиште. Млађа, Миља, радила је и раније у неком ресторану и сасвим се добро сналазила у припремању свих јела. А Јованка, мајка два црнпураста дјечачића, Деја и Пеја, што су као кучићи пристајали за мајком и по ваздан се играли у дворишту, послуживала нас је, увијек с лијепим осмјехом на лицу и држала све у беспријекорном реду. Причала нам је често о својој кући на два боја, најљепшој у селу, која је имала балконе на три стране, а у собама најљепше "гарантуре" намјештаја. Кад бисмо је пажљиво слушали, знала је пустити и понеку сузу причајући о својим балконима и "гарантурама". Њени малишани били су нам лијепа забава, давали смо им бомбона и шалили се с њима:

"Гдје си ти, Пејо? - говорили смо Деји, а малац би се подбочио и климао главом пут брата:

"Нисам ја Пејо, он је Пејо, а ја сам Дејо!"

Раздвојени од своје дјеце, моји људи су налазили утјеху у Јованкиним синовима.

Често смо се сви окупљали у ресторану; ми смо већ били озбиљан колектив, осамнаесторо нас на платном списку и на "кошти" код Миље и Јованке. Ја сам се трудио да у ресторану влада ведар дух, да свкаког дана неко исприча свој доживљај, анегдоту, виц, па се из бивше гараже често чуо грохотан смијех.

Кад смо свечано отварали ресторан, држао сам говор и рекао својим сарадницима:

- Кажу да су и браћа Карићи почели из гараже. Ево, од данас и ми ћемо имати своје - чудо у гаражи.

## 120

Ресторан нам је био отворен дванаест сати, од 7 ујутру до 7 увече. Сви смо се ту хранили, и ми и гости и пролазници. Дешавало се да наиђе неко ко нам није био, што се каже, ни род ни помозибог, - тражи некога од наших људи или дође да пита има ли, можда, за њега каквог посла - Миља и Јованка

га нису пуштале да оде без ручка. "Хајте, сједните, послужите се овим што се нашло". Ја сам им наредио да тако раде и слао пролазнике у ресторан. Нећемо пропасти ако човјек попије чашицу ракије и поједе комад хљеба и тањир чорбе.

Кад је дошао први пут ђедо Илија, питао је Јованку:

"Реци ми, шћери,, Бог ти помогао, да ме случајно овдје није тражио један Млађен? Висок човјек, плав.

"Богами, ђедо, није. Колико ја знам, није долазио никакав Млађен... Знаш ли ти, Миљо, је ли био овдје неки Млађен?"

Ни Миља није ништа знала о ђедином Млађену, па је старац забринуто климнуо главом:

"Е, видиш ти тога... А требао се јавити..."

Био је висок, кошчат осамдесетогодишњак, с аскетским лицем избразданим дубоким борама. И био је чист, уредан, одавао је утисак угледног домаћина који је празником сишао у град да се у кафани нађе с људима.

"Хајте Ђедо, сједните... Јесте ли за чашицу ракије? И да мало поједете. Имамо данас гулаш с рестованим кромпиром" - понудила га је Јованка.

"Ама, нисам гладан... Али, ето, кад је тај... како то рекосте резани кромпир. То сам вазда волио..."

Након три дана поново је дошао да тражи Млађена.

Па опет, послвије неколико дана.

Сјео би, попио ракију, појео ручак, па би одмах устао:

"Одох ја, да не сметам... Хвала Вам, шћери моје..."

Већ смо га сви упознали. Звали смо га "Млађенов Ђедо".

Након петнаестак дана, све је рјеђе помињао Млађена. Само би се мало замислио, као да се присјећа због чега је дошао:

"Е, видиш ти тога..." - промумљао би у пола гласа.

Рекао сам Јованки да каже Ђеду нека чешће навраћа. А за тога његовог Млађена ми ћемо се побринути, фирма ће га потражити преко својих људи...

Онда је Ђедо престао да долази.

Јованка је чак помислила да је тај Млађен био Ђеди нешто у роду, можда чак и унук, и да се изгубио на неком ратишту.

Никад нисам дознао шта је било с Ђедом и куда је отишао. И баш ми је остало жао што не сазнадох нешто више о њему. Спремао сам се да једном подуже сједнем с њим, да га мало више приупитам о којечему, па све: данас су, сутра ћу...

## 121

Навратио ми на кафу и "да ми мало смета" мој стари пријатељ, књижевник чија је књига била прва коју смо спонзорисали. И почео



театрално, да не кажем патетично, па не знам да ли се шегачи или говори озбиљно.

- Ви сте, - каже он мени - мелем за ову нашу болесну земљу. Ви сте, - каже он мени - пионир нашег повратка из Недошлића међу остали свијет. И могли бисте... не могли, него бисте морали бити литерарни јунак једне лијепе књиге!

- Немојте, тако вам Бога! Још ми само то треба!

- Е, да знате да вам треба. Не бојте се, - смије се и тапше ме по рамену - није ово кандидатура за ново спонзорисње. Био сам два пута на вашим јаслама и добро се поткожио, па сад могу и сам да се држим на ногама. Немојте да се браните да Вам није до књига. Ја знам да сте Ви човјек који понешто и прочита. Иначе, одакле би Вам били пориви да финансирате, колико ја знам, осам књига...

- Десет. Ускоро ће изићи једанаеста.

- Ето, видите. То је оно: "Нека не зна лјевица, шта ради десница". Чак ни ја нисам знао.

- Ко Вам је крив што не знате, кад сте на - лјевици!

- А ја опет мислим, кад бих био на десници, мање бих знао. И чак вјерујем, да сам био на десници, не би ми се десило да Вам будем први на листи спонзорисаних.

- Не, не, ништа ја не мјерим тим лијево-десним аршинима.

- Боље је што не мјерите. Такво мјерење води искључивости. А Ви, мој добри господине Бошковићу, нисте ни у чему искључив човјек. А још сте мање типичан директор. Нисам дошао да Вам ласкам, али Вам морам рећи: кад би бар једна четвртина људи Вашег ранга гледала на живот тако како гледате Ви, друге би нам птице пјевале. А нама, људима који нешто пишу, цвркутали би све сами славуји!

- Па добро, прочитаћу понешто по властитом избору, али и понеку од оних књига око којих се дигне мало медијске прашине... И стварно, не видим по чему бих то ја или неко сличан мени, могао бити занимљив за литературу. Нити водим поријекло од неке династије, нити сам био у некој славној банди, нити сам кога убио, нити сам наркоман, нити сам сексуални манијак... Ништа од свега тога, него обичан човјек који нешто ради и гради. Који развлачи по Војводини телефонске жице. А људи који нешто раде и граде, који су обични и, да кажем, нормални, никога више не занимају и не видим мјеста за њих у данашњим књигама. Тако смо, изгледа, одгојили читаоце. Право да Вам кажем, ја се више и не сјећам кад сам наишао на неку књигу која би се бавила грађењем и градилиштем.

- Богами ни ја - признаде писац.

- Сад су ти - кажем -, господине пишче, многи романи некакве спечене и усукане новотарије, исушене, празне, посне, обавезно урбане - не дао Бог да би књига воњала на сељачки зној и прашину! Досадна лектира...

Телевизија је, видиш, привлачнија, популарнија и још - празнија. Снимали су ме, не знам више ни колико пута. Питају ме, готово да кажем узгред: шта је то све урадила и шта ће још урадити моја фирма. Али ме онда

питају о неким другим, "кардиналним" проблемима: који ми је хороскопски знак, играм ли Бинго, за који клуб навијам, шта мисли о телевизијској претплати, како проводим слободно вријеме...

- Али, мора бити и другог и другачијег приступа - не предаје се писац.

- Многи тако кажу: "Мора бити, мора постојати прави приступ". А кад дођу: "Играш ли Бинго?!"

## 122

Припремали смо се за прославу трогодишњице наше фирме и размишљали да то буде у највећој сали у граду, с великим умјетничким програмом, већим бројем угледних гостију, богатим коктелом, телевизијом...

- Што ће ти то? - каже ми чика Радован. - Остави ти ту помпу и велику звоњаву за округао датум, евентуално петогодишњицу. Има она стара: "Састави хуку, па поједи муку и направи бруку, а онда - куку". Позови стотину гостију, остаће их стотину и педесет љутих што и њих ниси звао: зар је тај и тај важнији од мене! И ето ти бруке! Не требамо ми никоме показивати нашу снагу, знају то људи. То је, прије свега, наше славље и може мирне душе стати у један мањи ресторан. Нека сједне десетак гостију и нас двадесетак. Нека дођу и пјесник и глумац и телевизија. Никоме неће бити тијесно...

Паметни чика Радован. Он за све нађе праве ријечи и праву мјеру. Послушао сам га. Славили смо у једном лијепом ресторану на периферији.

Ја сам имао главно слово. Испричао сам им како сам прије три године стао пред шалтер за регистрацију фирме са двије стотине марака у цепу, а регистрација је била двјеста педесет марака. Што сам се тада уплашио, као никад у животу! (Огњенка је сједила тик до мога стола па се баш слатко осмјехнула, сјетила се моје бруке и невоље)! Испричао сам им како је наш "стручни" тим, портир Пера, Пишта Патак и ја зарадио прву хиљадарку марака. Испричао сам им како нам је Ненад Тубачки, задовољан понуђеном цијеном, пјевушио оперске арије, а касније никад га салетјети да плати дуг. Испричао сам им како смо Пера и ја, први пут, на "локацији" развличили ширит и цртали пројекат. Испричао сам им како ме на смрт испрепадао Никола Шупљотрб, звани Трба, кад је дошао да ме наглавачке избаци из канцеларије гдје је било његово ТО и ОНО. Испричао сам им... још многе ведре тренутке из живота. Фирме. Видите, рекао сам, мени су нарочито драга она прва времена док смо били малешни и слабашни, док смо се копрцали да зарадимо данас за сутра, а прекосутра што нам Бог да...

А сад смо, рекао сам, ојачали, угојили се и удебљали као праве Лале, па нам је кућа постала тијесна и мораћемо да се мало ширимо и дограђујемо и овдје у Војводини, а богами и у нашој лијепој Босни. Да развличимо каблове и по равној Посавини и Семберији! Ко ће други, ако нећемо ми! Мораћемо се, прво, смјестити, па онда правити планове и тражити људе и проналазити

послове. Мораћемо... свашта ћемо морати... То вам је оно, што би рекао наш мудри чика Радован: "Мало имање - мала брига, велико имање - велика брига!"

Устао је и чика Радован:

- Јесте, велико имање - велика брига. Па ипак, ја вас свију позивам: хајте да будемо још више забринути!

Уосталом, није баш ни лако, ни безбрижно, на оваквим временима носити име велике куће које смо натоварили на леђа нашој и Владимировој фирми... А, можда је и то лакше него се рвати са фукараштином, убио је Бог и ко је измисли...

Баш нам је било лијепо на прослави трогодишњице наше фирме.

Огњенка ми је у једном тренутку, у пола гласа, рекла:

- Ово Вам не рачунам ни у једну од оне три варијанте...

## 123

Изгледа да је мој генијални Ранчуга опет мућнуо главом као онда кад је пружао цријево преко границе. ("Мућни главом, мој сретни Сретене... ако останеш међу вранама, бићеш врана"). Нисам још сасвим сигуран, али то што су ми јавили из полиције, сасвим ми мирише на његов "рукопис".

Посјетио ме полицијски инспектор и саопштио ми сљедеће:

Појавила се на тржишту енормно велика количина малих телефонских апарата у облику слушалице, са уграђеним типкама на средњем, проширеном дијелу. То је класична бофл роба поријеклом из Азије, најчешће с Тајвана. Ријетко који од тих апарата издржи мјесец дана, а кад се покваре можеш их слободно бацити, нико их не поправља. Та нам роба стиже из Румуније. Преносе људи по један, два апарата, то им нико и не брани. Сад их, међутим, стиже на стотине, па и у села која смо ми телефонизирали. Цијена им је багателна и не можеш људе одвратити да их не купују. Поквари се један, а човјек рачуна: ваљда неће и други, па опет купи. И све тако.

- Постоје неке индиције, - каже инспектор - да је у центру тога шверца спољни сарадник Ваше фирме, извјесни господин Ранчуга. Ми смо га саслушавали, али он одбија било какву везу с тим шверцом... Јесте, ишао је он и у Румунију и у Мађарску, а царински органи никада му нису нашли било шта што није дозвољено. Чули смо чак и то да је тај Ранчуга ишао у нека села гдје сте Ви уводили телефоне и говорио људима: "Не купујте те мале апарате, то ништа не ваља".

- Ето, видите господине инспекторе. Нема логике да човјек шверцује неку робу, па да онда иде по селима и куди ту своју робу.

- И ми смо тако резоновали. Али, имали смо дојаву за њега. Иначе је он у селу гдје живи врло мистериозна личност. Један мештанин из тога села каже овако: "Ко, Ранчуга! Маните, молим Вас, шта је то њему пребацити хиљаду телефона. Како? Одакле ја знам како. Можда хеликоптером, можда

балоном или једрилицом?... Не знам како, али знам да Ранчуга све може..." Глупост. Он нема појма како се чува граница. Виде и птицу кад прелети, а камо ли балон или једрилицу...

Испратио сам инспектора и, чини ми се, обојица смо били задовољни. Ја што сам спасио образ фирми скидајући сумњу са њеног сарадника, а инспектор што се ослободио заблуде и наставио да тражи шверцере на неком другом мјесту.

## 124

Ранчуга се и код мене понашао као пред полицијом.

- Ко? Ја? Господине директоре, како можете и помислити тако нешто! Гдје бих ја продавао бофл телефоне на нашем тржишту и нашим људима?!

Ја сам на почетку глумио врло увријеђеног и љутитог шефа који је свог потчињеног ухватио у лоповлуку. А једва сам се суздржавао да скинем маску увријеђености и да на љепши начин обрлатим Ранчугу да ми каже истину. Тим више што ми је и полицајац потврдио да је наш "мистериони" сарадник одвраћао људе од куповине бофл телефона. Но, да је на неки, њему својствен начин, био укључен у тај посао, то сам одмах знао. Још ми је у живом сјећању био његов "скраћени транспорт" с медом и бензином.

Знао сам да је врло сујетан човјек. Одатле ћу ја њему лакше и безболније прићи. Но, за сваки случај, још сам га персирао:

- Слушајте Сретене! Ја знам, а и полиција ми је потврдила да Ви лично нисте продавали на нашем тржишту ту лошу робу. Гдје ћете Ви то, није то Ваш ниво. Чак сте и одвраћали људе да то купују. Уреду. Али, човјече, могли сте и морали сте знати да ће та роба стићи и нашим људима. Цијела села добијају телефоне, људи једва чекају да купе апарате и да зову рођаке, познанике, пријатеље. Свак жели да се покаже: "Гледај ти мене, ја имам телефон!" А тек жене! Хоће свака да зове тетке, куме, прије... И таман се распричају, а оно - кврц! Оде тајванска справица. Па, то је гријех, пред Богом и људима!

- И ја сам им тако рекао, шефе.

- Ко ме си рекао?

- Па, тим кретенима. Идиотима! Тим што су преузели робу. Рекао сам им: "Идите у Суботицу, у Нови Сад, у Београд, идите у села око градова, идите кд год знате, само што даље одавде." Немојте", кажем, "случајно да се појавите у селима гдје је радила моја фирма". Па им набројим све једно по једно село. А они туп, па у три наша села. Ту им било најближе доћи и најлакше продати. Чим сам чуо, одмах сам потрчао на наш терен: људи не купујте те телефоне, то ништа не ваља.

- Значи, ипак сте их Ви набављали?

- Шефе, Вама не могу лагати...

Био се преподобио као да је управо сишао с иконе!

- Хајде да чујем, Сретене... Хајде, човјече, како је било?

- Ама, ето, шефе... Није то особит изум нити се њиме поносим. Ти су ме телефони привукли само због добре зараде. То је у Румунији било, кад се куповало навелико, цаб-цабиле. Један телефон - три марке. А овдје десет марака. Протурао сам кроз главу све фазоне: шлепери, хладњаче, резервни точкови, вагони. Чак сам помишљао и на локомотиву! Ништа нисам смислио. То јест, смислио бих ја, али знам како се то све прегледа због дроге. Ни иглу не можеш сакрити.

Онда сам се сјетио штрика:

Ти су телефони мали и лаки, нема у једном више од три стотине грама. Па што се, мислим, не би могла направити једна дуга композиција којом би путовале те справице, једна за другом.

Купим 1.200 телефона и са својим румунским пријатељима лијепо их спакујемо у пластичне кесице за замрзивач, па их нанижемо на танак и врло јак најлонски штрик дуг 400 метара. На сваки метар три кесице причвршћене концем за штрик. Онда нађемо најбезбједније мјесто на граници, па кад падне ноћца чарна, Румуни дотуре крај конопца на границу, а ми прихвати с наше стране, па повуци, потегни... Путују моје справице преко границе...

А сад, шефе, једно практично питање: јесам ли данас изгубио статус спољног сарадника наше угледне фирме?

- Ниси, Ранчуга - смијао сам се. - Ниси, нека те ђаво носи. Само, побогу, окани се више тих "скраћених транспорта"...

## 125

Откако су нас "утјерали у ред" и забранили "противзаконите радње", два пута сам био на лицитацијама:

Први пут, натјецали смо се с двије фирме, обје из Београда. Једна је припадала доста озбиљном предузећу које је, поред све озбиљности, ипак, било доста сваштарско, имало је ваздан некаквих "погона". И друго - војна фирма. Војно предузеће за телефонизацију, које је, изгледа, настало по "нужди", кад су почели да заврћу славине славном потрошачу, циновских апетита. На челу фирме био је један пуковник, укрупњен као маршал и дебео као Ненад Тубачки. Кад смо се упознали, прво што ме питао, било је:

- Јесте ли Ви дипломирани или погонски инжењер?

- Дипломирани.

- А гдје сте завршили, у Београду или Загребу?

- У Сарајеву.

- Види, бога ти! Зар је Сарајево имало електротехнику?

- Имало је.

- Е, то нисам знао.

- Шта ћете, господине пуковниче, не може човјек све знати.

На јавној лицитацији, пуковник је заврнуо цијену као да је наступао у сред богате Швајцарске. Друга фирма је ишла с нешто мањим апетитима. А ја сам кратко рекао:

- Идем десет посто јевтиније од најниже цијене мојих конкурената...

На растанку, дебели "пуки" ме "добронамјерно" упозорио:

- Нећете ви, колега, далеко стићи с вашим демпингшким ценама!

- Хвала на савјету, господине пуковниче.

Добио сам посао и на другој лицитацији гдје сам имао чак три конкурента, али није било господина пуковника. Међутим, чекао ме на трећој!

То што сам се ја, да извинете, "курчио" пред господином пуковником, није баш био доказ моје снаге; прије би се рекло да је то била моја слабост. Да ми је неко мало боље завирио у душу, видио би да се напињем као жаба да опстанем, да се одржим, да будем важан и значајан, какав сам стварно био док смо се још, мали и нејаки, пробијали и хрлили међу веће и значајније фирме.

Све упадљивије уплитање у моје послове, њушкање по већ давно завршеним пројектима, као и оним које смо тек почињали, утапало ме у некакав тихи беспокој. Почео сам све више зазирати од тих разних инспектора и ревизора, чинило ми се да ме лове и кад сједнем с њима да попијемо кафу, а камо ли кад се докопају мојих књига и рачуна!

Али, што је ту је. Ко се у ноге не узда, у коло се не хвата! Рекох - пуковник ме чекао на трећој лицитацији!

А иза треће лицитације стајао је, што оно кажу, прави посао.

То је било у Васином Селу. Хиљаду и двије стотине телефона! Као три, још више, као пет неких мојих досадашњих послова узетих заједно!

Пријавили смо се на вријеме и припремали се као никад досада. Ишао сам и ја у Васино Село, ишао је и Трба и са својим старим везама "чоротао као миш", свестрано испитивао терен. Али је највише, чак и без наше особите жеље, тамо боравио Сретен Ранчуга, трудећи се максимално да окаје старе гријехе. Подијелио је у селу цијело легло ловачких керова. Давао нам је неке уопштене и не баш много корисне информације. Као: сви су за нашу познату и цијењену фирму... Сад војска није популарна као некад... Нико није ни чуо за тога пуковника, а Вас, шефе, сви знају...

Рачунали смо и прерачунавали докле можемо ићи с цијенама; били смо сигурни да ће госп. пуковник хтјети пошто-пото да нас истисне из Васиног Села.

Лицитација је била заказана у суботу, у сали задружног дома, од 12 до 13 сати.

## 126

Повео сам екипу у којој су били: чика Радован, ја, Трба и Ранчуга.

На прилазу селу, тачно у 12,05 зауставила нас је полиција. Прегледали су шоферу возачка документа, а онда:

- Путни налог, молим.

- Ми идемо само овдје, до села - рече шофер.

- Не знам ја куда Ви идете... Значи: немате путни налог?

- Али, ми идемо на лицитацију и нисмо знали...

- То је Ваша ствар што нисте знали - прекиде га грубо полицајац. - Жао ми је, мораћете се вратити.

Другу, старији полицајац, који је стајао мало даље, пришао је колима и покретом руке дао знак Ранчуги да отвори прозор.

- Да видим - рече гласно - колико Вас је у колима. - Онда је нешто шапнуо Ранчуги.

Шофер је окренуо кола и пошли смо лагано назад.

- Каже: имају наређење да нас ни једним путем не пусте у село - рече Ранчуга.

Нисам знао шта да кажем ни шта да питам друштво у колима. Био сам ошамућен овом изненадном и дрском подвалом коју ми је приредио дебели пуковник, уз помоћ неких својих људи. Касно је да било шта предузнем, да било гдје интервенишем. Лицитација у Дому већ траје. За четрдесетак минута све ће бити готово. Како нисам предвидио...

Чујем Ранчугу:

- Идемо до оне двије куће које смо малоприје прошли.

- Што ће ти куће, Сретене?

- Да нешто видимо...

Зауставили смо кола у дворишту прве куће. Ранчуга је брзо изишао. - "Сад ћу ја" - рече и оде у кућу.

Прошло је десетак минута, мени је то било као десет сати, кад с друге стране куће забректа трактор. Појави се робустна машина и на њој голобрадо момче. Уз трактор "бункер приколица".

- Пењите се, господо. Идемо мојим таксијем право пред Дом.

- Куда? - питам, још увијек не вјерујући.

- Преким путем - каже момак и смије се. - Кроз кукурузе.

А Ранчуга - ништа. Нити ликује, нити се хвали, нити шта говори.

- Четврти скраћени транспорт? - питам га.

Он само климну главом.

## 127

Четворочлана екипа наше фирме стигла је "борним колима" пред Дом као борбени одред спреман на љути окршај.

Било је тачно 12,50 кад смо ушли у салу Дома.

Пуковник је држао говор:

"... Уверен сам, драги моји грађани Васиног Села, да ћемо обавити овај посао на ваше и наше задовољство..."

Чика Радован стаде поред њега, укрути се као споменик, и дубоким басом проговори:

- Полако, господине пуковниче! Прво, да видимо: ко ће обавити тај посао?

- Шта је сад ово!? - врисну говорник. - Шта хоћете Ви, господине? Лицитација је завршена.

- Е, неће бити тако, пуковниче. До краја лицитације има још равно девет минута. А ко је нама поставио запреке да уопште не стигнемо овдје, о томе ћемо на суду...

Снажан аплауз натјерао је пуковника да сједне.

- Моја фирма уредно се пријавила и у одређеном року присуствује лицитацији - наставио је чика Радован. - Молим да се то записнички констатује. Дајем ријеч директору фирме, господину Владимиру Бошковићу.

Поново је устао пуковник и покушао да нешто каже, али га је Комисија за лицитацију зауставила:

- Да чујемо господина Бошковића.

- Били смо - рекао сам - грубо спријечени да дођемо раније. Ипак, ево нас, стигли смо. Молим комисију да отвори нашу понуду.

Отворили су. Били смо најповољнији. Шест посто нижи од пуковника!

Опет је загрмио аплауз.

Аплаудирали су нам и представници двије конкурентске фирме.

Само је пуковник, љут као звијер, устао и без ријечи кренуо из сале. А за пуковником капетан, а за капетаном поручник, а за поручником старији водник...

Неко им је у пролазу добацио:

- Није Ваше, господо, да развличите телефоне, него да браните земљу!

## 128

- Хало, "Хало!" Кад бих ја рекла: "дивим Вам се, господине Бошковићу", шта бисте ми одговорили?

- Одговорио бих: срећан сам кад ми се Ви дивите.

- Срећни сте, као да сте зарадили још милион?

- Још пет милиона.

- Боже! Па, Ви ништа не држите до тих милиона.

- Држим, још како!

- Као и други милионери?

- Као сви милионери.

- Е, онда не смем пристати на прву варијанту оне давно обећане вечере, удвоје. Сувише је ризикантно.

- Ризикантно? За кога?



- Вероватно обострано.
- Један пјесник рече: треба опасно живјети.
- Лако је песницама. Они нешто измудре, па пусте да их цитирају.
- Пропустих да питам: што ми се то сад, на пречац, дивите?
- Није то напречац. Али сада, после Васиног Села, не могу да ћутим.

Причају о Вама као о хероју.

- Гдје то причају?
- У Васином Селу. Ја сам тамо рођена.
- Штета што нисте дошли на лицитацију.
- Нисам знала и не могу прежалити. Кажу да сте стајали као Наполеон!
- Као маршал Жуков!
- Онда, мој маршале, нека буде друга варијанта: Ви, ја и песник.
- Значи: вечера утроје?
- Утроје.
- Нека буде како Ви желите.
- Није како желим, него како морам.
- Није како морам, него како ми се каже.
- Како Вам каже једно слабо женско створење?
- Жена је, кажу, у средишту Свемира.
- Онда, из средишта Свемира, предлажем: вечера с песником.
- Уреду, с пјесником. Нека нам каже коју лијепу, пјесничку ријеч.
- И да нам чува страх.
- Какав страх?
- Страх од страха: да се не деси шта ризикантно.
- Неће се десити. Гарантујем.
- Али ја не гарантујем. Кажу: жене су непредвидиве.
- Ви сте већ потписали гаранцију чим сте одбацили прву варијанту вечере, удвоје. Уосталом.
- Шта: уосталом?
- Уосталом, имаће се кад и опасно живјети.
- Имаће се кад! То је права реч... Кажите: где је вечера и када?
- Предлажем да буде у ресторану гдје смо славили годишњицу. У прву суботу.
- Важи. Чућемо се. Ћао!

## 129

Пјесник је прикаснио на вечеру. Све ми се чини - намјерно. Да нас остави саме како бисмо се крчкали у властитом сосу, као шипарица и "шипарац".

Једва смо чекали кад ће се појавити. Нешто нам је много запињало, никако да крене.

- Знате ли Ви да је тај телефон велико, највеће откриће. Колико је лепше ћаскање телефоном, него овако, очи у очи. Бар тако изгледа, на почетку.

То каже Огњенка.

- И шта Вам још изгледа, на почетку?

- Изгледа да би било врло опасно чак и покушати да се "опасно живи".

- Све је то тако до једног тренутка. А онда...

- А онда... ево нам песника!

Трифун приђе столу, поклони се, предаде Огњенки цвијеће, пољуби јој руку и, гледајући је нетремице, остаде да стоји. Без ријечи.

- Па и ја сам овдје! - рекох, као увријеђен.

- Чекај! Чекај да дођем до даха!

Тако ми Бога, био је у праву. Она је заиста заустављала дах!

Трифун нас је разгалио, разведрио и разбрљао, као дјецу.

Било нам је лијепо.

Јели смо нека пробрана јела која су бирали Огњенка, Трифун и један маштовити конобар.

Пили смо, по моме избору, мађарски "токајац", божанствено вино од кога се прво почну жарити ушне шкољке, па читав живот лагано прелази у неке дивне, ружичасте тонове.

Било нам је дивно.

У неко доба, кад смо се почели примицати дну друге боце "токајца", пјесник рече:

- Ево, за ову дивну вече. Знам, могло би и боље, али нек то остане за неку другу, још љепшу вече:

*Огњенка, огњу мој живи,  
ти си рођена да ти се диви  
ко те год гледа.*

*А ја, биједан, како да се спасим:  
ни да те разгорим, ни да те угасим!*

Пољубила га је ту, за столом, на моје рођене очи.

Замало га нисам ударио!

- Чекај! - вели, - Шта си се наругушио. Има и за тебе. Ево:

*Ово је ера милионере,  
и добро знамо и ја и ти:  
успјеће сваки - хиљадити!*

Што ти је пјесма и што ти је пјесник! Видиш да те... у здрав мозак, а ништа му не можеш. Лијепо му се уримовало, па ме спустио међу све остале, међу стотине њих који се батргају и копрцају да остану и опстану...

Уосталом, тако и јесте, у праву је.

Да се не лажемо!

III ДИО

ТАКВА НАМ СУДБИНА

## 130

Све ме нешто испраћају и дочекују стиховима. Што пропушта Краљевићу Марко, дочекује Муса Кесеџија! Што наговјештава професор Вукчевић, не потврђује мој пријатељ Трифун. Професор храбри: главе горе - биће боље, а Трифун обара с ногу својом визијом да ће у ери милионера успјети - сваки хиљадити!

Е баш ми је Трифун запаприо на вечери с Огњенком! А све као у шали. У шали, ували! Не мисли ваљда да сам ја толико наиван да му вјерујем кад ми каже да би он издвојио баш мене јединог који се чупа из оне фамозне три деветке, е да бих улетио у онај један - златни промил!

Осјетио је Трифун да сам се ја оне вечери прилично љутнуо.

- Шта је, - вели - шта си заковрнуо нос. Па морам се и ја мало, бар пјеснички, испрсити пред онаквом женском! А осим тога, ти си ми дао идеју да тако сагледам ове садашње бизнисмене.

- Ја ти дао идеју да ми проричеш тако црну перспективу?!

- Ти ми дао идеју! Зар ми ниси причао о неком Трстењаку или оно бјеше Шашинском, који ти је говорио: "Овдје цвета само коров. Овде успева сваки хиљадити..."

- Шеварски?

- Да, да, Шеварски. И ето, користећи се том доста мудрог опсервацијом господина Шеварског, и ја се мало нашалио.

- Могао си, вала, наћи неки бољи шлагворт.

- Могао сам, али нисам хтио. Видим, све више постајеш размаженко. Гдје се год појавиш, дочекују те аплаузима. Е ја баш хоћу - обрнуто!

Па ме онда грли и удара по раменима:

- Хајде, болан, Владимире, не дури се. Ми смо ти стара раја. Ти успјешан бизнисмен, ја успјешан поета... Па, видјећемо докле ћемо. Засад је - Боже подржи!

Ко би одолио Трифуновом шарму!

Тако сам доста брзо заборавио да сам један - позитиван промил!

## 131

На Савино Село грунули смо пуном снагом.

Разрадили смо до танчина читав план тога великог посла. Опет је наш паметни Никола Шупљотрб, звани Трба, као оно некада у Лукашеву, формирао главни одбор цијеле акције, па онда ваздан неких пододбора и комисија за све улице и сокаке. Никола нам је тврдио да нема домаћинства у селу које тачно не зна каква му је обавеза: колико треба да ископа канала и гдје ће га копати и кад ће га копати да би све ишло синхронизовано, да нигдје

не бисмо стајали, да каблови не би чекали на канале и да ископани канали морају бити затрпани најдаље за два-три дана, да их кише не замуље.

А Ранчуга је нашао за себе посао у масовном комуницирању са становништвом и ситном корумпирању! Богзна гдје је набавио толике упаљаче, хемијске оловке, цепне телефонске именике, привјеске за кључеве и друге дрангулије које је на киле дијелио по Савином Селу. Ми смо се смијали тој његовој масовној дарежљивости, а он нам је одговарао:

- Само се ви смијте. Има она: "Ко не зна на ораху, не зна ни на товару". У мојој варијанти то вам је: ко зна на упаљачу, знаће и на колачу. То јест - дочекаће те, почастеће те, ударићеш на "врућ колач". Мали дар, велика симпатија...

Купили смо двије машине копачице, с узаним "кашикама" које су копале канале широке свега тридесетак центиметара. Ишле су као симплони, било је право задовољство гледати их како ору и како кроз равницу зује као пчелице. Кренуле су у сусрет једна другој, прва из села, а друга из града, од главне поште. Требало је ископати више од десет километара канала и положити три кабла од по 400 "парица".

Машином која је копала од села руковао је Новак Милисавац, шофер, једна крупна момчина кога смо примили на посао и обучили за рад на машини. Имао је кућу на самом крају села, поред утрине и кад би завршио посао, остављао је машину у свом дворишту.

Мени се баш није допадало да ту нову машину остављамо ноћу у Новаковом дворишту, на самом крају села; читао сам у новинама свакакве ружне догођаје: подметање бомби под аутомобиле, пљачке, паљевине. Било би сигурније да и та друга машина ноћива у нашем дворишту, у граду, гдје нам је био магазин материјала, једна нова машина и сви аутомобили. То сам рекао и Новаку Милисавцу, рекао више узгредно него што сам захтијевао да тако и буде. Јер, ипак је ту било доста штрапаца и "празног хода", сваки дан петнаестак километара до града и назад.

- Како ви хоћете, директоре, - каже Милисавац. - Није мени тешко ујутру и увече доћи бициклом. - Само да вам речем: немате разлога да се бојите ако је машина ноћу код мене. Имам ја доброг кера, а имам и ловачку пушку. Не бојим се ја никакве мафије... Али, ето, ако ви велите...

Шкрто се смјешкао, кршна момчина, зар да се тај некога боји!

- Добро, Новаче, ако си ти сигуран и ја сам...

## 132

Таман смо се били лијепо раскравили и расплавили у Савином Селу, кад ми једног дана стиже анонимно писмо, са жигом поште у Новом Саду. Опет стихови:

*Залетели сте се, господине страни,*

*а немате за то ни снаге ни права,  
знајте: долазе вам невесели дани,  
много је мачку телећа глава!*

А испод пјесме порука:

Шалимо се, господине Бошковићу. Али, наш народ каже: у свакој шали има пола збиље. У овој нашој, има и више од половине. Та наша збиља гласила би овако:

Није право, господине Бошковићу, да нам Ви и Ваше друштво, који сте овдје дошли из некаквих босанских вукојебина, узимате кајмак, а нама ни сурутка не остаје. Па хајте да будемо паметни и да се договоримо, да будемо задовољни и ми и Ви. Даћете нам десет одсто од ваше чисте зараде у Васином Селу. Није то много, будите паметни! Иначе би Вас могло коштати много, много више. Ако пристајете, нека Новак Милисавац, у прву суботу увече, остави кашику копачице дигнуту у вис; у том случају лако ћемо се договорити о реализацији нашег предлога. Ако не пристајете и кашика машине те ноћи не буде дигнута него буде лежала на земљи - чућемо се!

Јесам ли се уплашио? Па,... шта да кажем? Најљепше ће бити ако речем: нисам се уплашио, али се јесам забринуо.

Почео сам да хватам себе у ружним мислима: можда има неко и у мојој фирми ко јатакује тој мафијашкој банди. Неко ко зна колика је наша зарада и колико је наших десет посто на овом послу. Чак ми се и онај кршни момак, Новак Милисавац, који ми се толико допадао, умијешао у те који нешто знају о оним што нам пријете. Што би, иначе, он мени говорио да се никога не боји; има он, каже, и добру керу и ловачку пушку...

У сваком случају знао сам да пријетње долазе из Васиног Села. Одакле би знали гдје нам ноћива машина и ко њоме управља.

А могао сам овако нешто и очекивати. Новине су готово свакодневно писале о томе насиљу. Знало се: ко се уплаши и слегне ушима, тога пељеше како хоће, а он ћути и уредно плаћа тај изнуђени порез, па се о томе и не чује. Ко не пристаје, њему се дешавају "немили догођаји" или "пошаст нашег времена", како то лијепо и доста често пише у нашим новинама.

Размишљао сам: коме ћу показати писмо? И одлучио се за двојицу: Чика Радована и Николу Шупљотрба. Они су и паметни и, чини ми се, довољно "тврди". Сјели смо, дуго разговарали и одлучили:

Ништа се није догодило! До суботе су била још три дана, али ће одмах, од данас, Милисавац довлачити увече машину у град.

Бивало је досада: и "Главу горе" и "Ко се у ноге не узда..." и "Мућни главом, човјече!"... Свашта је бивало. Па нека сад буде: "Стисни зубе, човјече!"

"Ти си наш мали Босанчерос" - тако смо ми тепали нашем штенцу, вучјаку, коме је кћерка Биљана измислила то име, а онда га скратила на "Бос".

За своју "малу рају", три дјевојчице из наше улице, Биљана је измаштала овакву причу:

"Имали смо ми, у Босни, нашег Боса, али га нисмо могли повести. И он је остао и туговао за нама. Онда је једног дана Бос дигао њушкицу: мирисао, мирисао и намирисао нас овдје, па је преко девет гора и преко девет вода, све лајући и њушкајући, пошао да нас тражи. Ишао он тако девет дана и девет ноћи док је стигао овдје и нашао нас".

Слушајући лијепу бајку, дјевојчице су трептале окицама и није било те силе која би их увјерила да није било баш све онако како им је казивала Биљана.

"Плеко девет гола и девет вода" - пјевушиле су дјевојчице, грлиле Боса и јахале по њему.

А Бос је уствари измилио из одгајивачнице ПЕ-ШЕ - "Педигре Шеварски."

Сусрео сам једног дана Пантелију Шеварског у граду и он се толико обрадовао нашем сусрету и почео тако заносно да прича о својим куцама да га је човјек морао најпажљивије слушати и да би била божја грехота прекидати га.

- Господине Владимире! - рекао је молећиво - хајте жртвујте само сат времена, да видите моје кере...

Потегао сам ствари, отрцани, аргумент:

- Ето баш данас имам неки важан састанак. Можда неки други дан...

- Само сат времена. Нећу вас дуже задржавати, стићи ћете ви на састанак. А имам за вас и јдно изненађење.

Није се лако ишчупати из шака Пантелији Шеварском!

Нисам имао срца да га одбијем.

И заиста, имао ми је шта показати.

По пространом дворишту, пуном цвијећа и зеленила, трчкарали су, лајали и шкомутали псићи разних узраста и пасмина: шарени епањел бретонци, као катран црни пулији, јазавичари и препеличари... Скакутали су око Пантелије, мотали му се око ногу, а он им је нешто говорио, час благо, час повишеним тоном, пријетио им подигнутим прстом, па би почео опонашати њихово шкомутање и лајуцкање.

- Шта кажете, господине Владимире? Зар ми нису дивне куце?

- За сликање су, за телевизију... Гледам како су различити. Неки весели, неки мало и агресивни. Као вучићи...

- О, да! Знате, свака пасмина има своје ћуди, своје карактеристике држања и понашања... Да ми сад видите вучиће.

Вучјаци су били у жичаној огради: куја и четири поодрасла псића.

- Мајка им је данас нешто нервозна, па сам је затворио... Продао сам двоје из овог легла. А онога у углу, оног најлепшег, наменио сам Вама. Али, само под једним условом: желим да га узмете као мој поклон.

- Господине Пантелија...

- Не, не... Само као поклон! Молим Вас!

Попустио сам:

- Добро... Резервишите ми онда једно цијело легло епањел бретонаца. За мјесец-два...

Имао сам у виду идеју Сретена Ранчуге да се у неком селу поклони "нашем" човјеку, ловцу, лијеп пас, птичар. Биће у селима ловаца за цијело легло.

Кад сам га донио кући, штенац је био мало збуњен и потиштен, а онда нас је прихватио као своје. Биљана му је давала више меса него што је јела цијела породица и он је брзо израстао у правог љепотана каквог није било у цијелом граду. Биљану је просто обожавао и није дао да је неко криво погледа. Чак би и на мене зарезао и искезио зубе кад бих пут ње дигао руку. Ако би Бос ишао с Биљаном у град, никад се нисмо бојали хоће ли закаснити и како ће се сама вратити кући.

## 134

Кад сам једног јутра пошао у канцеларију, истрчао је Бос из своје кућице и почео да ми се умиљава. Ако не бих чешће стизао да га помазим, он је то надокнађивао овако, ујутру или кад се враћам кући. Било је мокро, па је с прљавим шапама ускочио и испрљао ми панталоне. Наљутио сам се и мало га ударио дланом по њушки. Бос се повукао корак-два назад, па стао и гледао ме, очито увријеђен. Одједном ми је било жао.

- Бос, будало мала, не љути се. Видиш како си ме упрљао!

Пришао сам му, помиловао га по глави и он је замахом репом и вратио се у своју кућицу.

Никад раније нисам имао ни пса ни мачку; не да нисам волио те домаће животиње, него никако нисам имао кад да се бавим њима. Морам ипак признати да сам често мислио како се људи измотавају кад причају о својим куцама и мацама. Сматрао сам то претварањем и неком врстом снобизма, прилагођавањем нашег сељачког свијета који је "шљегао" у град и почео да опонаша градске навике и манире.

А Бос нас је за неколико мјесеци освојио. И супругу и мене, а већ о нашој кћерки Биљани да и не говорим. Готово да смо и мајка јој и ја постали љубоморни на вучјака, више му је посвећивала пажње него нама. Кад би мајка припремала свечанији породични ручак, Биљана би прво питала: "А шта ће бити за Боса?"



Све сам чешће хватао себе како се хвалим: "Да ви само видите мога Боса! Само што не говори..." А онда бих се самом себи насмијао: е, баш си подјетињио, Владимире!

## 135

Баш тога дана кад ми се Бос увриједио, враћао сам се касно кући с пуном торбом пара. Требало је да сљедећег јутра мој обрачунски службеник Максим и ја отпутујемо на једно доста удаљено градилиште ради исплате радника и још неких послова. Максим ме замолио да ја понесем новац, сигурније је, каже, него да га он носи кући и путује аутобусом.

Био је први мрак, улица пуста, нигдје никог.

Шофер је зауставио кола тачно пред мојом капијом и отворио је, а ја, само што сам искорачио из аутомобила с торбом у руци, кад из шибља, с друге стране улице, искочише двије маскиране прилике и у трен ока створише се поред мене. Један с упереним револвером:

- Руке у вис! Обојица! Руке у вис!

- Дај торбу!

Дигли смо обојица руке.

Онај без револвера зграбио је торбу и натиснуо да бјежи низ улицу, а други нас је држао на нишану, погледајући докле је стигао лопов с отетом торбом.

Искористио сам тренутак кад је окренуо главу и викнуо:

- Бос!

Мој дивни вучјак је излетио као муња и у неколико сљедећих секунди стигао лопова, скочио му равно на рамена и оборио га на улицу. Он је бацио торбу и завапио:

- Зоки, закла ме кер! Зоки!

"Зоки" је опалио из револвера изнад нас и потрчао према вапијућем компањону.

Бос је оставио првог лопова у лежећем положају, потрбушке, и појурио у сусрет другом лопову који је трчао улицом. А он се нагло зауставио и из непосредне близине испалио у пса три метка.

Смртно погођен, Бос је само скикнуо и остао да лежи наред улице.

И мој шофер се дограбио револвера који му је био у колима и почео да пуца.

Лопови су утекли аутомобилом који им је био паркиран, ту негдје, у побочној улици. Нису стигли да узму торбу.

Предао сам шоферу торбу с новцем и рекао му да сутра не долази по мене, него нека одмах ујутру сврати по Максима и оде с њим на радилиште да исплате раднике. Ја морам сутра остати код куће.

## 136

Моја Биљана доживјела је прави шок. Исрчала је у спаваћници на улицу и сјурила се на Боса који је још давао знаке живота. Вратила се умазана крвљу по рукама и лицу. Грцала је у сузама:

- Тата, драги, зови ветеринарску станицу.

Звао сам и нико ми се није јавио.

Звао сам и болницу. Рекли су: ако пас преживи до сутра, доћи ће.

Из полиције су поручили: не дирајте ништа док не дођемо на увиђај.

Дошли су након сат времена, нешто мјерили, цртали и записивали.

Помогли су ми да унесемо пса у његову кућицу. Испричао сам им штурим ријечима шта се догодило. Питали су:

- Ко би то могао бити?

- Не знам.

- Сумњате ли на некога?

- Не сумњам.

- Ко је све знао да носите новац?

- Немам појма.

Рекли су да ће поново доћи.

Биљана је силазила два пута с џепном лампом пред кућицу и гледала Боса. Више се није мицао.

Једва сам је смирио у три сата по поноћи да легне и заспи.

Сутрадан, око десет сати, дошао је новинар с радија и замолио ме да му укратко испричам шта се десило.

у подневној емисији, то је била прва вијест на радију. И поново у три поподне. Након десетак минута, јавио ми се Пантелије Шеварски.

- Господине Владимире, сад сам чуо шта Вам се десило. Жао ми је, много ми је жао, господине Владимире. Али, молим Вас, не очајавајте. Моја вучица се оштенила пре недељу дана. Најлепши у леглу, биће Ваш. Молим Вас, дођите по њега за месец дана.

## 137

Други дан је навалила седма сила: локалне новине, централне новине, забавне новине. Телевизија, једна и друга.

Сви су хтјели да виде мртвог Боса. Извукли су га из његове кућице и сликали га. Из разних позиција.

Мој јадни Бос! Главом је платио нашу велику рекламу!

Писали су и говорили мање онако како сам им рекао шта се и како се догодило, а много, много више онако како су они мислили да је то било, то јест онако како је њима и њиховим читаоцима и гледаоцима требало. Морам

признати да је то њихово казивање било и љепше и занимљивије од мога сухопарног "рапорта".

Посебно је била занимљива репортажа у једним доста жућкастим недјељним новинама. Писао је момак кога ја нисам ни видио.

"... Кад је величанствени вучјак, по имену Бос, неутралисао првог лопова, он је зграбио у зубе торбу с новцем и потрчао свом господару, не слутећи да га поред пута чека монструозни убица. Три метка из непосредне близине зауставила су Боса, али он се ни мртав није предавао! Чврсто је држао у зубима торбу и лопов није успео да му је ишчупа из уста, па је морао бежати празних шака..."

Да не испаднем злобан, треба да кажем да смо, поред Боса, у тим новинарским причама прилично истакнути и ми, то јест моја фирма и ја лично. Истакнути као примјери одважног држања у овим смутним и тешким временима. Била је једна и оваква порука:

"Господин Владимир каже да сваки појединац, био он пословни човек или сасвим обичан грађанин, у сукобу с мафијом, мора чврсто стати у одбрану својих и друштвених интереса..."

Немам појма кад сам то и коме сам то извалио ту - дубоку мудрост! Али, добро. Ако тако новине пишу, онда је, вјероватно, тако!

## 138

Добио сам писмо из Београда. Ама не бих се за сто година сјетио ко се то мене сјетио да ми пише!

Пише ми мој добри земљак, господин Боривоје. Онај што сам га прије цијеле три године сусрео у Новом Саду. Сјећате ли се како ме присно дочекао:

"Јао, човече, па где си ти!? Јао, откада се нисмо видели! Јао, како ми је драго што сам те сусрео!...!"

Изјаукао се тада као рањеник, а онда ми предложио да се нађемо за два сата. "Јао, човече, да негде седнемо, да ручамо и да се испричамо". Па ме оставио да га чекам три сата, а он, без трага и гласа, одмаглио у Београд.

Е тај исти господин Боривоје, мој врли земљак и мудри човјек, који се стално мота по округлим столовима, написао ми писмо. Није баш да је онолико јаукао као оно у Новом Саду, али јест мало, јаукнуо је:

"Прочитао сам у новинама онај случај атака на вас и ваше смеле атамбије. Јао, како је то интеесантно! Мислим да ваша фирма, на фону тога случаја, заслужује један округли сто. Ја бих, као ваш консцијус, говорио о одредељу фирме и Вас лично за верацитетно прибежиште на курсу здраве транзицијске опстојности. То би било као компендијум. Још неке моје колеге, врло позната имена, говорили би, разуме се с конвергентних полазишта, на вашем округлом столу..."

Показао сам писмо чика Радовану и он га је читао наглас неколико пута и гласно се смијао.

- Ама гледај ти нашег консцијуса! Видиш ли ти од чега неки људи живе. Измудрили fine округле столове са атамбијама и верацитетним прибежиштима и - гуслају ли гуслају! А не као ти и ја, мој Владимире, да километрима ору и браздају ову тешку лалинску земљурину!

- Ко нам је крив кад не умијемо гуслати.

- Ко не умије?! Дај, молим те, да му ја одговорим. Знаш: ознојиће ме добро док му накитим писмо, али и ја ћу њега, господине Боривоја, натјерати да се о јаду забави листајући Вујаклију да би на крају установио да ми у принципу не одбацујемо округле столове, али да нас не задовољава његов предложени концепт за наше столовање...

## 139

Прође десет-петнаест мирних дана. Баш мирних, лијепих: нико ми не пише, нико ми не пријети, нико ме не омета. А послови добро иду, полако и сигурно освајамо велико Савино Село.

Ових дана треба да одем код Пантелија Шеварског, звао ме да дођем и преузем малог, новог Боса. Биљана ме пожурје:

- Иди, тата, молим те. Не могу чекати да видим какав ће нам бити нови цуко.

Чак ми се јавила и Огњенка. Није дужила, рекла ми је само да је све пратила што је било у новинама и на телевизији о нашем псу. Рекла је да ће се поново јавити, има, каже, ваздан тога да ми наприча.

У недјељу вече изишао сам са супругом у ресторан, на вечеру. Било је пријатно, неки нови пјевачи лијепо су пјевали старе градске пјесме. Нисмо се дуго задржавали; у понедјељак ме чекало много послова, па сам хтио раније лећи.

Око десет сати, само што сам легао, зазвони телефон.

- Извините, господине Бошковићу, што вас овако касно зовем. Нећу вам се представљати, хоћу да останем анониман...

- Не волим да разговарам с анонимним, јер...

- Молим вас, саслушајте ме, то је за ваше добро. Пријети вам велика опасност. Ноћас, од поноћи до два сата, могли би вам банути пиромани да вам запале магазин и машине у дворишту. Ето толико. Да знате...

Прекиде се линија.

Ја остадох онако, са глухом слушалицом у руци.

Да ли да се насмијем? Или да се забринем? Или да нешто предузнем? Или да зовем полицију? Или... да питам неког пријатеља шта би требало радити?

Назовем командира полиције, добри смо познаници, често се виђамо. Кажем му све по реду што сам чуо, од ријечи до ријечи. А он се смије:

- Има - каже - једна банда хулигана што тако називају људе и препадају их. Нисте ви први.

- Ама јесмо први у посљедњих неколико мјесеци које су пресрели и покушали опљачкати. Спасио ме пас, знате то.

- Знамо. Још тај случај није разјашњен, али на трагу смо тим разбојницима... Имате ли чувара код магазина?

- Имамо, али шта ће он, без оружја.

- Знате шта: послаћемо ми ноћас, иза поноћи, патролу да једном-двапут обиђе ваш магазин. Не бојте се, господине Владимире, биће све уреду. Лаку ноћ.

- Лаку ноћ, командире.

Теби ће бити лака ноћ. А мени, богами, неће.

Како сам год размислио и шта ми је год пало на памет, ништа није ваљало осим оног чега сам се прво сјетио: ловачку пушку под мантил и узети још ловачки трножац да се може лијепо сјести, па скокнути колима близу магазина, у споредну улицу. Одатле полако до нашег дворишта и сјести иза зида, на засјећеном углу, двадесетак метара од капије.

## 140

И ево ме на мртвој стражи код дворишта и магазина моје фирме. Сједим и чекам. Помаљам главу иза угла и склањам се.

Стотињак метара од нашег дворишта пролази доста прометна улица. Недјеља је и касно је, а још пролазе возила према граду, враћају се ноћобдије, излетници и љубавници; фарови пљусну свјетлошћу по зидовима нашег дворишта, па опет настане полумрак предграђа... Ако би неко пошао према нашој капији, мора сврнути с главне улице на наш путић, никако ми не може промаћи да га не видим.

Шта ћу ако видим да неки скрећу према нама?

Пустићу их да дођу до капије, да изиђу из кола...

Да изиђу?!

Таман посла! Чим изиђу, могу засути двориште и магазин оним такозваним "молотовљевим коктелима" и у тренутку све претворити у пламен: два камиона, три комбија, двије машине копачице, четири мала аутомобила, магазин материјала и опреме. Све.

Пустићу их да дођу до капије и чим се зауставе и отворе врата, пуцаћу одмах изнад њих из моје ловачке "дванаестице". Два пута! Без икакве опомене! Дум! Дум!

Прошла је поноћ.

Сједим на мртвој стражи за углом дворишног зида и пребирам успомене.

Некада, давно, прије много година, овако сам чампо на мртвој стражи пред својом кућом у Врбовцима и бринуо о животима четрнаесторо дјете.

Бриге и невоље и онда и сада и сваке године и сваког дана. Никад их  
скинути с врата.  
Таква нам судбина!

*- к р а ј -*